

НАШ КРАЙ

ШТОМЕСЯЧНІК
Ц.Б.КРАЯЗНАЎСТВА
ПРЫ ІНСТЫТУЦЕ
БЕЛАРУСКАЙ
КУЛЬТУРЫ

№ 4-5 (7-8)

1926 г.

КРАСАВІК-МАЙ

М Е Н С К

67 9

30
65

Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

НАШ КРАЙ

ШТОМЕСЯЧНІК

Цэнтральнага Бюро Краязнаўства

П Р Ы

ІНСТЫТУЦЕ БЕЛАРУСКАЕ КУЛЬТУРЫ

№ 4-5 (7-8) Красавік—Травень 1926

В Ы Д А Н Ь Н Е
Інстытуту Беларускае Культуры
М Е Н С К — 1926

№ 1

Нашы чарговыя заданьні.

Першы Ўсебеларускі Краязнаўчы Зьезд, які адбыўся 7 лютага гэтага году, у сваіх пастановах выразна адзначыў тую вялікую ролю, якую павінна мець краязнаўчая справа ў савецкім будаўніцтве, а таксама высветліў тыя шляхі, па якіх павінна разгортвацца ў далейшым праца краязнаўчых арганізацый. Гэтымі шляхамі зьяўляюцца: наладжаньне кіраўніцтва і арганізацыйнага боку, уцягненьне шырокіх мас у працу краязнаўства, узмацненьне ўвагі да школьнага краязнаўства і наладжаньне справы па выданьні часопісу „Наш Край“.

ЦБК і некаторыя акруговыя т-вы краязнаўства сталі на гэты шлях і ў сваёй працы імкнуцца ажыццэвіць пастановы Зьезду. Другая-ж частка краязнаўчых арганізацый, як можна бачыць па іх працы, па іх зацікаўленасьці гэтай справай, амаль што зусім ня ўзяла пад увагу пастаноў Зьезду і ня кіруецца імі ў краязнаўчай справе: у шмат якіх акруговых і раённых т-вах пасля Зьезду краязнаўчая справа амаль што не пасунулася наперад; таксама ў шмат якіх т-вах, як і да Зьезду, у гэтай справе прымае ўдзел адно настаўніцтва. А між тым і на Зьездзе, і ў друку, і па партыйнай лініі заўжды падкрэсьліваецца вялізарная важнасьць гэтай справы і абавязковая патрэба прыняцьця ўдзелу ў ёй партыйных, савецкіх, профэсійных арганізацый і шырокіх сялянскіх мас. Калі краязнаўчая справа не ахопіць шырокіх мас, і калі і надалей у ёй будзе прымаць удзел адно настаўніцтва, то яна ня выканае тых вялікіх задач і мэт, якія паставіла, і вырадзіцца толькі ў школьнае краязнаўства. На гэты бок трэба ўсім краязнаўчым арганізацыям звярнуць значную ўвагу.

Другім вялікім недахопам краязнаўчых арганізацый зьяўляецца тое, што яны аб сваёй працы маўчаць, не паведамляюць аб ёй вышэйшыя краязнаўчыя арганізацыі і не прысылаюць корэспондэнцый у часопіс „Наш Край“. Была па гэтым пытаньні пэўная пастанова Зьезду. Каб ажывіць часопіс „Наш Край“ і прыдаць яму больш мясцовы ўхіл трэба зьмяшчаць вынікі працы мясцовых краязнаўчых арганізацый і г. д.

Вядома, што выканаць гэтую пастанову, пры ўсім жаданні, ЦБК ня зможа, калі ня будуць дасылацца матар'ялы з месц аб працы краязнаўчых арганізацый і аб іх плянах. А між тым, да гэтага часу гэтыя матар'ялы атрымоўваліся больш-менш рэгулярна толькі ад 10—20 арганізацый. Пры такіх умовах выканаць пастанову З'езду аб наладжанні справы па выданні часопісу „Наш Край“ было немагчыма.

Побач з гэтым з пастаноў Першага Ёсебеларускага Краязнаўчага З'езду выцякае яшчэ адно вельмі важнае заданне. Краязнаўчыя арганізацыі павінны распачаць працу ўсебаковага краязнаўчага апісання Беларусі. Каб дапамагчы мясцовым арганізацыям у гэтым кірунку, ЦБК у плян сваёй працы ўнесла пункт усебакова абследаваць за летні і васеньні перыод г. г. адзін тыповы раён БССР і потым апрацаваць і выдаць сабраны матар'ял асобным выданнем. Па розных прычынах ЦБК намячае на першае абследванне Асіповіцкі раён Бабруйскае акругі. ЦБК думае звярнуць на гэты раён усю ўвагу навуковых сіл, прыцягнуць да гэтай справы мясцовыя краязнаўчыя і іншыя арганізацыі. ЦБК выносіць гэтую думку на абгаварэнне і заклікае акруговыя арганізацыі да правядзення такой спробы ў сябе. Паводле думкі ЦБК толькі такім чынам можна будзе мець праз некалькі гадоў больш-менш сталае апісанне акруг і ўсёй БССР.

Вось галоўныя задачы, якія высоўваюцца жыццём у краязнаўчай справе. ЦБК упэўнена, што ўсе краязнаўчыя арганізацыі паложачь іх у падставу сваёй працы, чым дапамогуць пашырэнню і ўзмацненню краязнаўчае справы.

Прэзыхум ЦБК.

Анатоль

Трычына

Проф. В. І. Пераход

Да характарыстыкі сасновых дрэвастанаў Бабруйшчыны.

(З габінэту леса-экономікі пры Беларускай С.-Г. Акадэміі).

Пытаньне аб сасновых дрэвастанах мае надзвычайнае значэньне для беларускіх лясоў, бо сасна займае каля паловы ўсёй лясной плошчы БССР; апроч таго, вартасьць гэтай пароды і попыт на яе значна вышэй іншых парод (елкі, бярозы, вольхі, асіны).

Характарыстыку сасновых дрэвастанаў Бабруйскае акругі мы даем на аснове асабістага азнаямленьня з некаторымі дачамі (Бабруйская, Брыцалавіцкая) і тымі данымі закладкі спробных плошчаў, якія былі атрыманы студэнтамі-дыплёмнікамі (Стаўровічам і Лапцэвічам), працай якіх кіравала катэдра леса-экономікі.

Галоўнай мэтай было—характарызаваць прадукцыю сасновых дрэвастанаў, бо ад яе залежыць зыскоўнасьць.

Ніжэй мы прыводзім даныя асобна па дзёвюх паказаных лясных дачах.

1. Брыцалавіцкая дача.

Сасновыя дрэвастаны гэтай дачы падзяляюцца на два тыпы (асноўныя):

а) *бор узгорысты*, які займае каля 1.800 дзес., або 18 проц.

б) *бор раўнінны*, які займае каля 1.500 дзес., або 15 проц.

Апроч таго, ёсьць яшчэ тып сасновага бору з другім паверхам з елкі, які займае каля 3 проц. плошчы (400 дзес.) і ў другім паверсе мае 0,9 сасны і 0,1 елкі і бярозы.

Бор мокры, або субалаць (нізінны) мала пашыраны (150 дзес., або 1 проц.), у сваім складзе мае: 0,7 сасны і 0,3 бярозы, падлесак з бярозы, вярбы, і акрыцыцё, якое складаецца з моху (*Sphagnum*), зязюлькавага лёну і багуна.

Узгорысты бор выяўляе сабой чысты сасновы дрэвастан, у якім паасобку дзе-ні-дзе трапляецца бяроза, без падлеску; глебавае акрыцыцё складаецца з моху і верасу. Гэты тып бору займае ўзвышшы ў заходняй частцы дачы, дзе ўтварае даволі значны масыў, а ўва ўсходняй частцы сустракаецца толькі на высокіх буграх і ўзгорачках.

Характерыстыка гэтага бору ў лічбах наступная:

№ № спроб	Клясы бонітэту	Лік гадоў	У пераводзе на 1 дзес. і адзінку паўнаты		Запраўдны		Якасная лічба	Вартасць 1 дзес. лесу (руб.)	Агульная лясная рэнта (руб.)
			Запас у такс. саж.	Сярэдні прырост (такс. саж.)	Запас спро- бы на 1 дз.	Сярэдні прырост у такс. саж.			
3	II	107	68,8	0,64	54,9	0,51	20,59	1130,62	10,50
6	II	169	98,3	0,60	68,8	0,42	21,83	1501,78	9,17

Сасна ў веку 107 год дасягае ў гэтым тыпе 35 арш. вышыні, маючы сярэдні дыяметр 7,9 вяршкоў пры паўнаце 0,7—0,8; у веку 83 год—сярэдне дыяметр мае 6,3 вяршка, а сярэдня вышыня—33 арш. Выхад будаўнічых сортамэнтаў атрымліваецца значны, жывыя сукі і галіны пачынаюцца каля $\frac{2}{3}$ вышыні, збег 0,5 вяршка, часьцей 0,4.

Раўнінны бор характарызуецца прымешкай бярозы (да 0,3); пасекі яго зарастаюць травой, а пасьля—бярозай і асінай; глебавае акрыцьцё складаецца з ягаднікаў, паверхня роўная.

Гэты тып сасновага бору характарызуецца такімі данымі:

№ № спроб	Клясы бонітэту	Лік гадоў	У пераводзе на 1 дзес. і адзінку паўнаты		Запраўдны		Якасная лічба	Вартасць 1 дзес. лесу (руб.)	Агульная лясная рэнта (руб.)
			Запас у такс. саж.	Сярэдні прырост (такс. саж.)	Запас спро- бы на 1 дз.	Сярэдні прырост у такс. саж.			
7	I	104	91,0	0,88	72,8	0,70	21,00	1528,8	14,70
10	I	116	100,4	0,86	80,3	0,69	21,07	1691,9	14,51

Сасновыя дрэвастаны гэтага тыпу ў веку 116 год маюць сярэдні дыяметр 7,5 вяршка, сярэдняю вышыню—41 арш., пры паўнаце 0,8.

2. Бабруйская дача.

Сасновыя дрэвастаны Бабруйскае дачы займаюць больш 70 проц. усёй плошчы і могуць быць падзелены на тры самыя трэ асноўныя тыпы (бор узгорысты, раўнінны і нізінны). Самым пашыраным тыпам зьяўляецца раўнінны бор, які займае роўныя паверхні, пяшчаныя, слаба-ападзоленыя глебы, з акрыцьцём з моху, ягаднікаў і папаратніку; у падлеску—крушына, рабіна і лясчына. Раўнінны бор мае прымешку бярозы ад 0,2 да 0,4 складу, а часам і асіны.

Узгорысты бор зьяўляецца ўжо чыстым дрэвастанам, у якім пасабку трапляюцца бяроза і асіна; падлеску тут няма, глеба бедная, палажэньне ўзвышанае; калі ёсць верас,—зьяўляецца сасновы парасьнік.

Бор нізінны, мокры (субалаць) займае нізкія з мокрай тарфяной глебай месцы, якія ня маюць стоку.

№№ проб	НАЗВА ТЫПУ	Клясы бонітэту	Сярэдні век	Лік драў	Сярэднія		Запас у такс. саж.	Сярэдні пры-рост	Багучы пры-рост	СКЛАД
					Вышыня	Дыяметр				
1	Раўнінны бор	I	90	536	26	7,2	76	0,814	1,10	$\frac{9}{10}$ С $\frac{1}{10}$ Б
2	" "	I	110	385	40	8,2	116	1,045	1,58	$\frac{8}{10}$ С $\frac{2}{10}$ Б
3	Узгорысты бор	II	105	665	35	6,5	80	0,701	1,25	Сасна
4	" "	II	125	452	28	8,3	92	0,736	1,18	.
5	" "	II	140	435	29	8,4	95	0,680	1,01	.
6	Нізінны бор	III	70	—	24	4,0	45	0,642	—	.
7	" "	III	50	—	14	3,0	27	0,54	—	.

Як відаць з прыведзеных даных¹⁾, найбольш прадукцыйнымі сасновымі дрэвастанамі зьяўляюцца першыя два тыпы, прычым, усе названыя тыпы сасновых лясоў Бабруйшчыны, у сувязі з гэтым, адзначаюцца клясамі бонітэту.

Сасновыя дрэвастаны Бабруйшчыны, у зьвязку з зьменаў веку зьмяняюць і свае таксацыйныя элементы (вышыню, дыяметр) так, напрыклад:

У веку.	Сярэдні дыяметр.	Сярэдняя вышыня.
105 год	6,5 вяршка	35 арш.
125 "	8,3 "	38 "
140 "	8,4 "	39 "

Павялічэньне дыяметраў і вышыні адбываецца непропорцыянальна веку; так, у першым прамежку (20 год) рост у вышыню і ў таўшчыню сільнейшы, чым у другім (15 год).

Роўналежна з гэтым зьмяняецца і прырост на масе, што відаць з наступных даных:

Век.	Сярэдні прырост.	Багучы прырост.
105 год	0,701 т. с.	1,258 т. с.
125 "	0,736 "	1,185 "
140 "	0,680 "	1,018 "

Тут ужо пасьля 125 год адбываецца спад прыросту, г. зн. у першы прамежак нагромаджэньне драўніны яшчэ мае месца, а ў другой—яно значна слабее.

¹⁾ Прыведзеныя даныя пералічаны на адзінку паўнаты.

15
АНАТОЛ26
ТЫЧЫНА

Якуб Тараноўскі.

Да пытання аб паходжанні назваў вёсак, мястэчак, гарадоў Беларусі¹⁾.

Заселеныя пункты Беларусі маюць розныя назвы адпаведна свайму прызначэнню, а таксама часу пачатку свайго існавання, як напрыклад: сяло, сяленне, пасёлак, вёска, дзярэўня, мястэчка, фальварак, засьценак і горад.

Назва—сяло паўстала тады, калі народ перашоў з вандроўнага быту на асёлы, наладзіў жыльлё, акружыў яго забудаваннем, расчысціў сярод лесу поле і пачаў займацца ральніцтвам.

Слова—дзярэўня пацвярджае той факт, што першапачатковыя насельнікі сяліліся сярод густога з буйнымі дрэвамі лесу.

Назва—вёска, славянская—весь, якая супадае з займеньнікам тэйжа назвы, мае той сэнс, што пад пэўным паселішчам разумелася ўся скупнасць яго жыхароў.

Мястэчка—дробны гандлёвы пункт,—сярод аколічнага сельскага насялення, які задаваў яго неадкладныя жыццёвыя патрэбы і зьяўляецца найбольш адпаведным для гэтага месцам. Горад зьяўляецца больш умацаваным цэнтрам, у якім знаходзіцца асяродак гандлёвага і прамысловага насялення.

Засьценкі і фальваркі—сялібы пазнейшага часу, напамінаюць эпоху фэўдальнага ладу, калі паны-магнаты акружалі сябе натоўпам шляхты, паміж якой дзялілі свае буйныя маёнткі на дробныя участкі.

Таксама заслугоўваюць увагі пункты, якія служаць патрэбам культуры і маюць назвы пагостаў, капліц, могілак.

Хаця паселішчы па сваім значэнні і часе іх паходжання даволі рознастайныя, але яны цесна звязаны з іх насельнікамі, і таму ў іх назвах заўважваецца значнае падабенства. Сустрэкаюцца назвы сёл, зусім падобныя да прозьвішчаў іх насельнікаў: Цясты, Камаланы, Леткі, Дразды і г. д. Часта сустракаюцца вёскі з назовамі прозьвішчаў, хаця іх насельнікі маюць іншыя прозьвішчы, напрыклад: Скукі, Сікачы, Кавалі, Дзятлавічы, Баранавічы, Абуховічы, Асінаўцы, Міцкевічы, Грыгаровічы, Варановічы, Вярбовец, Гарбуны, Грабенікі, Сьцяпанкі, Сямёнкі, Кашталаны, Маршаны і інш.

¹⁾ Зьмяшчаецца ў парадку дыскусіі.

Такое супаданьне назваў вёсак з прозьвішчамі тлумачыцца тым, што продкі беларусаў, займаючы тэрыторыю, сяліліся асобнымі сем'ямі, і надавалі ўтвораным імі сялібам назвы свайго прозьвішча. У пазьнейшым часе, калі лік насельнікаў у кожнай вёсцы размножыўся, гэта сувязь назваў магла нарушыцца і захавацца толькі ў некаторых асобных выпадках.

Але раз ужо выпрацаваўся суфікс, дык ён мог ужывацца для азначэньня назвы вёсак і ў тых выпадках, калі карэнная аснова гэтай назвы не супадала з асноўным прозьвішчам: напрыклад, такія назвы вёсак як Кублічы, Целядовічы, Боркі, Кадышкі і г. д. Вышэйпаказаныя прыклады назваў вёсак маюць паміж сабой тое агульнае, што яны зьяўляюцца канчаткамі множнага ліку, напамінаючы такім чынам назоўнікі, якія ўжываюцца толькі ў множным ліку.

Назоўнікі, якія ўжываюцца ў множным ліку, утварыліся з далучэньнем да асновы слова пыталых частак—*кі, чы, ці, лі*, а таксама асабовых—*оны, аны, яны*. З такімі самымі канчаткамі часта сустракаюцца назвы сёл, якія падобны да прозьвішчаў. Вось прыклады назваў з суфіксам—*кі*: Горкі, Боркі, Гуркі, Дуброўкі, Грабяшкі, Колышкі, Лукішкі, Вышадкі, Стайкі, Сямёнкі, Сьцяпанкі, Чашнікі і інш.

Назвы з суфіксам—*чы*: Варонічы, Ярэмічы, Кублічы, Бабынічы, Хацінічы, Сікачы.

Назвы з суфіксам—*овічы*: Адамовічы, Абядовічы, Барковічы, Дзярновічы, Любашковічы, Грыгаровічы, Кахановічы, Пахомавічы, Храповічы, Дзятловічы, Мішковічы, Фальковічы, Абуховічы, Пятровічы і г. д.

Назвы з суфіксам—*аўцы*: Курылаўцы, Манькаўцы, Мальцаўцы, Сербінаўцы, Асінаўцы і інш.

Назвы з суфіксам—*лі*: Гжэлі, Гарбулі, Кавалі, Жагулі, Прэлі, Чэплі, Шпылі.

Назвы з канчаткам—*ты*: Сямоты, Усьвяты, Чарствяты, Цясты.

Назвы з канчаткам—*оны*: Вязьмоны, Русоны, Рассоны.

Назвы з канчаткам—*аны*: Дручаны, Марчаны, Струнаны.

Назвы з канчаткам—*яны*: Казьляны, Кашталяны, Бараўляны.

Ува ўсіх назвах вёсак, якія ўжываюцца ў множным ліку, адчуваюцца элемэнты ўвасабленьня. Яны разглядаюцца як зграмаджэньне ўсіх насельнікаў, якія ў іх жывуць і становяцца падобнымі да тых сяленьняў, люднасьць якіх цесна звязана паміж сабой адзінствам паходжаньня або агульнасьцю заняткаў. Прыкладам апошніх могуць служыць—Цясты, Камосты, Дзятлавічы, Сікачы, Гарбуны, Маршаны, Жукі, Павілкі, Сьцяпанкі, Сямёнкі, Грыгаровічы і інш. Таму ня раз я чуў такія выразы: „Сабраліся Цясты, Гарбуны, Камоскі, Дзятлавічы“ замест таго каб сказаць—сход такой і такой вёскі.

Але зразумела, што такія назвы вёсак маглі ўтварыцца ў тую эпоху, калі яны былі малалюдныя і больш аб'яднаныя па складзе сваіх насельнікаў. З павялічэньнем ліку насельнікаў у вёсках і з падзелам іх складу паказаны мотыў паступова траціць сваю вартасьць, апроч таго, з бегам часу зьмяняюцца эканомічныя і політычныя формы агульнага жыцьця, што адпаведна адбіваецца і ў назвах новых вёсак. У даным выпадку паўстае пытаньне аб адносінах сельскіх насельнікаў да пануючай клясы, які разглядае вясковыя сялібы з пункту погляду іх прыналежнасьці да пэўнай акругі або да прыватнага ўласьніка.

Прыкладамі, якія пацвярджаюць фэўдальны погляд на вёску, могуць служыць такія сялібы як Багушэўскае і Багушэўка, Адамова, Юзафова, Марыянпаль, Княжыца, Альгова і г. д. Пры такім поглядзе

на рэчы суфікс з канчаткам множнага ліку, які паказвае на сямлібы, як зграмаджэнне асабістасцей, ня мае свайго рацыянальнага дапасавання і павінен быць заменены адпаведным суфіксам адзіночнага ліку.

Калі прыняць пад увагу зьменлівыя варункі гандлёва-прамысловага жыцця народу, дык стане відавочным рознавіднасць суфіксаў назваў рознага гатунку сямліб, якія насілі характар маёнткаў, фальваркаў, засьценкаў, слабод, тарговых пунктаў (мястэчак), пагостаў. Назвы гэтых сямліб выражаюцца суфіксамі з канчаткамі адзіночнага ліку, а ня множнага, таму што не ўвасабляюць сабой зграмаджэння самастойных асабістасцей, а маюць іншы сэнс, які паказвае на пэўны гатунак прадметаў у політыка-эканамічным жыцці краю.

Таму што ў эканамічным жыцці вялікае значэнне маюць рэльеф краін, рэчкі, склад глебы, багацце расліннасці і жывёл, дык, зразумела, што яны адбіваюцца на назвах сямліб, уносячы ў гэтую галіну значную рознавіднасць як па аснове, так і па суфіксах.

Даволі пашыраны назвы сямліб з канчаткам—*ка*, якія адбіваюць у сабе характар мясцовасці, пануючую расліннасць, а таксама залежнасць ад уласніка, як напрыклад: Забалоцінка, Пяшчанка, Вапнярка, Сасноўка, Асінаўка, Дуброўка, Бярозаўка, Баярка, Багушоўка, Падзіонаўка, Калінаўка, Малінаўка і г. д.

Часта сустракаюцца сямлібы з суфіксам—*іца*, які можна разглядаць як змену—*іка ка*: Будніца, Расіца, Прымошчэніца, Журавіца і г. д. Блізка да папярэдняга стаіць суфікс—*ец*, які дае ўтварэнне сямліб такіх, як—Трасьцінец, Пехацінец, Лупінец, Каменец. Да—*іка* падходзіць суфікс—*іха*, які ўтварае назвы—Бычыха, Лабічыха, і які надае ім элемент увасаблення.

Сустракаюцца ў Беларусі і назвы сямліб з канчаткам—*ская*, як напрыклад: Багушэўская, Разіноўская, у якіх ясна гучыць уласніцкі—панскі прынцып, які доўгі час панаваў і ўціскаў сельскае насяленне.

Сустракаюцца назвы сямліб з канчаткам—*кае*, які ёсць нішто іншае, як ніякі род займеньніка—*кой*; гэты займеньнік мае вялікае значэнне ў утварэнні беларускіх прозвішчаў. Прыклады: Глыбокае, Плоскае, Вузкае; у іх малоецца характар мясцовасці, у якой яны разьмешчаны. Адпаведнымі прозвішчамі можна лічыць—Гладкі, Кароткі, Вобразкі і іншыя ім падобныя, як—Бэцкі, Хруцкі, Латоцкі, Патоцкі, не гаворачы ўжо аб значным ліку прозвішчаў з канчаткам—*скі*.

Вельмі шмат сямліб з суфіксамі—*ава*, *ова*, *ева*, якія можна разглядаць, як ніякі род славянскага займеньніка—*овый*, і як канчаток ніякага роду прыметнікаў, якія канчаюцца на *оў*, (*аў*), *еў*. Суфікс—*овы*, (*авы*) надае іменням якаснае значэнне, як ружовы, а—*оў*, (*аў*) *ова*, (*ава*) надае ім адцэнне прыналежнасці. Вось чаму ў некаторых назвах паселішчаў з гэтым канчаткам выяўляецца ўласніцкі прынцып.

Прыклады: Адамова, Безкатава, Зайкава, Логава, Рабова, Іванава, Сямёнава, Олгава, Станіславава, Гарбачова, Скуражова, Межава, Трахадзева, Андрэева, Каралёва. Азеерава. Такія назвы сёл, як Адамава, Каралёва, Станіславава, Азеерава ясна кажуць аб іх уласніцкім паходжэнні.

Тое самае можна сказаць і аб паселішчах, якія маюць у сваіх назвах суфікс—*іна*, які можна лічыць ніякім родам займеньніка—*іны* (*ына*), у кароткай форме, а таксама канчаткам ніякага роду прыметнікаў, якія канчаюцца на—*ін*. Прыклады: Ветрына, Замшына, Ку-

рына, Кошкіна, Сёміна, Турэччына, Цяпіна, Хоціна, Кузьміна, Ільліна. Апошнія адносяцца да гатунку ўласніцкіх паселішчаў.

Блізка стаяць да назваў паселішчаў і такія назвы, якія канчаюцца на—*но, на, ня*. Гэты суфікс можна разглядаць як ніякі род асабовага займеньніка ў скарачаным відзе, дзеля чаго ён ужываецца для абазначэння паселішчаў, якія карысталіся да пэўнай ступені незалежнасцю, як мястэчкі і гарады. Прыклады: Лужасна, Пышна, Стукальна, Магільна, Пясочна, Маладэчна, Дно, Дубна, Ліозна, Сенна, Горадня, Вільня, Дзярэўня, Паташня. Падобныя суфіксы сустракаюцца і ў адпаведных назвах прозвішчаў: Дахно, Махно, Шахно, Гарашчэня, Пастушэня і г. д.

Сустракаюцца часам назвы сёл з канчаткам—*ча*: Варонеча, Зьвянча, Ушача, такія канчаткі тым цікавы, што яны часам пераходзяць у—*чы*, як напрыклад: заместа Вараняча кажуць Варонечы, заместа Ушача—Ушачы. Такім чынам, назвы паселішчаў збліжаюцца з канчаткамі адзіночнага і множнага ліку.

Ад—*ча* паходзіць суфікс *шча*, *шышча*, што азначае павялічэнне, таму што нагадвае словы—*яшчэ, яшчо*, якія маюць сэнс дабаўлення. Такім чынам утварыліся назвы—Гарадзішча, Дварышча, Селішча, Цыркавішча. Ад злучэння частак—*шча з—іна (ына)* утварыўся суфікс *шчына*, які мае шырокае дапасаванне як у вадносінах да прасторы, так і да часу: Віцебшчына, Віленшчына, Мазыршчына, Барысаўшчына, Піншчына і г. д. Сустракаюцца і сялібы, назвы якіх маюць сваім суфіксам—*шчына*, пераважна тыя, якія як быццам складаюцца з некалькіх частак, як напрыклад Макаўшчына, Казельшчына.

Па разглядзе выводных канчаткаў назваў беларускіх паселішчаў варта звярнуць увагу на ўтварэнне асноўнай (каранёвай) часткі гэтых назваў. Ня раз ужо ўспаміналася аб падабенстве назваў паселішчаў да беларускіх прозвішчаў; таму ўплыў прозвішчаў на ўтварэнне назваў сельскіх паселішчаў і асабліва ў старадаўні час мы павінны паставіць на першы плян. Таксама казалі ўжо аб тым, што некаторыя паселішчы атрымалі сваё імя ад імя сваіх заснаваўцаў або ўласнікаў, напрыклад: Станіславова, Юзафова, Лукішкі, Радзівілішкі, Марыянаполь, Альгоўка, Адамава і г. д.

Далей ідуць паселішчы, назвы якіх адбіваюць рэльеф мясцовасці склад глебы, напрыклад Глыбокае, Гламбачына, Вузкае, Высачэні, Гарэлье, Гараны, Горы-Горкі, Горка, Гуркі, Высачаны, Далысы, Холм, Халамер'е, Далосцы, Пяшчанка, Пясочнае, Каменка, Камень, Вапнярка, Забалоцінка і г. д.

Мясцовая фаўна і флора таксама мела ўплыў на назвы паселішчаў. Так, ад пануючых у пэўнай мясцовасці сысуноў атрымаліся назвы паселішчаў: Быкі, Бычыха, Казлы, Казловішчы, Казляны, Ваўковічы, Кошкіна, Псова, Мядзведзіна, Зайкава, Турэчына, (Тур-Зубр), Мышы, Туроўля. Птушкі былі прычынай наступных назваў паселішчаў: Вароны, Варонеча, Вараноўцы, Сакоўцы, Сакольнікі, Сарокі, Сарачынцы, Аўсянкі, Соіна, Дразды, Дзятлы, Дзятлавічы, Вераб'ёва, Салаўкі, Селезьні, Качароўка, Гусяцін, Грачы, Гусіняты, Вараняты, Кукушкіна. Да гэтай групы назваў адносяцца і Стан, Стайкі, якія паказваюць на зборышча птушак, якія прыгатаўляюцца да выраю. Ад рыб паходзіць назвы паселішчаў—Сомава, Соніна, Шчукіна, Яршова, Карпова. Шасціножкі былі прычынай паходжання такіх назваў як Жукі, Жукава, Жуковічы, Камары, Камароўка, Клапы, Клапатоўка, Асавец, Шмялі, і г. д. Дрэвы і кусты

далі падставу для адпаведных назваў сельскіх паселішчаў, як Калінаўка, Малінаўка, Дубова, Дуброва, Дуброўкі, Дубокрай, Паддуб'е, Бярозаўка, Беразань, Падбярэзье, Сасноўка, Альхоўка, Алешша, Лазава, Вярбовец, Берасьце, Асінаўка, Асінавец, Арэхаўка, Грушаўка, Вішняка і г. д. Да паселішчаў, якія атрымалі сваё імя ад мясцовай флёры, трэба аднесці—Крапіўна, Люцікі, Аўсянікі, Гарохава, Апенкі і інш., як Лясохіна, Замошша, Палесьсе. У зьвязку з мясцовай прыродай і яе натуральнымі багацьцямі знаходзяцца саматужныя заняткі жыхароў, што не магло не адбіцца і на назвах акалічных паселішчаў. Напрыклад: Кавалі, Секачы, Ганчары, Смаловічы, Тапары, Абознае, Абоднае, Лапацінцы, Курылаўцы, Тавароўка, Сакольнікі, Пільнікі і г. д.

Той факт, што на Беларусі знаходзіцца шмат унутраных вод, натуральна адбілася і ў назвах паселішчаў, якія ці зусім супадаюць з назвамі рэк, ці паходзяць ад іх з зьменай канчатку. Наступныя назвы зусім супадаюць з назвамі рэк: Аболь, Улла, Сорня, Сьвеча, Лучоса. Свольна, Усьвят. Выводныя назвы: Каспляны, ад ракі Каспля, Ямёнец, ад ракі Ямёнка, Прыдруйск ад ракі Друя, Таропец ад ракі Таропа. Апроч таго, у сувязі з мноствам рэк і азёр утварыліся такія назвы як Парэчча, Зарэчча, Вярхоўе, Вусьце, Азярышча, Сіназер'е, Перавоз, Узвоз, Прудок, Крыстацель.

Але таму што рэкі маюць вялікае значэньне ў гандлёва-прамысловым жыцьці народу, у вёсцы выключную ролю іграў час, калі ня было штучных шляхоў зносін. дык, зразумела, назвы іх адбіваліся ў назвах гарадоў. Гарады засноўваліся пераважна ў крыжавых пунктах, у месцах, дзе прытока ўпадае ў галоўную раку, з тэй мэтай, каб можна было карыстацца гандлёвымі выгодамі палажэньня тэй ці другой ракі. Назвы гарадоў у такім выпадку ці зусім супадаюць з назвамі рэк, ці ўтвараюцца ад іх шляхам далучэньня адпаведных суфіксаў. Зусім падобныя назвы гарадоў і адпаведных рэк: Дрыса, Друя, Дзісна, Ворша, Невяжа, Рэжыца, Усьвят, Вулла. Гарадоў з назвамі, якія ўтварыліся ад далучэньня выводнага канчатку да іменняў рэк значна больш, напрыклад: Віцебск, Полацак, Дзьвінск, Вільня, Вілейка, Пінск, Бабруйск, Слуцак, Расіены, Таропец. Галоўнейшыя суфіксы, якія ўжываюцца для назвы гарадоў можна разлажыць у такім парадку:

Суфікс—*ск* зьяўляецца скарачонай формай суфіксу—*скі*, які служыць для ўтварэньня прыметнікаў адносных і адпаведных прозьвішчаў, а таму і назвам гарадоў ён прыдае адпаведнае адценьне мысьлі. Віцебск азначае горад, які ляжыць пры Віцьбе; Полацак горад—на Полаце; Дзьвінск—на Дзьвіне. Колішняя назва нямецкая—Дзінабург зусім дапасоўваецца да вышэйпаказаных меркаваньняў. Ня мала сустракаецца гарадоў з канчаткамі *аў*, *еў* (*эў*) Барысаў, Чэрыкаў, Быхаў, Койданаў, Радзівілаў, Магілёў, Рагачэў. Канчатак—*аў* можна разглядаць як суфікс прыметнікаў, а таксама як кароткую форму суфіксу *овы*, які ўжываецца для ўтварэньня прыметнікаў якасных і адносных. Таму не ўва ўсіх назвах гарадоў паяўляецца адценьне прыналежнасьці, як гэта можна заўважыць у назвах Барысаў, Радзівілаў.

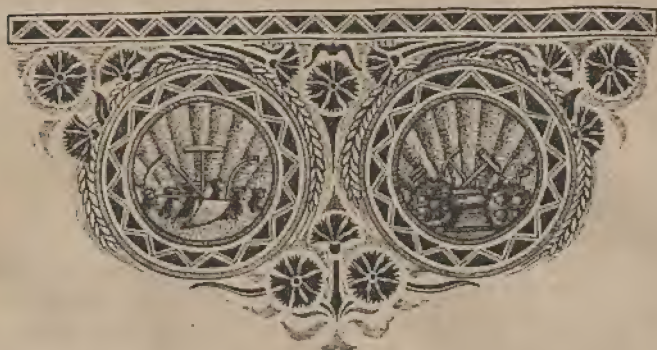
Суфікс *ін* (*ын*) не азначае прыналежнасьці, як гэта можна заўважыць у фамільных назвах, а якраз характар канчатку назоўнікаў, як татарын, баярын, барын, грамадзянін. Сюды адносяцца гарады Брагін, Казяцін, Драгічын.

Сустракаюцца гарады з канчаткам—*іца* (*ыца*) Рэжыца.

Суфікс *на, ня* пераважна ўжываецца для азначэння мястэчак, аднак, і для назваў гарадоў, напрыклад: Вільня, Горадня, Дубна, Роўна, Сенна, Кутна. Сустракаюцца гарады, назва якіх мае канчатак *аны, яны*: Пружаны, Ставучаны, Казьляны.

Суфікс *ель, ль*, які пэўна мае свой пачатак у лацінскім займеньніку—*іль, он*, мае таксама адпаведнае значэнне ў назвах некаторых гарадоў, напрыклад Невель, Гомель, Рослаўль, Мсціслаўль, Радомысль.

Што-ж датычыцца асноўнай (каранёвай) часткі ў назвах гарадоў, дык за выключэннем гарадоў, якія атрымалі сваю назву ад рэк, ля якіх яны знаходзяцца, сказаць што-небудзь агульнае аб іх вельмі трудна, таму што кожны з іх меў асобную аснову для сваёй назвы.

Анатоль

Тычына

І. Сосіс.

Соцыяльны і культурны стан яўрэяў у Літве і Беларусі перад эпохай падзелаў Польшчы¹⁾.

Соцыяльныя адносіны.

У самым канцы XVIII стагоддзя, пасля другога і трэцяга падзелу Польшчы, да Расіі, разам з новай тэрыторыяй і новым літоўска-беларускім насельніцтвам, пераходзіць і значная частка яўрэяў, былых падданных польскай дзяржавы.

З гэтага моманту і пачынаецца, уласна кажучы, гісторыя яўрэяў у Расіі. Да канца XVIII стагоддзя ў межах Расійскай імперыі сустракаліся невялікія групы гандляроў-яўрэяў, а на Украіне, яшчэ раней перашоўшай да Расіі,—знаходзіліся невялікія яўрэйскія грамады, звязаныя, гістарычна і культурна, з польска-літоўскім яўрэйствам.

Спробы, якія рабіліся не адзін раз,—пачаць гісторыю яўрэяў у Расіі з пачатку Маскоўскай або нават Кіеўскай Русі—зьяўляюцца зусім ненавуковымі.

Як у Кіеўскай, так і Маскоўскай Русі мы маем справу толькі з невялікімі колёнямі чужаземных яўрэяў, якія зьяўляюцца або толькі гандлёвымі пасрэднікамі, або прадстаўнікамі сваіх далёкіх аднапляменьнікаў на Усходзе ці Захадзе. Гэтыя яўрэйскія колёні, як і яўрэі ў Хазарскай дзяржаве, не пакінулі пасля сябе колькі-небудзь значных сьлядоў у далейшым гістарычным жыцці яўрэяў сярод славянскіх народаў.

Толькі ў XIV і XV ст., асабліва-ж у канцы XV і пачатку XVI стагоддзяў з нямецкіх старонак у Польшчу, Літву і Беларусь адбываецца масавая эміграцыя яўрэяў. Перасяляюцца цэлыя яўрэйскія грамады, якія пераносяць у новую старонку і свае капіталы (сабраныя ў руках невялічкай, але надта ўплывовай групы яўрэйскіх фінансыстых і буйных комерсантаў), і свае векавыя звычаі да гандлёвай дзейнасці, і свой кагальны лад, і нямецка-яўрэйскую гутарку, і рэлігійныя традыцыі, і сыстэму талмудычнага выхавання.

Пры новых умовах эканомічнага і палітычнага жыцця ў Польшчы, Літве і Беларусі, паказаныя бакі эканомічнага і культурнага

¹⁾ Гэтыя нарысы прадстаўляюць сабой кароткі змест больш шырокай працы, якую рыхтую да друку на яўрэйскай мове.

жыцця яўрэяў дастаюць сваё далейшае развіццё, разам з ім усё ўзмацняецца соцыяльная дыферэнцыяцыя ўнутры яўрэйскага „гэта“. Такім спосабам, к канцу XVIII стагоддзя, калі адбываліся, адзін за другім, падзелы Польшчы, ужо цалком склаўся эканомічны і культурны быт польскага, літоўска-беларускага і ўкраінскага яўрэйства. Такім чынам, каб зразумець далейшую эвалюцыю яўрэйскага жыцця ў „черте еврейской оседлости“, пад уладай царскай Расіі, трэба пачаць ня з гісторыі расійскага законадаўства аб яўрэях (як гэта часта рабілася дагэтуль), а з гісторыі соцыяльна-эканомічнай структуры, грамадзкага ладу і духоўнай культуры яўрэяў у Польшчы, Літве, Беларусі і Украіне.

Польшча шырака адчыніла свае граніцы для яўрэяў, цярэўшых цяжкі ўціск і гвалты ў Заходняй Эўропе ў сярэдніх вякох (у часы і, асабліва, пасля крыжовых паходаў) і ў пачатку новага часу.

З гэтай прычыны офіцыяльныя польскія гісторыкі не адзін раз указвалі на гуманнасьць, гаспадарнасьць і верацярпімасць польскай каралеўскай улады. На самай-жа справе галоўную ролю тут адыгралі прозаічныя інтарэсы польскай скарбніцы і эканомічнага развіцця Польшчы.

Сярэднявечная польская дзяржава з яе каралеўскай уладай, якая аказалася няздольнай сваімі ўласнымі сіламі і сродкамі ўмацаваць сваю скарбніцу, паставіць монэтную справу, арганізаваць падатковую сыстэму—з яе грамадзкім ладам, у якім надта слаба быў развіты гарадзкі гандлёва-прамысловы стан,—такая дзяржава мела вялікую патрэбу ў новых, здатных элементах насельніцтва. Такім зьявіліся спачатку немцы, а потым і яўрэі. І тыя і другія адыгралі вялікую ролю ў эканомічным жыцці Польшчы. Польская каралеўская ўлада цікавілася выключна капіталамі заможных яўрэяў, іх гандлёвымі сувязямі на міжнародных рынках, іх фінансавымі і арганізатарскімі здольнасцямі і рухавасцю. Яўрэі прыцягваюцца ў Польшчу, а потым і Літоўска-Беларускую дзяржаву, перш за ўсё, як буйныя крэдытары скарбу, як прадпрыемцы і арганізатары такіх важных галін дзяржавы, як монэтная справа і збор падаткаў. На працягу цэлага шэрагу стагоддзяў каралеўская ўлада, а потым і шляхта маюць справу выключна з гэтымі буйнымі прадстаўнікамі яўрэйскага фінансавога капіталу: з банкірамі, „монэтчыкамі“, адкупшчыкамі падаткаў („мытнікамі“), арандатарамі буйных маёнткаў і г. д. Яны атрымліваюць першыя прывілеі і каралеўскія граматы, якія давалі ім права свабодна пераяжджаць па абшарах дзяржавы і займацца сваімі справамі, недатыкальнасьць асобы і маемасці, незалежнасьць ад мясцовай адміністрацыі і мясцовага суду, асобная „апэка“ караля, якому яны былі падсудны.

К канцу XV і пачатку XVI стагоддзя значна мяняецца характар і склад яўрэйскай эміграцыі ў Польшчу, Літву і Беларусь. З нямецкіх, галоўным чынам, зямель усё больш эмігруюць ня толькі заможныя яўрэі, якія шукалі ходу для сваіх капіталаў, але і сярэдняя і бедная яўрэйская маса, выціснутая з старых населеных месц—гандлёвай конкурэнцыяй і звязанай з ёй нацыянальнай і рэлігійнай нецярпімасцю.

Большая частка яўрэйскай масы, якая пасялілася ў Польшчы, Літве і Беларусі, занялася дробным гандлем у гарадох і мястэчках, дзе яўрэям адведзены былі асобныя вуліцы, на якіх ім дазвалялася будаваць дамы, сывагогі, могілкі. Спецыяльнымі каралеўскімі прывілеямі, якія пачалі атрымліваць ня толькі асобныя заможныя яўрэі, але і цэлыя яўрэйскія грамады—кагалы, яўрэям забяспечвалася не-

датыкальнасьць асобы і маемасьці, пэўная свабода руху і заняткаў гандлёвымі справамі і рамесніцтвам. Разам з гэтым на яўрэйскае насельніцтва ўскладаўся цяжар падаткаў—агульных і спецыяльна-яўрэйскіх.

Яўрэйскае насельніцтва шырока скарыстала дадзеныя яму правы для разьвіцьця сваёй гандлёвай дзейнасьці, у якой такую моцную патрэбу меў край, пазбаўлены свайго мясцовага гандлёвага стану. Апошні быў толькі ў зародку, калі немцы і яўрэі сталі адыгрываць значную ролю ў польскіх і літоўска-беларускіх гарадох. Але гэты стан разьвіваўся і хутка (ужо ў XVI стагодзьці) уступіў у жорсткую барацьбу з яўрэямі.

З ростам яўрэйскага і не яўрэйскага насельніцтва ў гарадох, усё больш узмацнялася гандлёвая конкурэнцыя паміж гэтымі двума варожымі лягерамі, бо вузкія цутраны, галоўным чынам, сялянскі рынак разьвіваўся надта марудна: запрыгоненае сялянства жыве сваёй замкнёнай натуральнай гаспадаркай, нязьвязанай з горадам, гарадзкім гандлем і рамесніцкай прамысловасьцю.

Ужо к канцу XVI, асабліва-ж у VII стагодзьці эканамічны крызіс робіцца ўсё больш вострым у горадзе, а разам з гэтым узмацняецца і нацыянальная барацьба паміж яўрэямі і мяшчанамі-хрысьціянамі. Яўрэі, у барацьбе за існаваньне, імкнуцца пашырыць сфэру сваёй гандлёвай і рамесніцкай дзейнасьці. Мяшчане-ж хрысьціяне і рамесніцкія цэхі бачуць асноўную прычыну крызісу ў яўрэйскай конкурэнцыі і дабіваюцца ўсімі сіламі—і праз магістрат, і хадайніцтвам перад каралеўскай уладай—зьмяншаньня правоў яўрэяў межамі яўрэйскага кварталу, рамкамі вызначаных галін і відаў гандлю і г. д.

У той-жа час усё часьцей адбываюцца выступленьні шляхты па павятовых соймах і на вялікім вальным сойме проці яўрэйскага „ўціску“. Гэта таксама знаходзіцца ў шчыльнай сувязі з эканамічным крызісам, які ўсё вайстрэй пачала адчуваць дробная шляхта, якая зьнімагала ад даўгоў і часта была вымушана аддаваць свае маёнткі сваім крэдыторам яўрэям. Буйная шляхта мела патрэбу ў яўрэях, у іх капіталах, здатнасьці, гандлёвых сувязях з горадам і замежным рынкам. Буйны арандатар-яўрэй, выплачваючы значныя арэндныя сумы, даваў поўную магчымасьць польскім магнатам жыць багата ў Варшаве, або ў іншых буйных гарадох і нават заграніцай. Оптавыя гандляры-яўрэі патрэбны былі шляхце для збыту сваіх сельска-гаспадарчых прадуктаў і для правозу рэчаў збытку з-заграніцы. Дробная-ж шляхта, наадварот, з зайздасьцю і ненавісьцю глядзела на яўрэяў, якія высулілі сваімі капіталамі, буйнымі гандлёвымі апэрацыямі, шырокімі адкупамі падаткаў, арэндай вялізных маёнткаў, якія часта пераходзілі да іх ува ўласнасьць.

Калі на гарадзкім ці местачковым рынку адбывалася маленькая барацьба дробнага люду, яўрэя і хрысьціяніна, за розьнічны гандаль, за скупку прадуктаў у селяніна, за права занятку рамяством і продаж сваіх вырабаў, то ў адносінах паміж капіталістычнымі яўрэямі і дробнай шляхтай мы бачым саперніцтва дзьвёх соцыяльных груп, прэтэндуючых на эканамічнае панаваньне.

У гэтай барацьбе яўрэі быў слаб у політычных адносінах, бо ён быў пазбаўлены ўсякіх політычных правоў. Але соцыяльная моц гандлёвага капіталу часта замяняе яму політычную ўладу. Ён дабіваецца незалежнасьці ад мясцовай адміністрацыі і мясцовага суду, падтрымліваючы адпаведныя прывілеі аб яго падсуднасьці аднаму толькі кара-

леўскаму суду. Падатковыя концэсіі даюць яўрэйскаму адкупшчыку-мытніку вялізную ўладу над насельніцтвам і моцны апарат, ужываючы часта рэпрэсіі ў адносінах да неакуратных выплатчыкаў падаткаў, да вінавайцаў у патайным вінакурэнні, у бязмытным правозе тавараў і да т. п.

Яўрэй быў пазбаўлены асноўных правоў шляхты—уладання прыгоннымі сялянамі—гэта не адзін раз падкрэсьліваецца юрыдычна ў розных законадаўчых актах. Фактычна, аднак, яўрэй-арандатар ці ўласнік маёнтку, перашоўшага да яго ад няплатнага даўжніка становіцца і законным уласнікам сялян, прымацаваных да зямлі, атрымлівае права неабмяжовай эксплёатацыі іхняе працы і суду над імі (уклучаючы да сьмяротнай кары).

Яўрэйская фінансавая арыстократыя, пры ўсёй сваёй эканомічнай моцы, не магла йграць грамадзка-політычнай ролі: ні ў гарадзкі магістрат, ні ў соймкі, ні ў сойм яўрэй, разумеюцца, доступу ня мае. Але з арганізацыяй кагалу і з аб'яднаньнем іх у моцныя і вельмі ўплывовыя тэрыторыяльныя органы (для ўсяе Польшчы, а потым з 20-х гадоў XVII стагоддзя—і асобна для Літвы і Беларусі), на чале іх,—як мы яшчэ далей пабачым,—становіцца тыя-ж яўрэі—буйныя арандатары, адкупшчыкі падаткаў, багатыя гандляры. А ў якасці кагальных прадстаўнікоў яны становіцца ўплывовымі і перад магістратам, і соймкамі, і нават соймам. За кулісамі гэтых устаноў яны вядуць сваю політыку ня толькі для абароны інтарэсаў сваіх кагалаў, але і для ўзмацнення сваіх уласных прывілеяў. Такую-ж ролю кагальных хадатаяў, ставячых і свае асабістыя выгоды, адыгрываюць яны ў сваіх зносінах з духавенствам і з каралеўскай уладай.

Гэты тып эканомічна-моцнага яўрэя надта блізка да заможнай шляхты па сваім дабрабыце, па сваіх уладарных нахілах, па сваім замілаванні да высокіх тытулаў і ўшанаванняў, па сваім імпазантным выглядзе, зусім непадобным да пазьнейшага тыпу дробнага арандатара-яўрэя, згінаючага плечы перад сваім панам.

Да гэтай соцыяльнай формацыі, якая склалася сярод польскага і літоўска-беларускага яўрэйства, дробная польская шляхта, выціснутая з сваіх ранейшых соцыяльных пазыцый, мела вялікую варожасць. Яна мела на сваім баку ўсе перавагі станавай політычнай улады, асабліва пасля таго, як шляхэцкі сойм значна абмежаваў каралеўскую ўладу. Тым ня менш, у яе не хапала эканомічнае моцы, каб выціснуць яўрэяў з сфэры дзяржаўных адкупоў і буйнага зямляўладання, ня гледзячы на юрыдычна-ўтвораныя абмежаванні ў гэтых адносінах.

Побач з буйнымі арандатарамі-яўрэямі, складаўшымі невялікую, хоць і надта ўплывовую соцыяльную групу,—мы сустракаем, пачынаючы з XVII стагоддзя, другі, больш пашыраны тып дробнага арандатара-шынкара і карчмара-яўрэя. Эканомічны крызіс у горадзе гоніць яўрэйскую масу на вёску, куды яна прыносіць тыя-ж пачаткі таварнай гаспадаркі і пасрэдніцтва паміж горадам і вёскай. Пазбаўленая капіталу, гэтая маса цалком падпадае пад уладу пана-зямляўласніка, які ўсімі спосабамі эксплёатуе яе гандлёвыя і прадпрыемніцкія здольнасці ў мэтах свайго ўзбагачэння. Такім спосабам, вяскковы яўрэй, прыціснуты вялікай арэнднай платой і рознымі павіннасьцямі, робіцца надзейнай зброяй у руках пана для выціскання з сялянства яго невялічкіх матар'яльных сродкаў.

Яўрэй-арандатар млына, крамнік, карчмар, шынкар, пактар і г. д. увесь час заняты ня толькі пагоняй за кавалкам хлеба, але, перш за ўсё,

вышуквае ўсё новых сродкаў дзеля задавалення ўсё ўзрастаючых апэтытаў свайго пана. У выпадку неакуратнасьці ў гэтых адносінах яму пагражае жорсткая кара з боку таго-ж пана, суду якога ён падлягаў. Але для селяніна той-жа яўрэй, якога эксплёатуе пан, зьяўляўся яго, селяніна, і бліжэйшым ворагам і эксплёататарам. Асабліва яскрава гэта выявілася ў справе спайваньня людю. Пану належыла монопалія вырабу гарэлкі, і ён быў зацікаўлены ў пашырэнні сярод сялян п'янства, якое значна павялічвала яго даходы. І тут яўрэй-шынкар, які часта сам быў бедным, фактычна многа спрыяў разьвіццю народнага п'янства, здавальняючы фінансавыя запатрабаванні пана, яго тэндэнцыі да ўсё большага павялічэння арэнднай платы.

На гэтай глебе ўзьнікала варожасьць селяніна да яўрэя, якая пры падбурхваньні духавенства, прыймала форму нацыянальна-рэлігійнай няпрязьні. Духавенства мела тут свае, як кажуць, профэсіянальныя мотывы: яўрэі рабілі свае кірмашы ў нядзелю і святачныя дні, адхіляючы парахвіян ад набажэнства і казаньняў у царкве і звязаных з гэтым „паднашэньняў“, хрысьціяне, служыўшыя парабкамі і чэлядзьдзю ў яўрэяў, прывучаліся ігнараваць хрысьціянскую рэлігію і г. д.

На Украіне анты-яўрэйскі рух у горадзе і вёсцы выявіўся ў страшэнных пагромах, шчыльна звязаных з казацкімі паўстаньнямі XVII і XVIII стагоддзя. Сялянская маса, падняўшыся супроць польскай шляхты, увасабляўшай у сабе соцыяльны і нацыянальна-рэлігійны прыгнёт, не шкадавала і яўрэяў. І тут да соцыяльнай ролі, якую адыгрывалі яўрэі ў якасьці пасрэднякаў паміж шляхтай і сялянствам, далучылася варожасьць гарадзкіх мяшчан, якія мелі зуб супроць сваіх конкурэнтаў-яўрэяў, і ўзрошчаная духавенствам нянавісьць да „хрыстапрадаўцаў“.

У Літве і Беларусі пагромы, выкліканыя тымі-ж соцыяльнымі прычынамі, насілі эпизодычны характар. Анты-яўрэйскі рух тут прыймаў арганізаваны характар,—у форме выступленьняў магістрату, соймакаў, цэхаў з проэктамі і хадайнствамі аб абмежаванні правоў яўрэйскага насельніцтва. Апошнія, у сваю чаргу, аб'яднанае ў кагалы, змагалася супроць дамаганьняў сваіх праціўнікаў.

Паўстаньні казакаў і войны паміж Расіяй і Польшчай яшчэ больш узмацнілі гарадзкі крызіс і разарылі масу яўрэйскага насельніцтва. Працэс яе пролетарызацыі ўсё больш узмацняецца, выяўляючыся ў разьвіцці жабрацтва,—супроць якога кагал дарэмна змагаўся,—і ў пераходзе да саматужнага рамяства, да якога яўрэйства адносілася не з вялікай прыхільнасьцю. Толькі цяжкае матар'яльнае становішча прымушала ўсё больш і больш значныя групы яўрэйства зьварнуцца да рамесьніцкае працы, бяз гэтай традыцыйнай вывучкі, якая была характэрна для цэхахвых рамесьнікаў хрысьціян.

Яўрэйскі рамесьнік выступае, як „партач“, які ў цяжкай барацьбе за існаваньне заклапочаны ня столькі якасьцю сваіх вырабаў, колькі іх таннасьцю і камбінаваньнем рамесьніцкай працы з гандлем (продаж сваіх вырабаў на рынку). Ён разьлічваў на непераборлівы і надта бедны сялянскі рынак, якім, пераважна, кармілася і маса дробных гандляроў.

Раней (прыблізна да XVII стагоддзя яўрэйскія рамесьнікі яшчэ абмяжоўвалі сваю дзейнасьць рамкамі ўнутранага рынку сваёй-жа грамады, дзе цэлы шэраг рамэстваў быў звязаны з рознымі рэлігійнымі абавязкамі, якія выконваў толькі рамесьнік-яўрэй. З працэсам зьбядненьня значных слаёў яўрэйскага насельніцтва (асабліва ў другой палавіне XVII

і ў XVIII стагоддзі) значна ўзросшыя кадры яўрэйскіх рамеснікаў ня могуць больш здавальна абмяжованым яўрэйскім рынкам. Аднак-жа, пры сваім выхадзе на агульны рынак, яны сустракаюцца з яго старымі монопалістамі—хрысціянскімі рамесніцкімі цэхаў і з іх уціскам у вадносінах да рамеснікаў, не належачых да якога-небудзь цэху. Пачынаецца цяжкае змаганьне, у якім спачатку ўсе перавагі былі на баку хрысціян: шчыльная арганізацыя цэхаў з іх векавымі традыцыямі, падтрыманьне магістрату, прыхільнасьць каралеўскае ўлады. Яўрэі-рамеснікі, неарганізаваныя і бяспраўныя, доўгі час выконвалі патрабаваньні хрысціянскіх цэхаў: уносілі вызначаныя сумы ў цэховую касу, мірыліся з іх кантролем, апекай, рэгламентацыяй яўрэйскага рамяства і цэлым шэрагам абмежаваньняў у гэтай галіне. З цягам часу, аднак, (асабліва ў XVIII стагоддзі) яўрэйскія рамеснікі, павялічваючыся ў ліку і ўсё больш гуртуючыся ў свае ўласныя цэхі („брацтвы“), вызваляюцца з-пад апекі хрысціянскіх цэхаў і пачынаюць усё больш пасьпешную конкурэнцыю з імі, дзякуючы таннасьці сваіх вырабаў і абмяжованасьці свайго ўласнага жыцьцёвага мінімуму.

Як у галіне гандлю, так і рамяства, яўрэйскае насельніцтва захоўвае і нават значна пашырае свае пазыцыі, ня гледзячы на розныя мясцовыя і законадаўчыя абмежаваньні. У гуртовым і замежным гандлі, як і ў рознага роду буйнай арэндзе, адкупках, падрадах і інш. прымкаецца ня толькі колькасная перавага яўрэяў, але і павялічэньне іх дабрабыту, бо эаанамічным базісам тут служыла, галоўным чынам, задавальненьне патрэб шляхты і дзяржаўнае ўлады (вываз сельска-гаспадарчых прадуктаў і прывоз мануфактуры, розных рэчаў збытку, буйная арэнда, адкупы акцызаў і іншых дзяржаўных павіннасьцяў, лясная, браварная справа ў вялікіх разьмерах і г. д. Вялізная-ж маса дробных яўрэйскіх гандляроў і рамеснікаў, апіраючыся пераважна на бедны сялянскі рынак, вяла цяжкую і дробную барацьбу за існаваньне і вельмі цяжка было здавальняць свае самыя элемэнтарныя патрэбы. Гэтым тлумачыцца далейшы рух яўрэяў на вёску, каб заняцца там дробнай арэндай, дробным гандлем, шынкарствам. Ня гледзячы на страшэнныя украінскія пагромы, яўрэйская маса, з прычыны адсутнасьці іншых эаанамічных магчымасьцяў, чапляецца за тыя-ж промьслы, якія аддавалі іх у няволю паном і ўзбуджалі да іх варожасьць з боку сялянства, бо яўрэі выконвалі эксплёататарскія функцыі пана.

У канцы XVIII стагоддзя, перад другім падзелам Польшчы, сярод лібэральных польскіх колаў узнікла, паміж іншым, думка прыцягнуць яўрэйскія гущы да земляробства. Але гэта добрае жаданьне засталася бяз вынікаў, бо земляробская праца была звязана з прыгонным правам, якога яўрэі, як гараджане, ня ведалі і ведаць не жадалі.

Селянін знаходзіўся на самай ніжэйшай ступені соцыяльнай лесьвіцы. Натуральна, што яўрэі згаджаўся займацца сваімі няпэўнымі промысламі, не дапускаючы і думкі аб магчымасьці спусьціцца яшчэ ніжэй—да ўзроўню падпрыгоннага селяніна.

Расьліны на Беларусі.

М. Зьбіткоўскі.

Аб зборы лекавых траў.

Сярод расьлін, якія трапляюцца ў Беларусі на палёх, сенажацях, балотах і ў лясах у дзікім стане можна налічыць больш сотні траў, якія ўжываюцца і ў навукавай і ў народнай мэдыцыне. Аднак, збор гэтых траў ня вельмі пашыраны, хоць і заслугоўвае самае пільнае ўвагі, як падсобны і выгоды пры пэўных умовах промысел.

У Палтаўскай губэрні збор лек.-траў існуе больш сто год і зрабіўся крыніцаю заробку. Галоўнаю перашкодаю да разьвіцьця гэтага промыслу зьяўляецца незнаёмства з лек.-травамі і спосабамі іх збору ды сушкі.

Каб праца і час збору лек.-траў ня траціліся дарма, трэба перш азнаёміцца хаця-б з самымі асноўнымі правіламі—калі, як і якія часткі лекавых расьлін трэба зьбіраць і якімі спосабамі лягчэй за ўсё атрымаць з іх беззаганны альбо, як кажуць, „кондыцыйны“, г. ё. здавальняючы пэўным запатрабаваньня тавар на продаж.

Першае вымаганьне ад лек.-трав. тавару, каб ён быў аднастайным, ня меў-бы непатрэбных прымешак, якія гьніжалі-б яго каштоўнасьць. Іншы раз гэта бывае дзякуючы незнаёмству, іншы раз—наўмысьля. Аднак, ад лек.-траў, якія пойдучь на прыгатаваньне лекаў, не дарма вымагаюць чыстаты збору.

Другая ўмова—гэта лік лекавых траў. Большы лік аднароднага матар'ялу лічыцца больш каштоўным, чымся маленькія рознародныя зборы асобных зборшчыкаў. З гэтае прычыны лепш за ўсё яднаць зборшчыкаў лекавых траў у варцелі,—тады з дробных збораў асобных зборшчыкаў складаюцца больш буйныя партыі іх, якія лягчэй і выгадней здаваць, чымся дробныя партыі.

Чаму лекавыя расьліны трэба зьбіраць у пэўны час?

Лекавыя расьліны зьбіраюцца дзеля іх лекавых матэрыяў, якія набіраюцца ў расьліне паступова і к пэўнаму моманту жыцьця расьліны колькасьць іх дасягае найбольшае меры.

Напрыклад, Валер'яна—асабліва багатая на лекавыя матэрыі к таму часу, як вянуць яе лісьці, г. ё. у восень і перад іх распусканьнем—у весну. Большую-ж частку лекавых расьлін зьбіраюць у часе іх красаваньня—Сатурэя (*Thymus vulgaris*), бабоўнік (*Menyanthes trifoliata*),

баркун (*Melilotus officinalis* Desr.), дурнап'ян (*Datura stramonium* L.), ваўчкі (*Bidens tripartitus* L.), лантуш (*Convallaria majalis* L.), і шмат іншых. Аб вельмі каштоўнай лекавай расьліне—красаўцы (*Atropa Belladonna* L.), альбо бэлядоне вядома, што лісьці яе перад красаваньнем маюць у сабе ў 4 разы больш лекавых матэрыяў, чымся пасья кра-саванья. З сказанага вышэй зразумела, што каштоўным будзе толькі той збор лекавых траў, які будзе зроблены ў пэўны для данае расьліны час.

Якія часткі лекавых расьлін зьбіраць? Адны расьліны маюць лека-выя матэрыялы ўва ўсіх сваіх частках і зьбіраюцца цалком, г. ё. з карэнь-нямі і лісьцямі, напр., падтыньнік (*Chelidonium majus* L.), сатурэя (*Thy-mus vulgaris* L.), браткі (*Viola tricolor* L.); іншыя толькі ў лісьцях, напр., падбел звычайны (*Fussilago Farfara* L.), бабоўнік, (*Menyanthes trifoliata* L.); красаўка (*Atropa belladonna* L.); у кветках, напр., рамо-нак (*Matricaria Chamomilla* L.), валошка (*Centaurea Cyanus* L.), мальва (*Althaea rosea*), ліпа (*Tilia parviflora* Ehr), дзіванна (*Verbascum Thapsi-forme* Schrad); у падземных частках:—карэньнях—антэн (*Althaea offic-i-nalis* L.), дмухавец (*Taraxacum vulgare* Lam. Schk); у сыябл-корані, напр., аер (*Acorus Sabamus* L.), пырнік (*Triticum repens*), дуброўка (*Potentilla Tomentilla*), валер'яна (*Valeriana officinalis*); у каранёвых ба-родаўках: (*Colchicum autumnale* L.), зязюлька (розн. від рода *Orchts*); у пучках: ясакар (*Populus*); у кары: дуб (*Quercus pedunculata* Ehr), крушына (*Rhamnus Frangula* L.), і нарэшце, у насенні. (*Colchicum autumnale* L.), дурнап'ян (*Datura stramonium*), блёкат (*Hyoscyamus niger* L.), гарчыца (*Sinapis alba* L. S. sigal). Ува ўсіх гэтых выпадках зьбіраюць толькі паказаныя часткі.

Што трэба мець на ўвазе пры зборы, сушцы і захаваньні лекавых траў.

1. Нельга зьбіраць травы мокрыя ад дажджу альбо расы. Змо-чаныя вадою расьліны, як высахнуць будуць мець буры колер.

2. Ня трэба ў часе збору набіваць травы туга ў кашы альбо мя-хі, бо травы могуць нагрэцца і потым пачарнець.

3. Не адкладаць сушку траў на другі дзень пасья збору, дзеля таго, каб яны не злягліся і каб не сапсуўся іх колер.

4. Нельга сушыць травы і кветкі проста на сонцы, а лепш за ўсё ў цяньку, на гары, пад павецьцю, дзе ёсьць цяга. Травы ўкладаюцца тонкім пластам на якой-небудзь посьцілцы, толькі ня проста на зямлі. Каб яны хутчэй сохлі іх варушаць некалькі разоў на дзень. Сохнуць яны на працягу 2-4 дзён, у залежнасьці ад надвор'я. Калі кепскае над-вор'е—можна сушыць у цёплым памяшканьні.

5. Сабраныя травы альбо часткі расьлін абавязкова павінны быць чыстымі, г. ё. да іх не павінны прымешвацца іншыя травы, бо, нават, калі іх і вельмі мала, яны псууюць збор і робяць яго нягодным для продажы.

6. Падземныя часткі—карэньні і сыябл-корані зьбіраюць у вя-ну раней таго як распукаюцца лісьці, альбо ў восень, пасья таго як яны зьвянуць. Сьвежыя падземныя часткі трэба абчысьціць ад зям-лі, абмыць вадою і хутка абсушыць. Тоўстыя карэньні перад сушкаю разразаюць удоўж, нанізваюць на нітку і высушваюць на ветры. Та-кім-жа чынам сушаць і кару.

7. Ягады: маліна (*Rubus Idaeus* L.), чарніца (*Vaccinium Myrtillus* L.), ядлоўнік (*Juniperus communis* L.) і інш. для сушкі зьбіраюць у сухое надвор'е і без галінак; як зялёныя, так і перасьпеўшыя ягады для сушкі нягодны. Сушку ягад робяць у прастай печы, нягорача напале-

най, на рамах з нацягнутой тканінай альбо на рэшатах. У гарачыя дні іх можна сушыць пад жалезным дахам. Ягады не павінны падгараць, не павінны раскідацца на часткі і не павінны зліпацца ў камякі. Колер ягад не павінен значна змяняцца.

8. Сухія лекавыя травы нятуга складаюцца ў мяшкі, кулі, скрыні, бочкі альбо кашы засланя папераю, шчыльна зачыненыя, каб не паходзіў пыл, і захоўваюцца ў сухім месцы.

9. Нельга захоўваць розныя сухія расьліны, хаця-б і ў мяшкох, складаючы мяшкі адзін на другі, бо пры гэтым пахучыя расьліны аддадуць свой пах непахучым, і тавар будзе сапсуты.

10. Зьбіраць трэба ў кожнае расьліны толькі дакладна вызначаныя часткі і ў паказаны час.

11. Колер сухіх расьлін і іх частак павінен паходзіць на колер сьвежых расьлін. Лісьці павінны быць зялёнага колеру, кветкі павінны мець свой колер. Знадворны выгляд лекавага сырцу сьведчыць аб яго якасьцях. Добры выгляд сухога тавару будзе тады, калі пры зборы, сушцы і захаваньні выконваліся ўсе пералічаныя вышэй умовы.

I.

Падбел звычайны. (*Tussilago Farfara* L.).

З красавіка месяца на месцах з глістаю глебаю—па кручах яроў, рэчак, ля дарог нярэдка масамі цвіце расьліна з сям'і складана-кветных (Compositae) з кошычкавіднымі жоўтымі кветкамі, падобнымі на дмухаўцы; ад апошніх падбел адрозьніваецца тым, што сьцябло яго покрыта бураватымі лушпінкамі і валаскамі. Лісьці зьяўляюцца пазьней, пасля красаванья. Яны растуць пры карані з хваставымі лісткамі, сарцавідна-ныркаватыя, выемчата-зубкаватыя, зьверху цёмна-зялёныя, гладкія, знізу апушаныя, нібы пакрытыя белым лямцам з вельмі выразнымі галоўнымі жылкамі.

Калі прыкласьці ліст падбелу да шчакі яго паверхняю, дык ён здаецца халодным, а калі прыкласьці ісподам—дык ён здаецца цёплым. Адным бокам ён прыгравае, як родная маці, а з другога боку абдае холадам, як мачаха. Адсюль паходзіць яго расійская назва „маць-мачаха“¹⁾.

Гэтая раньняя вясновая расьліна мае добра разьвітыя падземныя часткі, якія, аднак, вельмі цяжка выцягнуць з зямлі, не папсаваўшы іх, бо яны глыбака трымаюцца караньнямі ў зямлі.

Tussilago farfara.

Кветкі расчынены толькі ў дзень. Пасьля пэрыоду красаванья кошычкі зачыняюцца і зьвісаюць уніз. У такім стане яны знаходзяцца

¹⁾ Пры зборы гэтае расьліны трэба браць паасобнікі з кветкамі, а пазьней, калі зьвяжыцца лісьці—зьбіраць другі раз. Пры сушцы расьлін з кветкамі трэба мець на ўвазе, што належны колер расьліна захаввае ў тым выпадку, калі сушка будзе зроблена хутка з частаю зьменаю паперы.

аж да высьпявання насення, калі кошычкі зноў падымаюцца ўверх, каб вецер рязьвеяў іх насенне, якое, як і ў дмухаўца, мае апушок.

Кветкі зьбіраюцца з красавіка, а пасля пэрыоду красавання зьбіраюць лісьці, якія сушаць у памяшканьні з добрай вэнталяцыяй. Шэсьць частак сырых лісьцяў даюць адну частку сухіх. Захоўваюць іх у сухім месцы, асьцерагаючыся вільгаці і казюлек.

Ужываюцца кветкі і лісьці, як народныя лекі, ад залатухі і кашлю ў відзе воднага адвару.

II.

Дмухавец лекавы.

(*Taraxacum vulgare* (Lam.) Schk).

Шматгадовая расьліна, трапляецца паўсюды на сенажацях, палёх, у садох, каля дарог і каля хат. Гэта адна з рана цвітучых расьлін.

Ад сыябло-кораня йдзе прастагаўны галоўны карань таўшчынёю ў палец; пасля распуканьня пучкоў з пачатку мая разьвіваюцца пры карэньнях акружкі лісьцяў і сьледам за імі бязьлісныя, пустыя ў сярэдзіне стрэлкі, на версе якіх бачым кошычкі з масаю дробных жоўтых кветак. Лісьці перкавата-надрэзаныя з няправільнымі, нібы выгрызенымі часткамі, з чырванаватай і іншы раз валасістаю зьнізу жылкаю. Пустыя ў сярэдзіне стрэлкі ў верхняй частцы шарсьцістыя. Калі стрэлку сарваць, дык з яе выцякае малочна-белы сок. Плады з доўгім носікам і чубком накітал парасона разьлятаюцца ва ўсе бакі, калі дзьмухнуць на кошычак з дасьпелымі пладамі, з чым добра знаёмы дзеці.

У мэдыцыне ўжываецца карань дмухаўца сабраны разам з лісьцямі да пэрыоду красавання, пачынаючы з канца красавіка альбо ў восень, у верасьні. У гэты час карэньні асабліва багаты на інулін і ўжываюцца пры хваробе жывата на вольнасьць, а парашок з караня—для пілюльнай масы. У народнай мэдыцыне карыстаюцца адварам на вольнасьць пры нястраўнасьці і завалах.

Збор травы дмухаўца (г. ё. карэньняў з лісьцямі) нецяжкі. Выкапаныя карэньні абмываюць вадой ад зямлі, хутка абсушваюць на ветры і разьвешваюць для сушкі ў цяньку на працягнутых вяроўках альбо раскладаюць нятоўстым пластам на подсьцілках. На 100 частак сырога матар'ялу атрымліваецца каля 35 частак сухога караня.

Taraxacum vulgare

Сухія карэньні знадворку бываюць чырванавата-бурага колеру, а ўнутры—белага. Даўжынёю ад $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ аршына пры таўшчыні ад $\frac{1}{4}$ — $\frac{3}{8}$ вяршка.

Лісьці дмухаўца, перш выбеленыя, ужываюцца ў страву, як салата. Дзеля гэтага плады высываюць у восень на грады, а ў вясну, калі разаўюцца акружкі лісьцяў іх засыпаюць зямлёю дзеля таго, каб лісьці пабялелі. Таксама можна рабіць і з дзікарослымі лісьцямі дмухаўца. Каля вялікіх гарадоў існуе промысел выганкі лісьцяў дмухаўца для салаты.

У першы год збіраюць толькі лісьці, а на другі год у восень збіраюць карэньні.

У гэтай форме можа быць выгоднай і культура дмухаўца, бо карэньні яго раней вывозіліся заграйцу.

III.

Лантуш майскі.

(*Convallaria majalis* L.).

Трапляецца лантуш у лясах і ярах на ўмеру вільготнай пяшчанай глебе. Расьліна гэта шматгадовая. У вясну ад схаванага ў зямлі сыябло-кораня вырастаюць два лісты, а потым зьяўляецца стрэлка з гронкаю белых пахучых кветак. Кветкавая стрэлка разам з вузкімі часткамі лісьцяў абкружана плеўкавымі, у ліку 3—6, похвамі. Плод—кулявідная ягада колеру чырвонага ляку. Красуе з канца красавіка, у маі.

Лантуш—расьліна атрутная. Мае ў сабе матэрыі, узмацняючыя дзейнасьць сэрца. У мэдыцыне ўжываюцца сьвежыя, ня сухія кветкі, якія заліваюць сьпірытусам, альбо перасыпаюць сьвежыя кветкі сольлю для захаваньня, таксама ўжываюцца і высушаныя кветкі. З сьвежых кветак перагонкаю здабываюць пахучы этэрны алей, які ідзе на выраб парфумы.

Раньняе красаваньне лантуша, прыгожы выгляд яго пахучых кветак зрабілі тое, што гэтаю расьлінаю спрытна ганююць у буйных гарадох. Дзеля гандлю ў саааводзтвах спэцыяльна займаюцца раньняй выганкай лантуша. Разводзяць яго на градах, высаджаючы ў вясну альбо ў восень кавалкі яго сыябло-кораняў з вочкамі, г. ё. з пучкамі, з якіх у вясну разаўюцца надземныя часткі. У гэтым выпадку ў першы год разьвіваюцца толькі лісьці, а кветкі зьяўляюцца на другі год пасья высадкі.

Попыт на кветкі лантуша вельмі значны, дзеля чаго вельмі карысна іх збіраць.

Кветкі збіраюць у сухое надвор'е ў маі. Збіраюць зусім расьцьвіўшыя

Лантуш.

кветкі з кветкавым сьцяблом ніжэй апошніяе кветкі на 1—1½ сантиметры. Пры зборы клапацяцца аб тым, каб кветкі ня былі зьмяты—гэта іх робіць нягоднымі, бо пры далейшай сушцы яны бурэюць. Для сушкі кветкі лантуша рассыпаюць тонкім пластам на чыстых посьцілках або на рамах з нацягнутым палатном на гары альбо ў іншым месцы з добрай вэнталяцыяй, але толькі не на сонцы. У часе сушкі для хутчэйшага і больш роўнамернага высаханьня пласты паціху пераварочваюць. Ссохшыя кветкі губляюць свой пах і набываюць цытрынава-жоўты колер. Пабурэўшыя кветкі выбіраюць і выкідаюць, як нягодныя. З 100 частак сьвежых кветак атрымліваецца 8-9 частак сухіх. Пасьля сушкі кветкі аддзяляюць ад кветкавых стрэлак, асьцярожна праціраючы праз грохат, альбо адрываючы кветкі рукамі. Потым адсяваюць ад пылу і абломкаў і захоўваюць у высланых бляшанках, або скрынках.

О. Полянская.

Беларускія жоўтазелі (Genista).

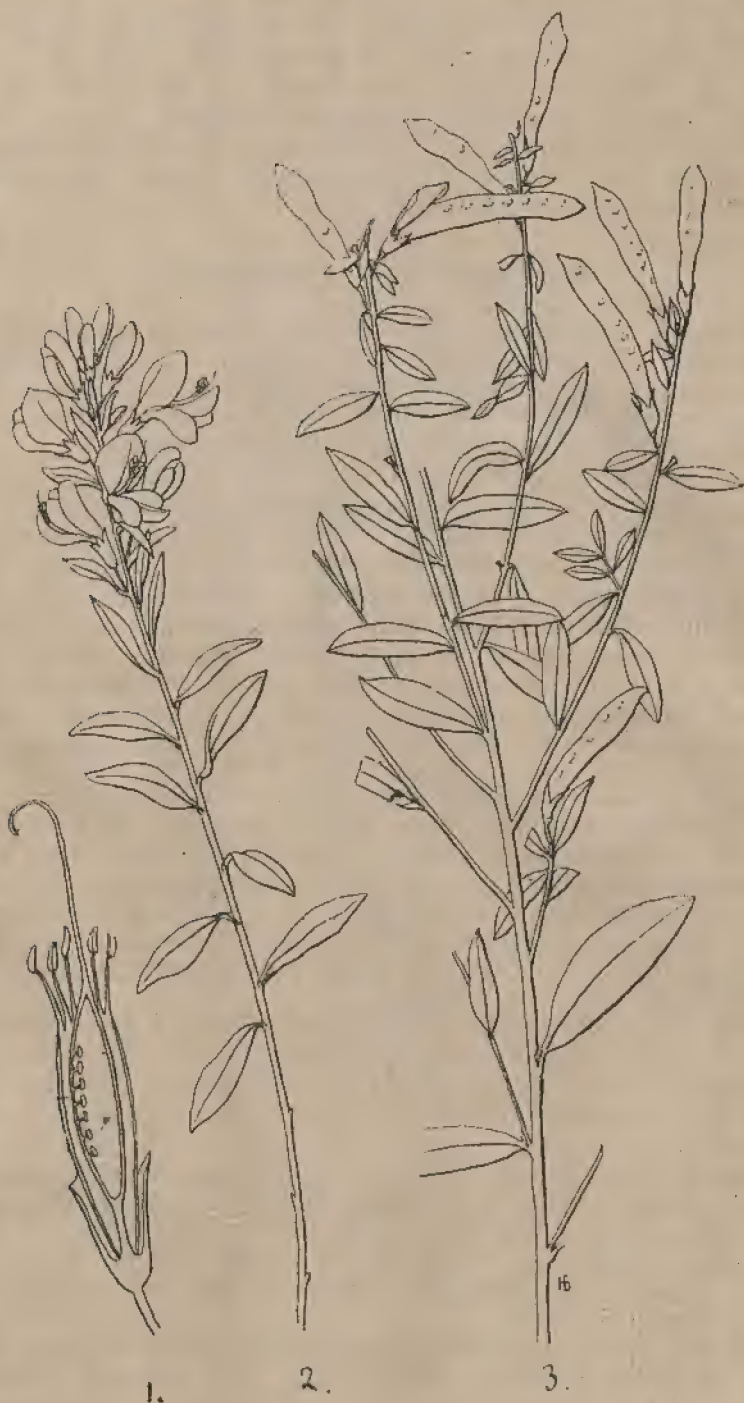
Жоўтазелі належаць да сям'і бабовых і адрозніваюцца ад усіх іншых родаў гэтай сям'і тым, што маюць простую пабудову лісьця. Гэты нявысокі (30—60 см.) хмызьнячок мае жоўтыя краскі падобныя да красак зяноўца. Жоўтазель лёгка можна адрозніць ад зяноўца (*cytistus*) па форме і па будове лісьця: у жоўтазеля лісьце простае, эліптычнай формы, у зяноўца-ж складана-патройнае. У Беларусі вельмі часта можна спаткаць яшчэ адзін від хмызьняку з жоўтымі краскамі з сям'і бабовых— „жоўтую акацыю“, або курасону (*caradana arborescens*), але і яе таксама можна лёгка адрозніць ад жоўтазеля,—лісьці „жоўтай акацыі“ перыста-складаныя і складаюцца з многіх лісточкаў; апроч гэтага, „жоўтай акацыі“ ў дзікім відзе няма ў нас на Беларусі; яна расьце ў нас толькі ў гародчыках, парках, садох.

На Беларусі жоўтазель расьце ў двух відах: жоўтазель хварбоўны (*genista tinctoria*) і жоўтазель нямецкі (*genista germanica* L.). Жоўтыя краскі абодвух відаў жоўтазеля сабраны ў суквецці, якія маюць выгляд доўгай простаў гронкі. Плод жоўтазеля—струк¹⁾.

Хварбоўны жоўтазель адрозніваецца ад нямецкага тым, што першы ня мае калючак, лісьце і стручкі голяы; у нямецкім-жа жоўтазелі ніжнія галінкі бяз лісьця і струкі кашлата-валасатыя. Больш сустракаецца ў Беларусі хварбоўны жоўтазель; назва гэта дадзена з тэй прычыны, што з гэтага віду жоўтазеля вырабляюць жоўтую хварбу. Расьце ён большай часткай у барох паўднёвай Беларусі; у сярэдняй сустракаецца вельмі рэдка, а ў поўночнай Беларусі гэтых расьлін зусім няма.

У вялікай колькасьці жоўтазель расьце ў стэпавай паласе Эўропейскай Расіі; у нас-жа, на Беларусі, жоўтазель зьяўляецца паўднёвай флёрай хмызьняковых стэпаў. На Беларусі жоўтазель расьце некалькі далей на поўнач, чым другі наш стэпавы хмызьняк—зяновец (*cytistus*). Паўночная мяжа распаўсюджаньня жоўтазеля ідзе прыблізна па лініі Менск—Горкі. Жоўтазель хварбоўны і зяновец двукветніковы расьце ў вялікай колькасьці ў паўднёвай Беларусі і ўтварае характэрную для апошніх асоцыяцыю: сасновыя бары бяз прымешкі ельніку, але з пад-

¹⁾ Струк у сэнсе ботанічнага разуменьня—сухі плод; складаецца ён з дзьвюх палавінак; гарох таксама мае струк. Лускаўка (*siligna*)—гэта такі самы плод, як і струк, але адрозніваецца ад апошняга тым, што першы ня мае перагародак, а лускаўка мае перагародкі, напрыклад, як у расьлін: рэзькі, бручкі, моркаўкі, канусты.

Жютазель хварбоўны. Злева направа: 1) Уздоўжны разрез тычачкі і слупка. 2) Галінка з кветкамі. 3) Галінка з плодам.

лескам стэпавага поўхмызьняку—жоўтазеля і зяноўцу. Другі від жоўтазеля—нямецкі, сустракаецца прыблізна ў той-жа мясцовасьці, дзе і жоўтазель хварбоўны, але толькі ў значна меншай колькасьці.

Вельмі пажадана запісаць усе месцы знаходжання нямецкага жоўтазеля, сабраць некалькі экзэмпляраў і засушыць, як узор для зельніка. Важна таксама ўстанавіць пэўную мяжу распаўсюджваньня жоўтазеля хварбоўнага, прычым трэба адзначыць самыя паўночныя пункты, дзе ён яшчэ расьце дзе-ні-дзе дзічкаю.

Беларускія зяноўцы.

Зяноўцамі называюцца нявысокія хмызьнякі з складанымі патройнымі лісьцямі і досыць буйнымі (2—2½ снт.) жоўтымі кветкамі. Зяноўцы належаць да гэй-жа сям'і струковых, да якой належаць такія, усім вядомыя расьліны, як боб, гарох і інш. Дзеля гэтага, кветкі зяноўца пабудаваны амаль што так, як кветкі гэтых расьлін.

Вяночак кветкі зяноўца складаецца з 5 асобных пляэтак, з якіх 4 парныя, адзін самы большы, няпарны; падвяночак маленькі, зросла-пляэсткавы, які мае 5 зубчыкаў; тычачак 10, якія зрасьліся ніткамі ў агульны ліставы пласток; плодазавязь верхняя, шыяка адна.

У Беларусі часцей за ўсё сустракаюцца зяноўцы двухкветкавыя (*Cytisus biflorus*¹⁾). Вышыня яго кустоў 60—100 снт., кветкі яго разьмешчаны па дзьве (радзей па 3—4) у васьнове бакавага лісьця. Плод зяноўца—струк, калі ўжо дасьпее бывае чорны, пакрыты шаўкавістымі валаскамі. Зяновец двухкветкавы—зьяўляецца ў флёры Беларусі прадстаўніком расьлін паўднёвага тыпу. Ён распаўсюджаны, галоўным чынам, у паўднёвай палове Эўрапейскай Расіі і зьяўляецца галоўным членам так званага хмызьняковага стэпу. У Беларусі ён заходзіць на поўнач прыблізна толькі да шыраты Бабруйску²⁾ і расьце тут звычайна на цёплай пяшчанай глебе сасновых бароў. Для дакладнага азначэньня паўночнай мяжы распаўсюджваньня гэтага паўднёвага госьця пажадана, каб аматары прыроды дакладна запісвалі яго месцазнаходжаньне ў сярэдняй частцы Беларусі, дзе ён паступова зьнікае на поўнач. На поўдні-ж Беларусі, у Мазырскай акрузе, ён зьяўляецца самым звычайным падлескам сасновых бароў.

Далёка радзей сустракаецца ў лясах Беларусі другі від зяноўца—*Cytisus nigricans*—зяновец, які чарнее, названы так дзеля таго, што ён пры сушцы чарнее. Ён розьніцца ад папярэдняга зяноўца тым, што кветкі яго сабраны ў суквецце: доўгую, шматкветкавую простаўную гронку.

Зяновец, які чарнее, распаўсюджаны толькі ў самай заходняй частцы Беларусі (напр., у ваколіцах Менску) і сустракаецца там даволі рэдка. Дужа важна адзначыць яго месцазнаходжаньне і засушыць зельнікавыя экзэмпляры. Апроч формы суквецця яго можна адрозьніць ад зяноўца двухкветкавага яшчэ і па велічыні; вышыня яго дасягае ня больш 60 снт.

Урэшце, мясцамі можна сустрэць яшчэ адзін гатунак зяноўца—*Cytisus scoparius*—зяновец пруткавідны. Гэта расьліна заходня-эўро-

¹⁾ У некаторых азначніках ён сустракаецца таксама пад назвамі *Cytisus ruthenicus* і *Cytisus latibolensis* Schaeff; гэта яго ботаніч. сьнонімы.

²⁾ Прыблізна да лініі: Слуцк—Бабруйск—Клімавічы.

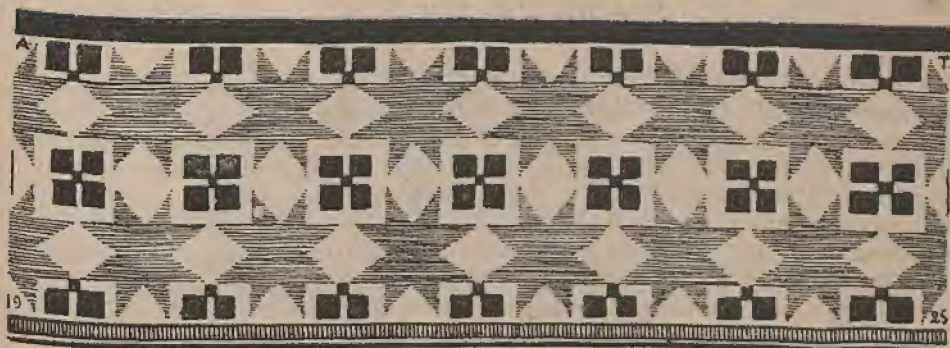
Зяновец двухцветканы. *Cytisus biflorus* [L'Herit: 1) Галінка ў кветках. 2) Галінка з
іладзімі.

пейская, і ўсходняя мяжа яго натуральнага распаўсюджання праходзіць па прывісьленскай краіне (быўшае царства польскае). Усё-ж у Беларусі ён сустракаецца дзе-ні-дзе ў выглядзе адзічэлай расьліны¹⁾ як кажуць тутэйшыя ляснічыя, гэты зяновец развадзіўся ў лясох панамі дзеля прыкормкі зайцоў у зіму, бо яго галіны заставаліся сакавітымі і зялёнымі праз усю зіму. Асаблівымі адзнакамі гэтага адзічэлага ў нас эўрапейскага госьця зьяўляюцца наступныя: кветкі яго разьмешчаны па аднэй на кутох лісьцяў, а галіны яго маюць выгляд дубцоў з выпуклымі кантамі, лісьце мала разьвітае, а струкі надта плоскія і шырокія (1 сант. шыр.) і пакрыты валаскамі толькі на рубцох. Гэты апошні зяновец дасягае найвялікшай вышыні з усіх раней апісаных (да 1¹/₂ м.).

Кветкі ўсіх зяноўцаў надта мядовыя. Народная назва зяноўца ў Мазырскай акрузе „зноваць“; урэшце, гэтак сама часамі называюць і жоўтазель (*genista tinctoria*).

¹⁾ Я асабіста знаходзіла *Cytisus scoparius* у двух месцах: 1) Бабруйскай акрузе, недалёка ад вёскі Жорнаўка, 2) у Мазырскай акрузе, у ваколіцах Нароўлю.

Бюлетэнь надвор'я па БССР за лістапад 1925 году.

Агляд сыноптычных карт, выданых Галоўнай Геофізычнай Обсерваторыяй і Украінскім Мэтаролёгічным Бюро, і разам з гэтым вывучэньне нагляданьняў мэтаролёгічных станцый БССР даюць такі малянак ходу дынамічных процэсаў атмасфэры ў Эўропе ды тых зьмен надвор'я, якія адбываліся ў БССР і былі выкліканы разьвіцьцём гэтых процэсаў.

У самым пачатку лістапада 1925 г. паўночная падканцавосная краіна вялікага ціску дала магутную галіну на поўдзень праз Паўночную Скандынавію на контынэнт Эўропы. Разьвіваючыся за кошт падканцавоснае краіны, гэтая галіна хутка расла і пашыралася на поўдзень, але затым адасобілася ў самастойны моцны контынэнтавы антыцыклён, аддзяліўшыся ад матчынай краіны. 3-га лістапада гэты антыцыклён пакрываў блізка што ўсю эўрапейскую частку СССР, а 5-га—асяродак яго ўжо перасунуўся за Касьпійскае возера. Зразумела, што адзначаная галіна высокага ціску і ўтвараны з яе антыцыклён, разьвіваючыся і пасоўваючыся на поўдзень і ўсход, ня мог не захапіць і тэрыторыі БССР, выклікаўшы тут адпаведныя зьмены мэтаролёгічных элемэнтаў. Папершае, яшчэ з канца кастрычніка, пад уплывам праходу цераз Беларусь ядра вялікага ціску, баромэтр пачаў хутка падывацца, а з 3-га лістапада—таксама хутка падаць. У першыя два дні месяца наглядаліся слабыя паўночныя вятры, затым іх раптоўна замянілі такія-ж слабыя паўднёвыя і паўднёва-заходнія. Адпаведна гэтаму адбываліся зьмены тэмпературы. Да 4-га лістапада сярэдняя ночадзенная тэмпература няўхільна зьмяншалася і 3-га чысла блізка што па ўсёй БССР зьнізілася да -5° . Пасьля гэтага яна пачала даволі хутка падывацца, і ўжо 5-га паднялася да $+4^{\circ}$ — $+6^{\circ}$. Найніжэйшая тэмпература наглядалася ў ноч з 2-га на 3-е, калі мороз дасягаў да -9° , -13° (Стукачова— $13,2^{\circ}$, Новае-Каралёва— $10,5^{\circ}$, Мар'іна-Горка— $8,8^{\circ}$, Турск— $9,5^{\circ}$).

Разгледжаныя процэсы ў атмасфэры (пераход галіны вялікага ціску з поўначы на контынэнт і разьвіцьцё яе ў антыцыклён) павінны былі затрымаць на некалькі дзён рух мініумаў з Заходняй Эўропы на ўсход удоўж паўночных берагоў нашае часткі сьвету. Аднак, гэты рух зараз-жа аднавіўся, калі антыцыклён прасунуўся на паўднёвы ўсход. З сыноптычных карт лёгка ўбачыць, што ўжо 3-га лістапада ўсьлед за антыцыклёнам пасоўваецца на ўсход ад берагоў Ангельшчыны невялікі мінімум. 5-га раніцай ён быў ужо моц-

ным цыклёнам з асяродкам у межах Пскоўскае губэрні. Уплыў яго на надвор'е ў БССР пачаў выяўляцца, пачынаючы з 4-га і скончыўся 8-га. Дзякуючы яму, пасля 5-га пачалося паступовае зьніжэньне тэмпературы і пачалі выпадаць ападкі. Сярэдняя ночадзенная тэмпература паветра 8—9 лістапада дашла да 0°, а ў паўночных акругах апусьцілася яшчэ ніжэй.

Зьніжэньню тэмпературы ў гэтыя дні дапамог новы цыклён, які ў гэты час ішоў з цэнтральнай Эўропы і захапіў тэрыторыю БССР сваёй паўночнай часткай. Затым, па меры пераходу гэтых цыклёнаў, у сувязі з заменай халодных вятроў цяплейшымі, тэмпература паветра пачала ўзрастаць аж да 11 чысла.

Ападкі ў працягу першай дэкады лістапада ў сувязі з праходам цыклёнаў падалі ў стане дажджу 4—5 і 7—10, а ў стане сьнегу 4-га (у паўночнай палове БССР) і 7—9 (па ўсёй тэрыторыі рэспублікі).

Як бачым, у працягу ўсёй другой паловы першай дэкады ў большай частцы Эўропы і ў тым ліку ў БССР панавалі цыклёнічны тып надвор'я. Гэта тлумачыцца тым, што ў гэты час Эўропа знаходзілася ў межах краіны зьніжанага ціску, а ў такіх умовах заўсёды лёгка ўтвараюцца, свабодна прасоўваюцца і далей узмацняюцца цыклёны.

У самым пачатку другой дэкады адбылася зьмена тыпу надвор'я. Гэта было выклікана тым, што адбылася зьмена барычнага рэльефу, і Эўропа апынулася ў краіне павышанага ціску, а значыць, утварыліся ўмовы, якія спрыялі разьвіцьцю тут антыцыклёнічнай дзейнасьці. У працягу ўсёй дэкады гэтая дзейнасьць была галоўным фактарам надвор'я ў большай частцы Эўропы і ў тым ліку на Беларусі. Ход мэтэаролёгічных элемэнтаў у БССР за гэты час выразна падкрэсьлівае гэтую сувязь і залежнасьць надвор'я ад антыцыклёнічнай дзейнасьці. Баромэтрычны ціск, пачынаючы ад 10-га лістапада, пачаў хутка падвышацца і дасягнуў максымуму 12-га чысла. Трохі зьнізіўшыся пасля гэтага, ён, аднак, да самага конца дэкады заставаўся досыць вялікім. Заходнія і паўночна-заходнія вятры, якія панавалі 11—12 чысла, выклікалі зьніжэньне ночадзеннай тэмпературы паветра, якая 12—13 дасягнула да -3° , -4° . У ноч на 13-е ў паўночных акругах БССР тэмпература зьнізілася да $-8,1^{\circ}$ (Новае-Каралёва). Характэрна за гэты час (з 11 да 16) таксама тое, што ападкаў блізка зусім ня было. Такое надвор'е зьяўляецца тыповым для мясцовасьці, на якую з захаду насоўваецца антыцыклён. Запраўды, як сьведчаць сыноптычныя карты, у гэты час праз БССР з Паўночнай Нямецчыны праходзіў антыцыклён. Перашоўшы праз БССР сваім асяродкам і кіруючыся далей на паўднёвы ўсход, ён мусіў далей захапіць рэспубліку сваёй паўночна-заходняй часткай. Роўналежна з гэтым адбываецца зьмена надвор'я: ціск паветра пачынае патроху зьніжацца, вятры робяцца цёплымі (паўднёвымі ды паўднёва-ўсходнімі), сярэдняя ночадзенная тэмпература бязупынна ўзрастае. 15—16 яна дасягае $+3$ — $+5$. Ападкі, як і раней, адсутнічаюць.

15 лістапада ў Заходняй Эўропе пачаў разьвівацца новы антыцыклён. Уплыў яго на надвор'е БССР робіцца прыметным ужо на наступны дзень і выяўляецца ў павольным узрастаньні баромэтрычнага ціску аж да 19-га чысла. З гэтай прычыны, што антыцыклён ахапляў БССР спачатку паўночна-ўсходняй часткай (у Надбалтыцкім краі ў гэты час знаходзіўся невялікі цыклён), а затым паўднёва-ўсходняй, дык у БССР спачатку панавалі заходнія вятры, а 18—19 чысла—паўночна-заходнія. Панаваньне апошніх выклікала зьніжэньне сярэдняй ночадзеннай тэм-

тэратуры, якая 18—19 зьнізілася да 0°. Ападкі ў гэтыя дні падалі толькі 15—17 і былі выкліканы невялікім цыклёнам, які праходзіў на поўноч ад БССР.

У канцы 2-ой дэкады лістапада ў Эўропе зноў адбылася зьмена барычнага рэльефу. Увесь эўрапейскі контынэнт апынуўся ў раёне зьніжанага ціску, у раёне інтэнсыўнага разьвіцьця цыклёнічнай дзейнасьці. Сьноптычныя карты за апошнія 10 дзён лістапада ясна гавораць, што БССР увесь гэты час знаходзілася пад беспасрэдным уплывам цыклёнаў, якія кіраваліся (агулам кажучы) на ўсход. Тыя невялікія зьмены надвор'я, якія тут наглядаліся за гэты час, адбываліся толькі ў залежнасьці ад таго, што Беларусь пераходзіла з адной часткі цыклёну ў другую. Агульны цыклёнічны характар надвор'я за ўвесь час заставаўся адзін і той самы. Баромэтрычны ціск, раптоўна зьнізіўшыся 19—20 чысла болей як на 20 мілім., заставаўся такім ужо да канца месяца, лёгка хістаючыся толькі ў сувязі з праходам цыклёнаў. Ветры ў працягу ўсёй трэцяй дэкады панавалі паўночна-заходнія, халодныя. Цёплыя (паўднёва-заходнія) вятры наглядаліся толькі 23-га і 26-га. Зразумела, што сярэдняя ночадзенная тэмпература паветра ўвесь гэты час блізка што бесьперарыўна (за выключэньнем 23—24 і 26-га) спадала. 29-га яна паўсюды зьнізілася ніжэй—10°. Асабліва халоднай была ноч перад гэтым днём, калі мароз дасягаў—20° (Менск—17,1°, Турск—20,0°, Новае-Каралёва—15,1°). У сувязі з паніжэньнем тэмпературы ападкі падалі бадай што выключна ў стане сьнегу. Лік дзён з сьнегам у розных акругах быў розным, але ў агульным 5—9.

Звычайна лістапад на Беларусі адзначаецца вялікай хмарнасьцю. Так было і ў 1925 годзе. У поўнай меры ясных дзён блізка зусім ня было.

Ветры пераважвалі даволі халодныя: заходнія і паўночна-заходнія замест звычайных у лістападзе—паўднёвых ды паўднёва-заходніх. У выніку гэтага бязмала паўсюды мы бачым адхіленьне ад нормы ў бок паніжэньня сярэдняй месячнай тэмпературы паветра. Найцяплей было ў сярэдзіне месяца (у другую дэкаду), а найхалодней у вапошні тыдзень.

За ўвесь месяц ня было аніводнага дня, калі б тэмпература паветра (па максымальным тэрмомэтры) падымалася б вышэй за +10° (11-га чысла ў Горках было +10,4°); затое ў ночы, асабліва ў канцы месяца, яна часта вельмі значна зьніжалася (у Менску да—17,1°, у Турску да—20,0°).

Дзён без адлігі было за месяц каля 9, а з марозам—каля 20. Найхалоднейшымі днямі былі 1—3, 7—9, 12—13, 17—19 і ўвесь (пачынаючы з 21-га) канец месяца. Сярэдняя ночадзенная тэмпература паветра ў гэтыя дні звычайна апускалася на некалькі градусаў ніжэй за нуль і, зразумела, выклікала выпадаьне ападкаў у стане сьнегу. Але з тэй прычыны, што кароткія пэрыоды холаду заўсёды замяняліся некалькі адліжнымі днямі, сьнег ня мог доўга затрымацца на палёх і хутка раставаў. Толькі ў канцы месяца, калі ўсталявалася халоднае надвор'е на працяглы час, сьнег мог утрымацца з тыдзень, так што ўтварылася санныя дарога. Аднак, вышыня ўтворанага такім чынам сьнегавага насцьцілу была ўсё-ж даволі малая, хістаючыся ў розных месцах ад 3 да 20 сантымэтраў. Найвялікшую таўшчыню сьнегавы насцьціл меў на паўночным усходзе рэспублікі, што трэба лічыць зусім нормальным.

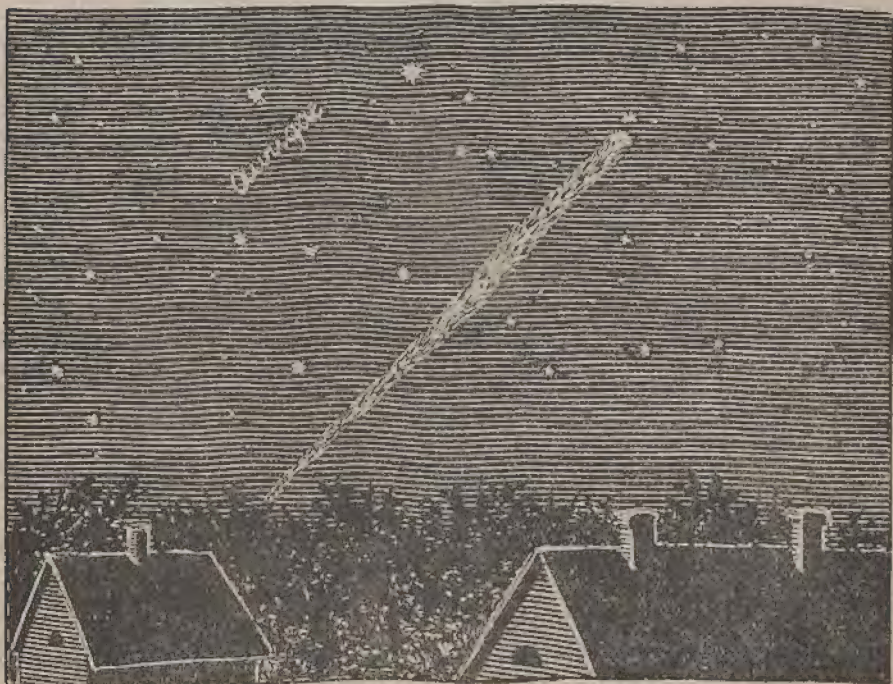
У сувязі з параўнаўча трывалым надвор'ем, якое пачалося ў канцы месяца, усе рэкі, за выключэннем Дзвіны, пакрыліся лёдам (у перыяд з 27-га да 30-га). Невялічкія рэчкі ды ручайкі, а таксама вазёры (Асьвейскае, замерзлі яшчэ у пачатку месяца.

Хаця ападкі ў стане сьнегу і дажджу выпадалі часта, але заўсёды давалі малую колькасць вады за ночадзеньне. За першыя 10 дзён ападкаў нападала болей, як за абедзве апошнія дэкады разам. Наагул-жа ападкаў было прыблізна нормальная колькасць у Віцебскай, Бабруйскай, Аршанскай і Мазырскай акругах, а ў іншых частках БССР іх выпала на 10—20 проц. менш ад нормы.

Стан руні азіміны, паводле даных Цэнтральнай Статыстычнай Управы, на 1 сьнежня быў такім самым, як і на 1 лістапада (глядзі „Наш Край“ № 1 (4) стар. 36.).

Б о л і д.

Палёт боліда назірала ў г. Віцебску член Віцебскага Акруговага Таварыства Краязнаўства З. М. Аптэр. „Праходзячы па мосьце 4-га сьнежня 1925 г.,—піша т. Аптэр,—я заўважыла ў 5 гадзін 50 мін. палёт

боліда ў абшары сузор'я Aurigae. Месца дзе з'явіўся болід: $2=82,5^\circ$, $б=30,0^\circ$. Месца, дзе зьнік: $2=61,9^\circ$, $б=43,7^\circ$. Яркасць боліда: 5 з. велічыні. Працяжнасць палёту—10 сэк. Сьлед відаць быў 7 сэк. Колер боліда—залацісты з спектральнымі адценьнямі.

Матар'ялы з месц.

К. Арол.

Чырвона-Зорская паперня і яе праца.

(*Ля Чашнікаў*).

Умовы пабудовы фабрыкі.

Старое насельніцтва гэтай мясцовасці пра ўзбудаваўне паперні кажа: прыродныя ўмовы—вусьце р. Вольшанкі, якая ўпадае ў р. Вулянку,—дужа даўно, мы ня помнім калі, далі магчымасьць пабудаваць тут млын; мы помнім, які тут быў добры млын-крупчатка. Належыў гэты млын да маёнтку Смалянцы, дзе панаваў Валадковіч, які прыходзіўся дзядзькам Іванскаму пану Валадковічу. Смалянецкі пан памёр і Смалянцы перашлі да маёнтку Іванск—да пляменьніка. Перашоў і млын, дзе цяпер і фабрыка Ч. З. Новы гаспадар быў малады, здатны, з гандлёвымі нахіламі. Прыродныя ўмовы—сіла вады, вялікія лясы, якія давалі сырэц, накіроўваюць яго на думку перабудаваць млын на картонны завод, што ён і зрабіў у 1883 годзе. Завод быў, можна сказаць, саматужны (кустарны), бо выраблены картон сушыўся на сонцы. Аддаленасьць мясцовасці ад цэнтру, наагул глухое месца, даючы гаспадару магчымасьць мець танныя рабочыя рукі. Адсутнасьць чыгункі не зьяўляецца перашкодай у разьвіцьці вытворчасці, і яна пашыраецца. Будуюцца паперня „Скіна“—ставіцца першая паперная машына ў 1896 г. Назву фабрыкі „Скіна“ гаспадар дае ў чэсьць сваёй пляменьніцы Скіны.

Першыя работнікі.

Першымі рабочымі пры заснаваньні фабрыкі зьяўляюцца палякі, успамагальнымі рабочымі—мясцовыя. Галоўныя майстры—немцы і палякі, служачыя—палякі, кантора вядзе ўсё дзелаводзтва на польскай мове—па нацыянальнасьці гаспадара.

Падсобнае адзяленьне „Вішкавічы“.

Мы кажам, што фабрыка пашыраецца. Яе пашырэньне відаць і з таго, што яе падсобнае адзяленьне—дрэва-масава завод будуюцца каля 1902 г. у вёсцы Вішкавічы ў адлегласьці 5 вёрст ад фабрыкі, адкуль драўляная маса па р. Вольшанцы падвозіцца да фабрыкі.

Гэты завод працуе да зачынення фабрыкі ў 1915 г., калі галоўныя часьці машын адтуль вывозяцца на фабрыку, а апошнія ў гады рэволюцыі нішчацца. Каменны будынак быўшага дрэва-масавага завода, падсобнага да фабрыкі, у в. Вішавічы стаіць і цяпер (у вапощні год там збудован вадзяны млын).

2-я паперная машына і 3-я.

У 1900 г. Валадковіч ставіць другую паперную машыну, у 1909 г.—трэцюю. У вапощнія гады гаспадараньня Валадковіча фабрыка работала з дэфіцытам. Трэба думаць, што гэтаму было многа прычын: мела тут уплыў адсутнасьць чыгункі, што падымала цану на паперу, а пры разьвіцьці папернай вытворчасьці разьвівалася конкурэнцыя і Скіна ад гэтай конкурэнцыі цярпела; сам Валадковіч у папернай вытворчасьці нічога не разумеў, усім кіравалі чужыя рукі, якіх зусім ня цікавіла вытворчасць, а свой інтарэс.

Сырэц-лес.

Мы казалі, што лясоў сваіх у пана Валадковіча было многа. Апал фабрыкі быў, дый цяпер яшчэ—драўляны, а таксама і сырэц, які патрэбен для вырабу драўлянай масы на выраб паперы, быў свой. Але паступова, як лясы яго нішчацца, ён купляе лес у іншых мясцовасьцях і ракой дастаўляе яго да фабрыкі. Трэба тут сказаць, што фабрыка Ч. З. многа паела ваколічнага лесу. Тут зробім маленькі адступ, што калі ў мінулым годзе (1925 г.) на пашыраным пленуме Райвыканкому сяляне выказаліся, што фабрыка зьнішчыла ў нас лясы, то РВК, згодна рэзолюцыі пленуму, у раёне для фабрыкі лесу не дае з 1 кастрычніка 1925 г. (Заява старшыні РВК т. Аверко на сходзе сялян у вёсцы Казаной. 17 студзеня 1926 г.).

Сырэц усіх родаў.

Фабрыка Ч. З. прыстасавана для вырабы сурагатнай паперы, г. зн. паперы, якая вырабляецца з дрэва. (Папера з ануч—добрага гатунку). Для вырабу паперы патрэбен сырэц: драўляная маса, цэлюлёза і паперныя абрэзкі. Гэта галоўнейшыя матар'ялы. Апроч іх, яшчэ ёсьць дапамагальныя матар'ялы: 1) гарпіус, 2) сода, 3) гліна-зем (квасцы), 4) крахмал, якія патрэбны для праклейкі паперы, 5) каглін—прасьвечвае і дае ёй мяккасьць, хварба лепей кладзецца.

Драўляная маса—вырабляецца мэханічна, мелецца на муку. Валакно слабое. Цэлюлёза—продукт з дрэва, выраблены хімічным спосабам. Дрэва загружаецца ў выглядзе трэсак у спэцыяльныя катлы і варыцца ў кіслаце. Валакно сярэдняй крэпасьці. Паперны брак атрымліваецца ў процэсе вытворчасьці, а таксама купляюць абрэзкі з друкавань і іншых устаноў, старыя архівы і г. д. У даваенны час сырэц—драўляная маса—для фабрыкі большасьцю быў свайго вырабу. Пажарам у 1920 г., аб якім мы будзем казаць ніжэй, дрэва-масаваы аддзел быў зьнішчаны, і цяпер, насьпех наладжаны, дрэва-масаваы аддзел ня можа цалком здаволіць патрэбу вытворчасьці фабрыкі і прыходзіцца прывозіць драўляную масу (цэлюлёз) з іншых мясцовасьцяў. Большасьць яе цяпер прывозіцца з Фінляндыі, часткай—з СССР з заводу Сухонь, Валагодзкай губ. Раней прывозілі з-заграніцы, але зусім у нязначным ліку. Да матар'ялаў яшчэ належыць—надзеньні машын, сеткі, сукны, якія атрымліваюцца большасьцю з Вены, з заводу „Гуттэр

і Шранц“. Наагул, усе тэхнічныя прыстасаванні йдуць з-заграніцы, галоўным чынам з Аўстрыі, Нямеччыны і Швэцыі. Пры вытворчасці застаюцца рэшткі драўлянай масы, для гэтых рэштак зроблена прылада, якая ловіць дробнае валакно з вады, што бяжыць у раку. Для лому металю (ламаных сетак і інш.) ёсць ліцейная, якая пераплаўляе гэты лом на іншыя рэчы і прылады.

Склады для сырцу.

Для складкі сырцу ёсць магазын—4-х павярховая будыніна, адкуль сырэц, па меры патрэбы, падаеца дзеля абробкі пад'ёмнымі машынамі.

Падвоз усіх матар'ялаў рабіўся да зімы 1925-1926 г. улетку—вадой лайбамі, узіму—гужом, а цяпер, з правядзеннем чыгункі па шляху Ворша—Лепель, увесь сырэц падвозіцца па чыгунцы; станцыя ад фабрыкі каля 4 верст.

Процэс вытворчасці.

Цяпер разгледзім і пералічым паступовыя стадыі вытворчасці: 1) Сартыроўка макулятуры, 2) Бягунае аддзяленне (4 бягуны, роботае 3), 3) Клееварка, 4) Дрэва-масавае аддзяленне—3 шлефера, 5) Рольнае аддзяленне на 2 машыны (у мінулы час было нарыхтавана на 3 паперных машыны), 6) Паперныя машыны, 7) Апаратурнае аддзяленне, 8) Канчатковы адзел, 9) Кацельная, і далей пяройдзем к самому процэсу вытворчасці. У ваддзяленні сартыроўкі макулятуры—абрэзкі паперы сартыруюцца па колеры і ачышчаюцца ад мусару, зразумела, ручным спосабам. Бягунае аддзяленне—тут разсартыраваныя абрэзкі паперы размалваюцца на бягунох, сюды-ж паступаюць для размолу старыя архівы і інш., і пакупная драўляная маса—цэлюлёз. Клееварка падрыхтоўвае раствор клею і хімічных матар'ялаў для замацавання імі паперы, тут-жа разводзіцца каолін. Драўляна-масавае аддзяленне вырабляе драўляную масу (поўфабрыкат). Рольнае аддзяленне—тут валакно размалваецца, дадаюцца хімічныя матар'ялы і падрыхтоўваецца маса для адліву папернага ліста на машыне самачэрпцы. Паперная машына адлівае і сушыць лісты. Машын гэтых усяго 3, але пажарам знішчаны былі 2, адна зрамантавана, так што цяпер працуюць дзве самачэрпкі—№№ 1 і 3. Апаратурнае аддзяленне—адлітая папера ідзе ў далейшую апрацоўку на каландрах, калі патрабуецца глазіроўка і на рэзку, дзе паперная стужка разразаецца на лісты паводлуг патрэбнай формы. На рэзку ня йдуць толькі абойная папера і масьленка-рулонная, якія проста ад машын йдуць у ўпакоўку, як гатовы тавар. У канчатковым адзеле сартыруюцца па колеры і па якасці, складаецца ў стопы, прэсуецца, упакоўваецца і здаецца ў склад, які накіроўвае яе згодна нарадам Белбумтрэсту.

Сарты паперы.

Больш іншых сартоў тут вырабляецца абойная папера,—ад 6000—9000 пудоў у месяц, якая для накладкі хварбы накіроўваецца ў Менск на фабрыку імя т. Вароўскага, потым вырабляецца масьленка-вокладкі, часткай альбомныя сарты, пергамін—усе гэтыя сарты вырабляюцца паводлуг абсталявання Белпапторга (праз Белбумтрэст) і рэалізуюцца апошнім на рынках СССР; скуруную паперу фабрыка вырабляе паводлуг абсталявання Ленгіз.

Энергія.

На фабрыцы Ч. З. тры віды механічнай энэргіі—вадзяная энэргія, паравая і электрычная. Вадзяная энэргія здабываецца вадзяным турбінам на 120 конскіх сіл; цяпер дзеля таго што турбін стары, удаецца выкарыстоўваць толькі 45 кон. сіл. Гэта сіла служыць для асьвятленьня фабрыкі, прыводзіць у рух дзінама-машыну. Паравая энэргія здабываецца паравымі машынамі—з іх адна ў 500 кон. сіл, другая ў 40 і трэцяя ў 45 кон. сіл. Апошнія дзье абслужваюць паперныя машыны. Электрычная энэргія—частка паравой энэргіі ад 500 сільнай паравой машыны. Маторам прыводзіцца ў рух апаратурнае аддзяленьне; станкі—машынамі механічнай майстэрні. У кацельнай ёсць тры катлы з даўленьнем да васьмі атмасфэр.

Ацяпленьне паравое будыніны фабрыкі, награвецца вострым парам.

Загатоўка лесаматар'ялу.

Вада ў катлох да апошняга часу награвалася дрыўмі; але дзеля недахвату лесу фабрыка ў самы бліжэйшы тэрмін параходзіць на апал каменным вуглем, які, з агульнага заказу ў Данецкім басэйне, 150.000 п., ужо на бліжэйшую станцыю прывезены ў колькасьці каля 60.000 пудоў. Печкі паступова будуць прыстасоўвацца на пераход к апалу каменным вуглем. Цікава падкрэсьліць, што апал драўляны таней за каменны вугаль.

Рабочыя і вытворчасць.

На 1-е студзеня 1926 году штатных працаўнікоў на фабрыцы ёсць—мужчын 215, жанчын 50, падросьтаў хл. 15, дз. 4. Служачых 39 чалавек, з якіх 37 мужчын і 2 жанчыны. Апроч штатных, яшчэ бываюць падзённыя рабочыя ад 100—115 чал., якіх наймаюць у залежнасьці ад патрабаваньня. Вытворчасць на аднаго вытворчага рабочага ў дзень у даваенных рублёх: у лістападзе—11 руб. 09 кап., жніўні—12 р. 75 к., верасьні—11 р. 39 к., кастрычніку—10 р. 68 к. Мы тут бачым хістаньні. Гэтыя лічбы могуць быць толькі орыентавымі.

Зарплата.

Зарплата па разраднай сетцы. Штомесячны выдатак на зарплату ад 12—15 тысяч рублёў.

Фабком.

Рабочыя фабрыкі аб'яднаны ў саюз папернікаў. Фабком яднае 280 рабочых. РКК у мінулым годзе разабрала 20 konflikтаў, з якіх 60 проц. на карысьць саюзу. Сэкцыя па ахове працы ў апошні час выявіла сваю агульную працу нарыхтаваньнем шчытоў каля машын, бакаў з кіпячонай вадой для піцьця. Сантройка абгледзела кватэры з мэтай паляпшэньня жыцьцёвых умоў рабочых; стварылі кадр упаўнаважаных па цэхах дзеля хуткай дапамогі ў няшчасных выпадках. К 1-му лютаму г. г. будзе гатова новая лазьня, якая будзецца па тыпу добрай гарадзкой лазьні. Агульны мэдыцынскі агляд рабочых адбываецца 2-3 разы ў год. На фабрыцы ёсць свая амбуляторыя, дзе заўсёды працуе фэльдшар. Тры разы ў тыдзень бывае доктар, які прыязджае з м. Чашнікі—3 вярсты, зьяўляецца і па асобых вызвавах, таксама ёсць і акушэрка. Амбуляторыя ў месяц прымае ад 350—400 хворых.

1905 год.

Агульны пад'ём рабочай клясы ў 1905 г. адчуваўся і тут на фабрыцы Ч. З., прычым ён грунтаваўся на эканомічных вымаганьнях рабочых—8-мі гадзінны працоўны дзень стаяў першым патрабаваньнем рабочай масы. Мы дзеля прыкладу падкрэсьлім пад'ём рабочых тут у сакавіку 1905 г. Справа была такая. Правадыры рабочых т. т. Валькоўскі І., Сергін М., Барэйка Б., Камінскі Я. з рабочай масай прышлі к канторы, дзе да іх вышаў загадчык фабрыкі. Названыя таварышы ад імя рабочай масы патрабавалі ад загадчыка 8-мі гадзінны працоўны дзень. Той пачаў такую гутарку:

„Фабрыка дае дэфіцыт, гаспадар—памешчык Валадковіч—хоця яе зачыніць, я яго ўпрашваю, шкадуючы вас, каб ён гэтага не рабіў. Лепш ідзе і становецца на працу, бо Валадковіч зачыніць фабрыку і вы ўсё застанецца з дзяццмі на вуліцы“.

К гэткаму адказу,—апавядаюць цяпер рабочыя,—мы зусім ня былі падрыхтаваны і разышліся. У вечар у нас быў агульны сход рабочых і мы вырашалі—няхай не Валадковіч зачыняе фабрыку, а мы зробім гэта самі і пастанавілі ў наступнае раньне абвясціць забастоўку. Але ў гэты вечар,—ўспамінае цяпер т. Барэйка,—падышоў да мяне загадчык фабрыкі з Валадковічам і сказалі—абвясціць усім, што з 1-га красавіка ў нас будзе 3-я зьмена. Значыць, 8-мі гадзіннага працоўнага дня мы дабіліся. Наша галоўнейшае патрабаваньне было здаволенна.

Пасьля 1905 г. пачалося агульнае зацішша, усё ў нас ішло спакойна,—расказваюць далей рабочыя. Так было да вайны 1914 г. У 1915 г. паласа фронту падышла блізка да фабрыкі і фабрыка 15 верасня 1915 г. была зачынена. Потым прабавалі пусьціць фабрыку ў 1916 г., але працавалі толькі 7—8 месяцаў і фабрыка зачынілася. У 1918 г. пры адыходзе з гэтай мясцовасьці немцаў, гаспадар фабрыкі Валадковіч таксама пашоў з імі і ўзяў з сабой найбольш цэнную маемасьць фабрыкі—галоўнейшыя часткі машын, адзеньне машын, сеткі і інш. Але давёз толькі да Менску, далей яму немагчыма было іх везьці і ён іх пакінуў у Менску. Пасьля адходу немцаў, рабочыя надумалі пусьціць фабрыку. Пачулі, што часьці машын, вывезеныя Валадковічам з фабрыкі, пакінуты апошнім у Менску, паехалі і прывязьлі іх адтуль. У гэты час з Віцебску быў прысланы т. Бітэ з мэтай ліквідаваць фабрыку. Ён абгледзеў яе—пабачыў тут добрыя машыны, здольных працаўнікоў, ня стаў яе ліквідаваць, а застаўся тут загадчыкам з мэтай пусьціць фабрыку і падняць яе вытворчасць. У студзені 1919 г. фабрыку пусьцілі, а ў верасьні 1919 г. яна была эвакуавана з прычыны прыходу белапалякаў і найбольш цэнная маемасьць была вывезена ў Маскву. Па адходзе белапалякаў, фабрыку пусьцілі ізноў. Але, дзеля адсутнасьці сырцу, транспорту, фабрыка давала дэфіцыт.

Пажар.

На бяду, у ноч з 8 на 9 красавіка 1920 г. на фабрыцы здарылася вялікае няшчасьце—пажарам былі зьнішчаны дзьве паперныя машыны, дрэвамасавае аддзяленьне, галандры, упаковачны аддзел, частка сартыроўкі. Страты былі дужа вялікія, якія адчуваюцца і цяпер.

Мотывы к ліквідацыі.

К 1922 г. перад рабочымі стаяла пытаньне—быць ці ня быць. Фабрыка ўвесь час дае дэфіцыт і існуе за кошт іншых паперных фабрык Бумтрэсту. Растлумачваецца, што рабочым трэба йсьці на вялі-

кую ахвяру, каб утрымаць фабрыку, інакш яна павінна быць ліквідавана. І вось рабочыя ставяць пытаньне—чатыры месяцы работаць бяз грошай і падняць фабрыку, бо ўвесь продукт, які яна вырабляе цалком ідзе на зарплату, а падняць вытворчасць немагчыма. Большая частка працаўнікоў згодна з гэтым, застаецца працаваць дарма і работаюць на адной машыне, якая засталася пасля пажару. Ня глядзячы на гэтую ахвяру, фабрыка і далей не аплачвае сабе, дзеля чаго ў 1923 г. яшчэ паднімаецца пытаньне аб ліквідацыі фабрыкі, але ў гэты час выясяняецца, што па шляху Ворша—Лепель у бліжэйшы тэрмін будзе збудавана чыгунка, якая пройдзе каля фабрыкі,—фабрыка застаецца.

Фабрыка ідзе ў гару.

К гэтаму часу агульныя ўмовы падняцця прамысловасці адчуваюцца і тут,—танны сырэц, зьніжаюцца накладныя расходы, падымаецца вытворчасць працы, даецца поўная нагрузка фабрыцы, поўная нагрузка 8-мі гадзіннага рабочага дня і фабрыка ідзе ў гару. Летам 1925 г. пускаецца другая паперная машына, якая, сапсутая пажарам у 1920 г., рамантавана самімі рабочымі, амаль што без дапамогі спецыялістых інжэнэраў і на час з 1 кастрычніка 1924 г. да 1 кастрычніка 1925 г. фабрыка прадала свайго прадукту на суму—920.083 руб. 83 к. Выдаткі за гэты перыод—834.002 р. Чыстага прыбытку—86.081 р. 83 к.

Агульныя ўмовы жыцця. Кватэры.

Для жыцця рабочых і служачых ёсць пры фабрыцы 18 жылых дамоў, кошт якіх на 1-е кастрычніка 1925 г. складае 22.453 руб. 05 к. па апошняй ацэнцы. Лік гэтых дамоў і наагул кватэр далёка ня можа здаволіць кватэрныя патрэбы рабочых, значная частка якіх жыве ў в. Смалянцы на адлегласці 1½ вярсты ад фабрыкі, у іх там ёсць свае будынкі і яны зьяўляюцца мясцовымі насельнікамі. Наагул, умовы кватэр незадавальняючыя: цесна, недахоп паветра і інш.

Дзеля гэтага ў чэрвені 1925 г. збудавана пры фабрыцы жылтаварыства пры 71 чал. пайшчыкаў, уступнага ўзносу 142 руб., на 20-е студзеня 1925 г. у касе т-ва 168 руб. Таварыства зацікаўлена хутчэйшым збудаваньнем хат для сваіх сяброў, клапаціцца цяпер аб загатоўцы лясных матэрыялаў для будоўлі, каб з вясны 1926 г. пачаць будаваць новыя хаты. Т-ва мае надзею атрымаць дапамогу ад Белбумтрэсту ў ліку 12 тыс. руб. з агульнага асыгнавання ў 27 тыс. руб., з якіх 15 тыс. руб. павінны пайсці на будову рабочага новага клубу. Гэта сума ў 27 тыс. руб. можа быць асыгнана з 10 проц. адлічэння з фонду на палепшаньне быту рабочых. У наступны момант складзены каштарыс на пабудаваньне аднаго дому ў дзьве кватэры на суму 3.800 руб. з гонтавым дахам. Такіх кватэр патрэбна збудавач ня менш 15 у бліжэйшы тэрмін. Т-ва вядзе працу па ўцягненьні сяброў ў т-ва. Асьвятленьне кватэр электрычнае. За кожную лямпачку рабочы плаціць па 2½ кап. за свечку. Большасцю ў іх лямпачкі ў 25,16 свечак. Грамадзянскія ўстановы карыстаюцца дармовым асьвятленьнем. Апал рабочыя і служачыя атрымліваюць з фабрыкі па загатоўчай яе цане,—апошняя яе цана—22 руб. за куб. саж.

Пажарная дружина.

Для пажарнай забясьпекі на фабрыцы ёсць пажарная дружина, якая складаецца з 36 сяброў, з якіх 5 комскладу, а 31 радавыя дружыннікі. У будове фабрыкі—5 спраўных гігрантаў, да кожнага з іх па

рукаву ў 60 арш., 2 вядзёр, 2 лесніцы, 6 багроў, 9 пажарных тапа-роў, з якіх 5 гарадскога тушэння і 4 для вёскі. Кожную ноч дзяжу-раць—дружыннік і 3 фабрычных кані. Па распараджэнні пажарнага інспектара ВСНХБ дружина павінна выяжджаць з фабрыкі ў радыусе 3-х вёрст, з 1-га чэрвеня 1925 г. па 20-е студзеня 1926 г. дружина выяжджала 6 раз: м. Чашнікі—2 разы, Саўхоз Пачаевічы—1 раз, в. Смалянцы—1 раз, в. Зарэчная-Слабада—1 раз, на фабрыцы (пажар у будынку канторы)—1 раз. Пажарнікі маюць форменае адзенне—шапку, паяс, скураную куртку.

Культасвятная праца на фабрыцы.

Культасвятная праца на фабрыцы абхоплівае сабою сяброў Саюзу, іх сем'і і мае вялікі ўплыў на сумежныя вёскі ў радыусе да 12 вёрст. Працуюць гурткі політычныя, на якіх прысутнічаюць сябры партыі абавязкова і столькі-ж беспартыйных па дабравольным запісе; комсамольскія політычныя гурткі, на якіх апроч комсамольцаў прысутнічае многа маладняка: гурток профруху, драматычны, беларускі, хара-вы. У вапощняе лета вялікую дапамогу ў культасвятнай працы далі чырвонаармейцы 6 чыгуначнага палка, якія працавалі на пабудове чыгункі па шляху Ворша—Лепель. Ёсць на фабрыцы Ленінскі куток з Ленінскай бібліятэкай, абстаўлены добра, там кожны вечар можна пабачыць рабочых, якія пасля працоўнага дня адпачываюць за чы-таннем газет, часопісаў і кніг. Побач з Ленінскім кутком знаходзіцца хата-чытальня, дзе ёсць бібліятэка з рознымі аддзеламі, тут-жа выда-юцца таварышам газеты часопісы па выпісцы. А такіх ёсць шмат, 75 проц. рабочых выпісваюць газеты і часопісы. Больш за іншыя часопісы тут пабачыш „Бумажнік“, з газет—„Рабочая газета“, ёсць і „Известия“, „Правда“ і інш. На адлічэнні ў культфонд хата-чы-тальня выпісвае і сама газеты для агульнага чытання. Тут пабачыш газеты і на беларускай мове—„Савецкая Беларусь“ і на польскай—„Młot“.

Некаторыя таварышы тут-жа ў хаце-чытальні гуляюць у шашкі, ў шахматы. Далей, пад адным дахам ёсць клуб са сцэнай, які ўмяш-чае да 250 чалавек. Каля клубу ёсць прыстасаванне для кіно, ленты для якога прывозяцца з Віцебску, або з іншых мясцовасцей.

Уплыў культасвятнай працы на вёску.

Мы кажам, што фабрыка мае ўплыў у культасвятнай працы на вёску. Справа ў тым, што фабрыка цалком узяла шэфства над аco-лічнымі вёскамі з мэтай дзяліцца з сваім братам-селянінам,—часта ня-пісьменным і цёмным,—тымі ведамі і дасягненням навукі, якія рабочы ўжо атрымаў за часы мірнага будаўніцтва. З гэтай мэтай працаўнікі фабрыкі выяжджаюць на вёску, возяць з сабой газеты для сялян, вя-дуць з імі гутарку аб унутраным і сусветным становішчы. У гэтай працы значную ролю іграюць партыйцы КП(б) і Комсамол. Пры фаб-рычнай ячэйцы лічыцца цяпер партыйцаў і кандыдатаў 45, з іх 2 жан-чыны, камсамольцаў 32, з іх дзяўчат 6, піонэраў 40. Сябры ячэйкі ёсць на вёсцы сярод сялян, з якімі наладжана моцная сувязь. Лік партыйных мае быць павялічаны з складу рабочых і сялян, якія па-далі шмат заяў аб пажаданні ўступіць у сябры КП(б). Заканчваючы аб культасвятнай працы, яшчэ трэба сказаць пра фабрычную школу. Школы—дзве—беларуская і польская. Беларуская двухкамплектная (прымітыў), у якой працуюць два настаўнікі, а другая польская з адным

настаўнікам. Трэба падкрэсліць, што ў школе вучацца дзеці рабочых (у бел. школе 40 проц. рабоч. і 60 проц. сялян, у польскай школе дзяцей рабоч. 87 проц., сялян 13 проц.). Па сканчэнні школы-прымітыву, дзеці рабочых ня йдуць вучыцца далей у другі концэнтр сямігодкі (м. Чашнікі, у 3-х вярстах ад фабрыкі), а стараюцца атрымаць адукацыю тэхнічную, зрабіцца майстрам, мець рамясло і з гэтай мэтай цяпер трое вучацца ў фабзавучы ў г. Шклове, а 6 проц. з агульнага ліку рабочых вучацца ў цэхах тут—кваліфікуюцца на фабрыцы. Да школы насельніцтва фабрыкі адносіцца добра, дапамагаюць ёй сродкамі на выпіску газет, часопісаў, бібліотэкі, на апал. У студзені 1926 г. к дню сьмерці Леніна па падпісным лісьце бацькі сабралі каля 30 руб. на арганізацыю пры школе Ленінскага кутка, падпіска ідзе далей. У гэтым прымаюць добрахвотны ўдзел усе працаўнікі фабрыкі. Бываюць агульныя сходы бацькоў, дзе настаўнікі дзеляцца з бацькамі дасягненьнямі і вынікамі школы.

Коопэратыў.

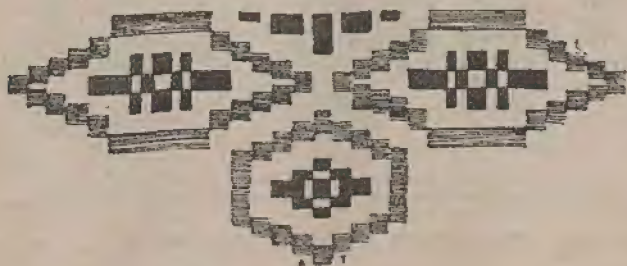
У вадносінах да грамадзкіх устаноў трэба сказаць, што рабочыя агульна адносяцца да іх добра, напрыклад—85 проц. насельнікаў фабрыкі (рабочых) зьяўляюцца сябрамі коопэратыву.

Рэлігійнасьць.

У справе рэлігіі тут трэба разьмежаваць насельніцтва на праваслаўных і каталікоў. Першыя амаль што ўсе адышлі ад царквы, парвалі усякую сувязь з ёй, а ў каталікоў рэлігія яшчэ трымаецца, хаця з кожным годам слабее. Хаўтур, акцябрын і шлюбавы шмат бывае грамадзянскіх. Рэдка хто зьвяртаецца за дапамогай у гэтай справе да царквы.

Будучае фабрыкі.

Канчаючы гэты артыкул, скажу некалькі слоў аб бліжэйшай будучыне фабрыкі. У сувязі з правядзеньнем чыгункі, фабрыка наладжвае зносіны з прамысловымі цэнтрамі, і ад чыгункі на самую фабрыку павінна быць праведзена калёя. У бліжэйшы час будуць адбудаваны згарэўшыя будынкі, адрамантавана трэцяя паперная машына і іншыя машыны павінны быць рамантаваны альбо заменены новымі. На гэтыя справы маюць даць па каштарысе 1.100 тысяч рублёў—паводлуг дакладу на фабрыцы дырэктара Белбумтрэста т. Шабашова ўзімку ў канцы 1925 г.—з пазыкі на гаспадарчыя адбудаваньні краю. Тут не забываецца і культасьветны бок—будзе пабудаваны добры Нардом, будзе зроблена радыё і г. д., што ўжо ёсьць на іншых паперных фабрыках у нас, на Беларусі.

Гр. Варапаеў.

Буйскае возера.

Буйскае возера ляжыць на захад ад мястэчка Лёзна на адлегласьці 2-х вёрст. Падобнае да дугі яно цягнецца з захаду на ўсход, даўжынёю каля 3-х вёрст і займае плошчу ў 56 дзес. 811 кв. с. Рэльеф

мясцовасьці, дзе знаходзіцца возера, узгаркаваты, дно яго прадстаўляе катліну.

Возера, можна сказаць, бястокавае, калі ня лічыць дзвюх канаў, якія напамінаюць маленькія рэчкі, выкапаныя людзьмі. Адна з гэтых канаў (Пенная) упадае ў возера, другая (Лезьніца) выцякае з яго і ўпадае ў р. Мошну. Гэтую канаву выкапалі для спуску вады з возера, дзякуючы чаму яно абмялела аршыны на два. Берагі мае адхонныя. Грунт пяшчаны за выключэньнем усходняга канца і двух месц, адзначаных на пляне, дзе ён мяккі, вязкі, глейкі. З гэтага канца (усходняга) возера зарастае. Наплаў хоць і няхутка, але пасоўваецца на возера. Расьліннасьць наплава складаюць рознага роду асокі (сагех), мох, аер (асогус), бабоўнік, падвей (epiorhogum) і іншыя балотныя расьліны. Калі ўзыйсьці на гэты наплаў, ён зыбіцца і гатоў прарвацца, так што рызкуеш выкупацца ў гэтай бруднай твані. Далей ад возера гэтая расьліннасьць становіцца цвёрдаю; тут растуць бярозкі, лаза з вузкімі лісьцямі ды зрэдка крывыя хвойкі; яшчэ далей растуць вольхі. Бераговая расьліннасьць лугавая; у некаторых мясцох растуць вольхі і лаза. Але быў, як відаць, час, калі берагі былі заросшы вольхамі, бярозамі, елкамі; аб гэтым сьведчаць струхлелыя пні, якія знаходзяць у вадзе. Тут расьлі і дубы. Гадоў 50 назад дзяды цягалі вяроўкамі з возера вялізарныя чорныя ствалы дубоў, якія ўжывалі на шулы для варот. Гэтыя ствалы можна і цяпер бачыць у некаторых гаспадароў.

У вадзе каля берагу растуць вадзяныя хвашчы (egui—setum palustre), сітнікі (juncus), чароты (phragmites trin), урэчнікі (potamogeton), стрэліцы (sagittaria), вадзяныя хвойкі і г. д. Фаўну возера складаюць наступныя рыбы: акуні, яршы, плотка, уклейка, ляшчы, ліны, карасі, мянтузы, шчупакі і інш. Дзяды-старажылы гавораць, што былі выпадкі, калі лавілі шчупакоў па 37 ф. Ракаў у возеры было таксама многа; гадоў 10 назад яны павыміралі, а цяпер зноў пачынаюць пракідацца. З дробных жывёлін трапляюцца сьлімакі, прудавікі, катушкі, лужанкі, бяззубкі і інш.

Возера мае досыць вялікую вадзяную паверхню і робіць значны ўплыў на клімат аколiчнай мясцовасьці; так, напр., у вясну, калі пачынае раставаць лёд, ён значна затрымлівае рост жыта.

Возера гэта, як я думаю, ледавіковага пахаджэньня. Вада ад таяненьня вялікай льдзіны ў гэтай нізіне стварыла яго. Каменьні, якія трапляюцца ў возеры, напэўна прынёс ледавік.

Абсьледваньне мікольскага кірмашу ў г. Сянно, Віцебскай акругі.

(Праведзенае вучнямі сеньненскіх сямігодак 20 сьнежня 1925 г.).

Адной з важнейшых асаблівасьцяй сучаснага краязнаўства зьяўляецца яго орыентацыя на гаспадарку, на эканоміку. Усе краязнаўчыя зьезды і канфэрэнцыі аднагалосна падкрэсьліваюць патрэбу ў так званым вытворчым ухіле, патрэбу ў увязцы дзейнасьці краязнаўчых арганізацый з вытворчымі плянамі нашых грамадзкіх і савецкіх гаспадарчых арганізацый. У зьвязку з гэтым, побач з вывучэньнем фольклёру ды гісторыі свайго раёну, нашыя краязнаўчыя таварыствы ды гурткі ўсё ў большай меры займаюцца абсьледваньнем прыродных вытворчых сіл свайго раёну, вывучэньнем тэхнікі сялянскага земляробства, мясцовых промыслаў і наагул мясцовай эканомічнай сітуацыі.

Між іншым вельмі каштоўную працу ў гэтым кірунку правялі вучні сеньненскіх сямігодак, якія абсьледвалі кірмаш у горадзе Сянно 20 сьнежня 1925 г.

Трэба адзначыць, што дагэтуль на Беларусі не праводзіцца сталыя абсьледваньні кірмашовага гандлю. Толькі ў мінулым годзе Цэнтральная Статыстычная Управа занялася вывучэньнем кірмашоў ды рынкаў у гарадох Чэрвені і Быхаве. Што да іншых местаў і мястэчак Беларусі, дык аб іх мы ня мелі падобных матар'ялаў і ў бліжэйшыя часы мець ня будзем. Гэта, бязумоўна, вельмі важны прабел у нашай статыстыцы.

Праўда, у цяперашнія часы нашыя кірмашы ня маюць такога вялікага значэньня, як, напрыклад, ніжагародзкі або лейпцыгскі, але ў справе разьмеркаваньня прывезеных здалёку тавараў па нашых вёсках, у справе забесьпячэньня гарадоў вясковымі прадуктамі і наадварот—вёскі гарадзкімі ды замежнымі вырабамі, кірмашы і рынкі граюць вельмі значную ролю. Побач з гэтым, кірмашы зьяўляюцца цікаўным бытавым зьявішчам. Тут адбываецца, так сказаць, стык вёскі і гораду, тут яны абменьваюцца ня толькі прадуктамі, але таксама і ведамі, поглядамі, звычаямі. На менскіх рынках можна вывучаць быт і мову сялян блізка што ўсёй Менскай акругі, і разам з гэтым на гэтых рынках вёска Меншчыны даведваецца аб апошніх навінах, якія ведамы гораду. Вывучэньне менскіх рынкаў дазваляе выявіць раён эканомічнага ўплыву сталіцы на сялянскую гаспадарку. З бліжэйшых аколіц Менску вязуць і нясуць на кірмаш малако і наагул такія прадукты, якія хутка псуюцца, а ў зьвязку з гэтым у бліжэйшых аколіцах разьвіваецца малочная справа за кошт іншых галін гаспадаркі. Некаторыя раёны дастаўляюць на рынак выключна дровы, іншыя—сена і г. д.

Прымаючы ўсё гэта пад увагу, трэба прызнаць, што сеньненскія сямігодкі ўзяліся за вельмі патрэбную і важную справу.

На жаль, паводле сабраных імі матар'ялаў, нельга мець поўнага ўяўлення аб мясцовым значэнні сеньненскага мікольскага кірмашу. Так, напрыклад, з гэтых матар'ялаў невядома, адкуль тыя ці іншыя тавары былі прывезены на абсяледваны кірмаш у Сянно.

Аднак, і тыя даныя, якія сабраны, маюць некаторае значэнне і даюць матар'ял аб эаанамічным значэнні кірмашу.

№ на парадку	НАЗВА ТАВАРУ	Колькасць тавараў зарэгістраваных вучнямі.	Ц а н а		Увага
			прасяць Руб. Кап.	даюць Руб. Кап.	

А. Жывая скаціна.

1	Коні лепшыя	327	{	200 —	170 —	
2	„ сярэдняй якасці			100 —	80 —	
3	горшыя			70 —	50 —	
4	Жарабыты	132		— —	— —	
5	Каровы заводскія	105	{	100 —	80 —	
6	„ сярэдняй якасці			80 —	60 —	
7	„ горшыя			50 —	40 —	
8	Б ы к і	—		— —	— —	
9	Цяляты	28		5 —	4 —	
10	Авечкі	64		3 50	— —	
11	К о з ы	3		— —	— —	
12	Сьвіньні	75	{	18 —	13 —	
13	Падсвінкі			9 —	7 —	
14	Парасяты			4 —	3 —	
15	Гусі някормныя	202		1 70	1 40	
16	К а ч к і	12		1 40	1 10	
17	К у р ы	100		— —	— —	
18	І н д ы к і	5		— —	— —	

Б. Забітая скаціна.

19	Г у с і	4		2 50	2 —	
20	Сьвіньні ня болей за 3 пуд.	91	{	5 —	— —	
21	„ ад 3 да 6 пудоў			8 —	— —	
22	„ болей за 6 пудоў			10 —	— —	

В. Мясныя і малочныя продукты.

23	Мяса сьвіное	1 п. 38 ф.	— —	— —	за ф.
24	С а л а	11 „ 8 „	— 35	— 30	„ „
25	Кумпякі	24 шт.	— 30	— 20	„ „
26	Каўбасы	1 п. 27 ф.	— 25	— 20	„ „
27	М а с л а	2 „ 14 „	— 60	— —	„ „
28	Твораг і сыр	?	— 15	— 10	„ „
29	Я й к і	84 дзес.	— 40	— 30	„ „

Г. Іншыя продукты.

30	М ё д	?	— 45	— 35	„ „
31	Я б л ы к і	171 пуд.	1 20	1 20	за п.
32	Грыбы сушаныя	?	— 40	— 35	за ф.

№ на парадку	НАЗВА ТАВАРУ	Колькасць тавараў за- рэгістрава- ных вучнямі	Ц а н а		Увага
			просяць	даюць	
			Руб. Кап.	Руб. Кап.	
33	С е н а	?	— 40	— 35	за п.
34	А р э х і	5 п. 30 ф.	— 5	— 5	фунт
35	Журавіны	?	— 4	— 4	"

Д. Лён, воўна, адзеньне і матар'ялы на адзеньне і абутак.

36	В о ў н а	4 п. 8 ф.	1 20	1 10	"
37	Шчаціна	?	1 50		"
38	Сукно сялянскае	?	1 35	1 —	арш.
39	Палатно сялянскае тонкае	{ 346 арш. }	— 35	— 30	"
40	" " грубае		— 25	— 20	"
41	Л ё н	107 п. 20 ф.	5 50		пуд
42	Кажухі сялянскія даўгія	?	30 —	20 —	штук
43	" " " "	?	15 —	13 —	"
44	Валёнкі вялікія	?	7 —	6 —	"
45	" " дзіцячыя	?	3 —	2 —	"
46	Чаравікі хромавыя	?	15 —		"
47	Аўчынкі вырабленыя	{ 184 }	4 —	3 —	штук
48	" " нявырабленыя		2 50	1 80	"
49	Л ы к і	?	— 90	— 80	пук
50	Скуркі гарнастая	?	1 50	1 —	штук

Е. Пасуда драўляная ды гліняная і драўляныя вырабы.

51	Кадкі драўляныя вялікія	{ 727 }	5 —	4 —	
52	" " малыя		1 30	— —	
53	" " маленькія		1 —	— 40	
54	Вёдры драўляныя	188 пар	1 40	1 20	пара
55	Рэшаты і сіты	440	— 35	— 30	
56	Начоўкі	45	1 20	1 —	
57	Калаўроты	48	5 50		
58	Сані вялікія простыя	273	4 —	3 —	
59	Сані—„вазок“	?	30 —	— 25	
60	Табурэткі	?	— 50	— 40	
61	Куфры вялікія	?	10 —	8 —	пара
62	П а л а з ы	?	2 50		"
63	К о л ы	?	4 50		4 шт.
64	Д у г і	?	— 20		"
65	Гаршкі гліняныя	1740	— 20		
66	М і с к і	900	— 15		
67	Жбанкі простыя	—	— 30		

Ж. Збожжа і гародніна.

68	Ж ы т а	238 пудоў	1 40	1 35	
69	Ячмень	65 "			
70	А в ё с	120 "	— 85	— 85	
71	Б у л ь б а	33 "	— 30		
72	Семя ільнянае	30 "			
73	Г а р о х	66 "			

№ на парашку	НАЗВА ТАВАРУ	Колькасьць тавараў за- рэгістрава- ных вучнямі	Ц а н а		Увага
			просяць Руб. Коп.	даюць Руб. Коп.	
74	Б о б	12 пудоў			
75	Цыбуля	9 "	3 —		
76	Морка ў	— —	— —		
77	Зарэгістравана фурманак	5122			
78	" людзей	10560			
79	Падлічана людзей у царкве	62			
80	" " у касцэле	77			

Увага. 1. Кірмаш адбываўся 20 і 21 сьнежня—у нядзелю і панядзелак. На другі дзень людзей было менш, але гандаль быў байчэйшым.

2. Рэгістрацыя адбывалася толькі ў першы дзень.

3. Рэгістрацыю правялі групы вучняў па 3—6 чал. у кожнай, прычым жывая скаціна і забітыя сьвіньні рэгістраваліся пры ўездзе ў горад, а іншыя тавары—на рынку шляхам агляду фурманак.

4. Тавары, проці якіх пастаўлены пыталнікі, былі на рынку ў малой колькасьці, ня болей як у дзесятку адзінак.

Кіраваў абсьледваньнем загадчык Сеньненскай гарадзкой сямігадовай школы.

Сабраныя і паказаныя ў табліцы лічбы дазваляюць прызнаць абсьледваны кірмаш вялікім здарэньнем ў эканамічным жыцьці места Сянно. Прыблізная сума цэн прывезеных на кірмаш тавараў, паводле даных табліцы, набліжаецца да 50 000 рублёў. Калі мы параўнаем гэтую суму з сумай абаротаў 88 сеньненскіх крам за першае паўгодзьдзе 1923-24 бюджэтнага году, якая паводле даных фінінспэктароў дасягала 145.108 р., дык убачым, што за цэлае паўгодзьдзе гарадзкія крамы прадалі тавараў толькі ў тры разы больш, чымся гэтых тавараў было прывезена на адзін кірмаш 20 сьнежня 1925 г. На жаль, гэтыя лічбы належаць да розных гадоў, але, дапусьціўшы нават павялічэньне зваротаў крам у 2 разы за год, прыходзіцца прызнаць, што зварот сталага гандлю за поўгода ў Сянно перавышае зварот аднаго кірмашу ня болей як у 6 раз. Адносная роля кірмашу фактычна значна большая. Трэба памяць, што ў часе кірмашу сталыя крамы мелі таксама значны зыск ад продажы тавараў наезнаму люду. Такім чынам, раўнаючы абарот кірмашу з абаротамі крам, трэба было-б скараціць апошні на суму, выручаную ў часе кірмашу, і на столькі-ж павялічыць зварот самога кірмашу. Крамы такіх мястэчак як Калышкі, Сураж, Сіроціна, Дабрамысль за цэлае паўгодзьдзе, а такіх як Бабынавічы, ці Астроўна за цэлы год мелі зварот меншы ад звароту абсьледванага кірмашу.

Характэрным трэба прызнаць лік людзей, зарэгістраваных 20 сьнежня на рынку ў Сянно, бо ён у $2\frac{1}{2}$ разы перавышае лік насельнікаў места. У той час калі ў Сянно пераліс 1923 году паказаў 4254 насельнікі, на кірмашы было 10560 людзей.

Далей з табліцы відаць, што галоўную ролю грала на кірмашы жывая скаціна і асабліва коні, іначай кажучы, такія тавары, якія зьяўляюцца спэцыяльна кірмашовымі, бо не прадаюцца і ня купляюцца ў

крамах. На продукты гадоўлі жывёлы прыпадае прыблізна 90 проц. кірмашовых тавараў, у тым ліку на коняў каля 65 проц. Такім чынам, абследаваны кірмаш з поўным правам можна назваць „конскім“. З produkтаў апрацоўкі дрэва, якія наагул займаюць сярод кірмашовых тавараў другое месца, адпаведна сезону (пачатак зімы) галоўную ролю граюць сані. Аднак, нельга не адзначыць таксама значнай ролі бандарных вырабаў, якімі славяцца сеньненскія кірмашы.

З produkтаў земляробства пачэснае месца займае лён і вырабы з яго, як і трэба было чакаць у такім раёне, як Сеньненскі, дзе пад засевамі лёну знаходзяцца значна большыя прасторы, чымся, напрыклад, у Меншчыне або Случчыне.

Як і на ўсе кірмашы Беларусі, на абследаваны кірмаш прывазілася многа ганчарных вырабаў. Побач з драўлянай пасудай, гэта галоўныя з беларускіх саматужных вырабаў, якія заўсёды знаходзяць сваё месца на рынках і кірмашох. Кірмашовы гандаль на Беларусі спецыялізаваўся на пэўных таварах, якія, па тых або іншых прычынах, пакуль што, можна сказаць, мала цікавілі крамнікаў. Кірмашовы і сталы гандаль жывуць побач, падзяліўшы паміж сабой тавары і працу.

Сеньненская вучнёўская моладзь сабрала матар’ялы, якія даюць магчымасць падмацаваць агульныя разважанні аб кірмашох больш-менш верагоднымі лічбамі.

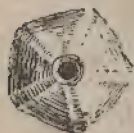

Помнікі старасьветчыны ў Ма- зыршчыне.

Б. І. Федарака.

Архэолёгі павінны зьвярнуць увагу.

Мозыр і яго акаліцы на беразе р. Прыпяці заселены ў вельмі далёкія часы. Як горад ён упамінаецца ў летапісах пад 1155 годам, але маса курганоў і іншых помнікаў старасьветчыны ў акаліцы сьведчаць аб тым, што тут было жыцьцё шмат вякоў раней. З многімі курганамі зьвязаны навейшыя легенды аб казаках і аб уцякаўшых французах. Але апроч гэтага, ёсьць цэлы рад бязумоўна старасьвецкіх помнікаў. Напрыклад, недалёка ад горада ёсьць „гара Шайтан“, надзіва правільнай формы, але вельмі аграмадная для кургана. Знаходзіцца на зьлёгка нахіленай роўніцы. З акружаўшых гэты курган равоў у працягу часу парабіліся аграмадныя яры. Для гэтага ўзгорку, кажуць, былі знайдзены нейкія каралі.

Пацэрка.

Ёсьць яшчэ высокі ўзгорак „Каршакова гара“. Паводле народнага паданьня, гэта магіла магутнага волата Каршака. Курган на прыродным узгорку ледавіковага пахаджэньня.

На ледавіковых таксама ўзгорках, на 1½ вярсты к захаду ад прадмесця „Кімбароўкі“, сярод галачак,

сустракаюцца пацэркі вось якія: яны зроблены з нейкага слаістага каменя, дзірачкі часам закамьнялі. Над прадмесцем Кімбароўкай паміж вусьцяў двух яроў, якія зыходзяцца разам, захаваліся часткі вала з пад'езднай дарогай уздоўж вала.

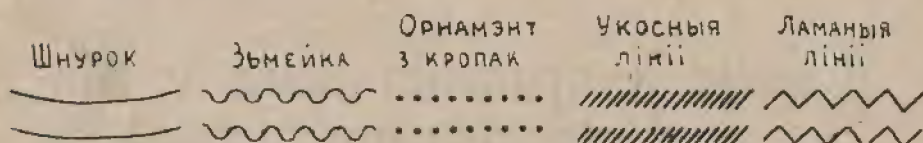
У маёнтку Загорыны на беразе р. Прыпяці захавалася гарадзішча. У ваколічных аграмадных ярох знаходзяцца абабітыя наканечнікі стрэл.

На пішчаных дзюнах нізкага берагу ракі сустракаюцца месцы, абсыпаныя штучна зробленымі скалкамі і глінянымі чарапкамі напалову апаленай пасуды з асновай з травы. На меней апаленых і болей тоўстых чарапках сустракаюцца орнаменты.

Орнамент аднастайны і не перамешваецца з іншым.

Там-жа сустракаюцца старасьвецкія марскія ракаўкі, а дзе-ні-дзе жалезныя наканечнікі стрэл. Галоўным чынам, крамнёвыя наканечнікі. Знаходзяць таксама чарапкі з гліны трох слаёў розных па колеры, але без орнаменту.

Орнаменты.

З заходняга боку горада прыкметны ўзмацаваньні, нібы зробленыя войскам Наполеона. Сяляне часта знаходзяць на полі монэты часоў Кацярыны або французскія монэты, страмёны альбо пагрызаныя іржой шаблі.

Наканечнік стралы.

У мінулым годзе на замкавай гары знашлі груба высенаны з каменя крыж, шмат касьцей і старасьвецкія грошы.

У прадмесьці Кімбараўка яр размыў цэлы могільнік, дзе глыбіней на поўаршына ў зямлі былі труны ў выглядзе вузкіх скрынь. Труны зьбіты з сасновых дошак драўлянымі цывякамі і стаяць у шэрагі адна на аднэй. Косьці, апроч вялікіх бярцовых і чэрапа, струхлелі. У кожнай труне 2—3 чал., галовамі ў розныя бакі. Труны стаяць з усходу на захад. Кажуць, што калісьці тут напаў вялікі паморак на людзей і што даўней пры дзядох тут быў могільнік.

У другой часьці гораду 6 год таму назад вырылі шкілет з шматкамі чырвонай кашулі і старасьвецкай зброяй (лук, меч, дзіда).

Ля старога манастыра (Кімбараўка цяпер фабрыка) вырылі шкілет у стаячым выглядзе з перабітымі касьцямі рук і ног.

Гэтыя адрывацныя весткі паказваюць, што Мозыр зьяўляецца цікавым месцам ў архэалёгічных адносінах і павінен зьвярнуць на сябе ўвагу архэалёгаў Беларусі.

Каменные валы.

У левы бок дарогі, што вядзе з Мозыра і в. Бібікі Мазырскага раёну, паміж хут. Нагорныя і в. Бібікі (на адлегласці $2\frac{1}{2}$ кілёмэтраў ад в. Бібікаў) ляжыць патрэсканы камень (пескавіковая глыба шэрага колеру) разьмерам да 4 мэтраў у даўжыню і да $1\frac{1}{2}$ мэтра ў шырыню. З аднаго боку ад гэтага каменя, на адлегласці ў поўаршына, знаходзіцца другі, блізка ў тры разы меншы камень. Першы камень

сяляне завуць „каменныя валы“, а другі— „каменнае ярмо“. Распалажэньне камянёў паказана на малюнку.

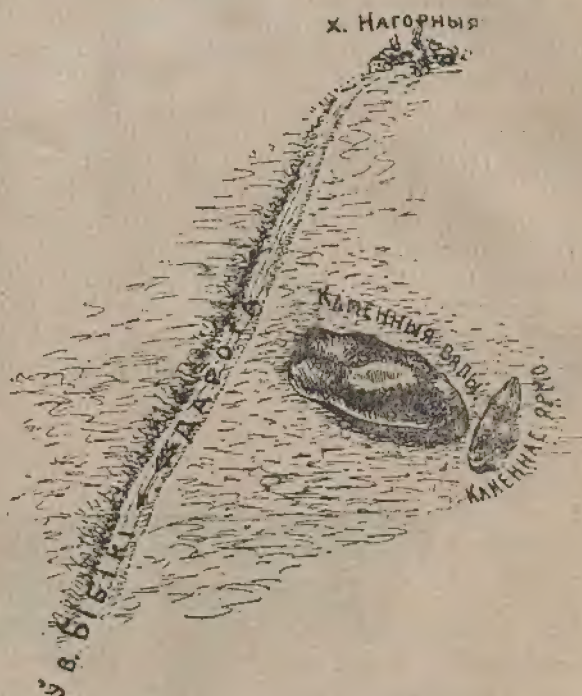
Сярод насельніцтва в. Бібікі і хут. Нагорныя пра гэтыя каменныя існуе наступная легенда:

„Калісьці, на „вялікдзень“, чалавек паехаў араць, разважаючы: „пабачым, ці многа я наару за вялікі дзень?“ Жонцы загадаў прынесці абедаль. Яна прынесла абед у двух гаршкох. Чалавек паабедваў, аддаў жонцы начыньне і сказаў ёй ісьці дамоў, не азіраючыся назад. Жонка пашла, але цікавасьць прымусіла яе азірнуцца назад і яна

ўбачыла, што валы скамянелі, чалавек яе скамянеў, сама яна скамянела, скамянелі і тыя гаршкі, якія жанчына несла. „Каменныя валы“ штогод уваходзяць у зямлю ўсё глыбей, а як схавалася ў ёй зусім, дык будзе канец сьвету. Калі каменем біць аб „валы“, дык з іх „цячэ кроў“.

Трэба заўважыць, што старыя людзі сварца на дзяцей, калі бачаць, як апошнія б'юць каменнем „валы“.

Апроч таго, старыя людзі запэўніваюць яшчэ і ў тым, што калі „каменных валоў“ быў яшчэ трэці камень („скамянеўшы чалавек“),

які ляжаў сьпераду „каменных валоў“, і ў тым, што на адлегласьці 100 саж. ад памянёных каменяў, каля дарогі, у кірунку да хут. Нагорныя быў даўней камень, падобны да чалавека, а каля яго—два меншыя каменьчыкі („скамянеўшая жанчына і два гаршкі“). Камень, абазначаўшы „скамянеўшага“ чалавека, быў яшчэ ў 1905 годзе, аб чым памятуе і настаўнік Бібікаўскае школы, пра каменны-ж, абазначаўшыя „скамянеўшую“ жанчыну і два гаршкі, ён ня памятуе, каб яны былі. Значыцца, цяпер ёсьць толькі два камяні „каменныя валы“ і „каменнае ярмо“.

Мясцовасьць, на якой ляжаць каменны, мае назву „каменныя валы“.

Цікава яшчэ і тыя весткі старых людзей, што „каменныя валы“ гадоў сто таму назад мелі „ногі“ (трэба, мабыць, разумець 4 каменныя слупкі, на якіх ляжыць камень), але гэтыя „ногі“ з цягам часу засыпала пяском. Гэтае зьявішча магло быць, бо „каменныя валы“ ляжаць у мясцовасьці, дзе вецер перасыпае пясок з месца на месца (на Мазырскім узвышшы ў паўднёва-заходнім кірунку ад Мозыра шмат сыпучага пяску).

У вартыкуле А. К. Кіркара: „Помнікі часоў першабытных“, які зьмешчаны ў III-м томе II-й ч. „Живописной России“, знаходзім звесткі аб тым, што Рагвалодаў камень (у 19 в. ад Воршы), паводле апавяданьняў насельніцтва архэолёгу К. П. Тышкевічу, быў на 4 слупках, меў галаву і быў падобны да жывёліны, а пад камень можна было хавацца ад дажджу. Рэктар Аршанскай езуіцкай калегіі Дэзідэры Рышардо ў паведамленьні канцлеру М. П. Румянцаву пра Рагвалодаў камень казаў: „надтрунны камень быў узмоцнены на 4-х слупках, а старыя людзі памятуюць, што пад ім можна было праходзіць“. Архэолёг К. П. Тышкевіч пісаў, што ў сялянства аб Рагвалодавым камені існуюць легенды, напрыклад, што мельнік адсек каменю галаву і зрабіў з яе жорны, а камень (жорны) ня толькі сам перамалоўся, але змалоў увесь здабытак і сям'ю мельніка. Там-жа (у вартыкуле: „Помнікі часоў першабытных“) знаходзім прызнаньне Рагвалодавага каменя дольмэнам.

З падарожных запісаў.

М. Грамыка.

Па ўсходніх раёнах БССР.

Улетку 1924 г. нам давялося прайсці, а часткаю праехаць падводамі, раён нашага верхняга падняпроўя, ад г. Воршы да мяжы з РСФСР. Затым павараціць на м. Ляды, Горкі, Месьціслаў, прайсці ўздоўж р. Проні ад Горак да м. Прапойску і нарэшце прарэзаць шлях Прапойск—Магілёў. Беглымі падарожнымі ўражаннямі, што занесены былі ў вольны ад непасрэдных заданняў (геолёгічных) час, мы і дазволім сабе падзяліцца з чытачом „Нашага Краю“.

З дарожнай торбай на плячо, з малатком ды візірным кампасам у руках, у кампаніі студэнтаў-супрацоўнікаў, вясёла і бадзёра было йсці пад добрым жнівенскім сонцам уздоўж срэбранага Дняпра, карыстаючыся ў любы момант яго хвалькамі, чыстымі, сьвежымі і жывымі.

Ворша засталася ззаду. Ужо чуваць перакаты кабылякскіх „парогаў“. Усё рэчышча ўкладзена густым памостам каменя, гэтымі шэрымі прыблудчыкамі з далёкай гранітнай Фінляндыі. Што заняло іх на нашыя палі, на рэчышчы, на раўчакі, на вазёры? Якая сіла перакінула да нас, на Беларусь, гэтыя адломкі першатворнае земнае кары, гэныя „валуны“ па расійскай тэрмінолёгіі, „накідні“—па нашай? Будзем трымацца старой, пакуль яшчэ моцнай тэорыі,—ледавіковага пахаджэння накідняў.

Рэчка перакатваецца праз іх, пеніцца на малых, ліжа ды абягае вялікія накідні, а яны ляжаць, здаецца, нярухома, на пліце дэвонскіх вапнякоў. Вапняк моцны. Нялёгка падтачыць яго, падмыць, пракапаць глыбокае рэчышча,—і вось чаму зусім плыткі Дняпро каля вёскі Кабылякі, перайсці можна яго ўпоперак, але плынь моцная між каменяў, няжны пойдзе ў барацьбу са старым.

Вёска Кабылякі ляжыць на правым беразе, ёсць „ніжнія“ і „верхнія“ Кабылякі і адны над самай рэчкай, на першай тэрасе (прыступцы) Дняпра і другія—недзе высака, за равамі. За лесам, на карэнным беразе.

Равы тут сухія ўлетку,—яругі зараслі лёгкім бярэзынікам ды ляшчынай. Па некаторых абгаляюцца пласты парод ледавіковага і пасляледавіковага часу. Гэныя адклады наагул ляжаць у раёне Воршы беспасрэдна, відаць, на дэвонскай базе, г. ё. на дэвонскай вапняковай пліце. Заходзім у „верхніх“ Кабылякох у хату старшыні сельсавету. Хата новая, недабудованая і пераборкай падзелена на дзве часткі. Мэбля—шуфляда, ложка драўляны і што якое іншае гарадскога вырабу. Гаспадыня саспражыла нам яечню, пачаставала малаком, адмовілася ад грашовай падзякі. У размове між членамі сям’і чулася беларуская слоўная стыкія, сапсутая крыху блізкасцю Воршы ды мо’ яшчэ былой казармай (гаспадар—былы

салдат).—„На во, еж... Няма. Што вы гаворыце? Хадзі сюды“ і г. д. Побач: „нельзя“ (бацька да дзяцей) і „папка“ (заместа бацька, тата).

Але досыць сядзець у хаце, Дняпро цягне да сябе.

Рэчка плюскоча і б'е ў пясок. Парогі засталіся крыху ніжэй. Берагі прыгожыя: прыступкі йдуць над прыступкамі; на кожнай можа выцягнуцца вёска. Прыступкі ў вербах, якія аддаюць серабром на ветры.

Баба, што прышла на рэчку, кроках у 100 ад нас, доўга ўглядаецца ў наш бок і пасыла, як-бы раптам нешта зразумеўшы, падтыркае спадніцу і пачынае клапаціцца каля вады. На тым беразе ходзіць дзед пастуховага выгляду і, спыняючыся ды зрываючы траўку, пасоўваецца ўздоўж Дняпра. З-пад лесу чуваць дзіцячыя галасы. Час адпачынку скончыўся. Углядаючыся ў пяскі, гліны ды каменні, рушым наперад, супроць плыні Дняпра. Пад вечар прыходзім у фальварак Берасьцёнава (Берестеново), дзе і спыняемся нанач. Былы маёнтак. Цяпер гаспадарыць тут чатырнаццаць сямей, якія разьмясьціліся ў значна падруйнаваных былых панскіх палацах. П'ем гарбату ў аднаго з членаў таварыства, былога садоўніка. Кватэра яго—два досыць чыстыя пакоі, але як лінуў дождж, выявілася, што страху мала адпавядае свайму прызначэньню. З размоў з гаспадаром выявіліся некаторыя непарадкі і непаразуменьні між членамі таварыства, галоўнай прычынай якіх, відаць, была неаднароднасьць складу: садоўнік ня хоча касіць, ды і ня ўмее; няма мусіць, сярод супрацоўнікаў належнага арганізатара. А шкада, бо працаваць у таварыстве ёсьць на чым; было-б дзе і пажыць і пакарыстацца адпачынкам: добры парк з дубкоў і хвой; добрыя на цагляных слупох стаіні, хлявы, сьвірны. Сьпім на сене. Пад страхой зусім павосенску хлюпае дождж, але мы перапануліся ў сухое (падвода прывезла нашыя рэчы) і нам добра.

12/VIII. Зрабілі ўчора пераход ад Берасьцёнава да м. Дуброўны, што берагам лічыцца каля 12 вёрст „з гакам“. Рабілі заходы ў бок ад Дняпра, рабілі „асечкі“, „выемкі“, набіралі ўзораў парод. Пасьля мінулага дажджу было добра, нягорача йсьці і працаваць. У Дуброўну ўвашлі каля 7 гадзіны вечара. Спыніліся ў вучылішчы № 3. Настаўнік, як звычайна, прыняў нас гасьцінна. Каротка раскажаў сваю біяграфію: скончыў гімназію ў Барысаве, вучыўся ў Маскве ў межавым інстытуце і г. д., гавора крыху пабеларуску.

Парасклалі мы на падлозе ў клясе свае „глінкі“ (добрыя дубровінскія рознакалёрныя гліны!), каб падсыхалі і павячэралі хлебам, салам, пушчай кансэрваў і—спаць!

З раньня трэба агледзець акаліцы Дуброўны. Мястэчка вялікае, каля 17 тысяч насельнікаў; выглядае досыць прыгожа; мае два масты: над Дняпром і над Дубровенкай; дзьве царквы, касцёл і цікавую з высокім вострым, пад „готыку“, дахам драўляную сінагогу.

На Дняпры стаіць больш за два дзесяткі лайб, якія тут-жа буюцца і ходзяць адсюль аж да Магілёва, а можа і ніжэй. Грузьці, галоўным чынам, вапну і каменье.

Ня разьвіты, на жаль, цагельныя вырабы, калі ня лічыць саматужных невялічкіх цагелень. А матар'ялу на цэглу, на чарапіцу тут хоць адбаўляй!

Насельніцтва ў большасьці—майстры (гарбарства); трымае быдла (багата авец і коз), але быдла на выгляд худое. На рынку па крамках сядзяць тыповыя дробныя гандляры, малым, здаецца, задаволеныя. Нашыя „закупкі“ адразу зьвярнулі на сябе ўвагу і былі прычынай шчырых запрашэньняў. Летні час і сьпешнасьць нашае работы не далі маг-

чымасьці азнаёміцца з культурным жыцьцём мястэчка; ёсьць тры вучылішчы, клюб і інш. Вышлі за мястэчка, па аршанскай шосе. Роўнядзь навакол, хутары.

— Дазвольце спытацца, хто будзеце, куды і чаго ідзеце?—ветліва зьвярнуўся да мяне хутаранін, спыніўшы работу ля гумна. Ён сказаў пра пяскі, што залягалі цэлымі „цыркамі“, больш як на 10 дзесяцін, у вадгласьці каля 1½ кіл. ад мястэчка. Мы заўважылі іх яшчэ ўчора з Дняпра, і сёньня ішлі аглядаць іх. Са слоў хутараніна, у 1911 годзе нейкі агроном пачаў быў ужываць гэтыя пяскі на чарапіцу, якой пакрыта фабрыка і яшчэ некалькі будынкаў у Дуброўне. Але чагось справа спынілася.

— Калі пачалі сеяць у вас пшаніцу?

— Ды, сказаць, гады тры-чатыры ўсяго.

Разьвіталіся. Іду на пескавое поле. Пяскі маюць выгляд „цыркаў“, на арэне якіх—аддзельныя курганчыкі, вышынёй ад ¼ да 1½ мэтра ад роўня „цырка“. Курганчыкаў можна налічыць 20-30. Курганчыкі гуртуюцца і даюць на пляне дугу, прыблізна выпуклай на захад. Складаецца пескавы цырк з досыць адборнага кварцавага пяску з цікавай цёмнай прапласткай у васьмеве кожнага курганчыка; гэты цёмны прапластак ідзе і пад самай „арэнай“ цырка, на глыбіні ўжо 10—5 см.; сам прапластак грубінёй таксама ня болей 5 см.

Пры аглядзе „цырка“ прыходзіць на думку тэорыя акадэміка Туткоўскага аб выдмах, барханах, якія нібыта ўтвараліся пасля таго, як ледавік адыходзіў на поўнач. У гэтым месцы пясок мог быць наваены з боку Дняпра ў той геалёгічны час, калі ровень яго быў значна вышэй за цяперашні; з алювіяльных яго наносаў і былі наваены, памойму, гэтыя „барханы“. Цёмны прапластак мог утварыцца ад пахаванай зелявой расьліннасьці, што і цяпер расьце навакол,—галоўным чынам верас.

Знаходжаньне на паверхні пяскоў чалавечых костак, некалькіх гліняных чарапкоў і іншых дробных рэчаў заслугоўвае на тое, каб больш уважліва пахадаць, пакапацца тутак. Зварочваем на гэта ўвагу дубровінскага краязнаўчага гуртка. Цікава дасьледваць другі „цырк“, у 1½ кіл. адгласьці ад першага, які залягае на балочэ і парос хвойнікам.

Варочаемся ў мястэчка.

Сусед, што ўзяўся адвесьці нашыя рэчы ў в. Германы, становіць сабою цікавы тып „мэтыса“ (мяшаны тып) беларуса з вялікарусам. Рудая даўгая барада, крыху вольная, разьвязная манера абыходжаньня, расьпеўная гутарка, асобныя слоўцы, нахштат „чаво“, „ды нет“, „какой“, пры беларускай моўнай аснове,—характэрна для некаторай часткі „смаленскага“ беларуса.

13/VIII. Вышлі з Дуброўны. Дзень гарачы спачатку, пасля адлягло.

Берагі пашлі тыпова-морэнавыя,—адхонныя, развораныя ўзгоркі. Лясоў ня відаць. Толькі каля ф. „Барадзіны“ зноў залашчыла вока зеляніна гайкоў.

На рэчцы ўвесь час б'юць каменні і грузыя яго на лайбы. Во цягнуць угару пустую лайбу тры асначы; ідуць сьцежкай па беразе і шырокія пасы на грудзёх, нахіленыя наперад постаці, разьмерны крок: раз, раз, раз...

Пытаемся ў праходжых маладзці, дзе можна дастаць малака; раюць спытацца на хутарох „Барадзіны“; гутарка сялянак чыста беларуская, як і наагул у жаночай частцы насельніцтва мова захавалася лепей.

Два наших хлопцы пашлі ўгару па малако; чакаем іх на лужку; каля нас пасецца хутаранскі статак, галоў з дзесятка; дзятва абступае нас і заглядае нам літаральна ў рот, пакуль сьнедаем. Далей аглядаем крыніцу „Грута“, з каплічкай і іншымі рэлігійна-традыцыйнымі дадаткамі. Вада чыстая, прыемная на смак; трымаецца на плітцы з зьяляння (кон-глемэрату), прашоўшы пласты морэнавых глін і жалезістых пяскоў, якія выступаюць па краёх раўчака; ад жалезістых пяскоў вада крыніцы, мусіць, насычваецца жалезам і ахварбоўвае ў буры колер каменьчыкі і іншыя рэчы каля выхаду крынічкі з цэмантаванага басэйну.

Перад в. Германы Дняпро робіць прыгожую вылучыну, амываючы досыць высокія пескавы поўвостраў, зарослы лязьняком. На поўвостраве стаіць крыж, сьведка, як кажуць рыбакі, няўдалага купаньня нейкага хлапца. Дняпро тут, праўда, шырокі і шпаркі.

Убачыўшы, што мы спыніліся над зрывістым правым берагам, рыбакі з чайкі папярэджаюць нас ня купацца тутак. Уваходзім у вёску Германы. Старшыня сельсавету праваджае нас да хаты досыць заможнага селяніна, дзе ён астаяваў нашыя рэчы і дзе сядзеў і чакаў нас пасла-ны з рэчамі наперад студэнт Г.

Гаспадар хаты, сталы ўжо чалавек, з шырокай барадой, калыхаючы ўнучку, спаткаў нас ветлівымі словамі: „пажалце, пажалце нічаво, нічаво!“ І гэтак амаль усюды з боку старэйшага пакаленьня мужчын: беларуская слоўная стыхія ў зваротах да сваіх, да сям'і, дзе адчуваецца і багацьце выразаў, і вольнасьць зваротаў, а побач,—надуманая цяжкая псеўдо-расійская мова.

Мястэчка Расасна невялікае, беднае напалову сялянскае паселішча. Невялічкі чарнявы „прадсядацель“, зрусіфікаваны, досыць бывалы чалавечак (бываў аж у каўказкім Грозным), прыняў нас, як мог, дакаляраваў свой сенавал, схадзіў сам з нашым „заўхозам“ Г. па малако, па яйкі; да рэчы, ва ўсім мястэчку здабылі толькі кваснага малака. Цукеркі, што падкупілі мы ў Дуброўне, адразу перацягнулі на наш бок гурток дзяцей нашага гаспадара ды суседзкіх: прыцягнулі квасу, яблык.

Спаць было добра на сене пад паветкай, але месяц у гэтую ноч вырабляў няма ведама што (было зацьменьне) і перашкаджаў спаць ня меней за таго сабаку ў в. Германы, што брахаў усю мінулую ноч каля нашай пуні.

15/VIII. Ад Расасны йдзем левым берагам Дняпра. Палявыя работы ў поўным развоі, асабліва па правым беразе, дзе аж да рэчкі падыходзяць шнуры поля. Жнуць авёс, звозяць жыта і сена і дасьпявае лён. Залатая Беларусь! Сяляне вітаючыся і даведаўшыся, што мы з „самога“ Менску, выказваюць цікавасьць да прылучэньня¹⁾, да разьвіцьця прамысловасьці; даведаўшыся аб мэтах нашае падарожы, з ахвотай паказваюць „каменны вугаль“, які і „рыдлёўка не бярэ“, і які аказваецца або торфам, або жалезістым пескавіком.

16/VIII. Вёска Кліменкі. Нечакана трапілі ў саюзную рэспубліку, аб чым выразна заявіў нам старшыня сельсавету:

— Да, граждане, вы далёка зашлі, вы ўжэ не в сваёй Беларусіі.— А дзе-ж граніца?—А вот между нашей деревней и Горанами.—Ну, што-ж, дык значыць мы вашыя палонныя—жартуем мы, мяшаючы адразу саюзныя мовы.

Сям'я нашага гаспадара, таго-ж самага „прадсядацеля“, дружная, ціхая. Жывуць разам: бацька, маці, тры браты і дзьве сястры; адзін сын,

¹⁾ Разумець прылучэньне да БССР.

старшыня сельсавету, мае сваю сямейку ў 4 душы; усяго дзесяць душ у ваднэй хаце.

Сыім на гумнішчы: хлопцы на таку, я каля гумна навозе з сенам. Раніца. Аглядаюся навокал. Тыя-ж пуні з сенам ды гумны абкладзеныя па сыценках снапамі поскані, дроўцамі... Тыя-ж калоды, ты-ж гароды з бульбай, з каноплямі, з капустай, што бяжыць уніз пад рэчку. Тая-ж пастуховая дуда. „На етым баку каровы не дзяржыцца“! пачуўся голас бабы. Тая-ж Беларусь. Праўда, старшыня старанна вытраўляе з свайго абыходу мову бацькоў сваіх, але жаночая і дзіцячая стыхія бярэ сваё!

Хаты на вёсцы досыць добрыя, з вялікімі, пановаму, вокнамі, з саламянымі матамі на іх. А вунь прачынаецца і Дняпро, прадзіраючы вочы з-пад начнога туману. Па той бок—нашая офіцыйальная Беларусь; па гэты, дзе мы ляжым,—РСФСР.

Ах, які прывабны парк у ф. Арловічы! Яліны, таполі, бярозы, дубы. Хмызнякоў, думаецца, ня меней, як у якім „Нікіцкім садзе“, каля Ялты.

Сядзім над зрываю мэтраў 15, глядзімся ў Дняпро і падбіраем брусніцы. Захаваўся і добра даглядаецца саўхозам фруктовы сад.—Чым лавіш, дзед, рыбу?—пытася з гары.—Шнуры становім,—нясецца голас над прывабным улоньнем рэчкі.

Апошні пераход каля Дняпра, апошнія купаньне—разьвітаныне са старым на песковым лазняковым беразе,—бывай здароў, сілавусы!

Да рэчы сказаць, што да „пляжу“ прышлося ісьці з добры кілёметр, да вялікай дняпроўскай вылучыны, прыметнай і на карце. Берагі-ж каля селішча Фоміна складаюцца з цікавых моцных (да 4-х мэтраў) пластоў тлустых чакаляднага колеру глін, якія падсыцілаюцца пяскамі і даюць з гэтае прычыны зрывы і апоўзкі; самі гліны крыюцца пластом крохкага жалезістага пескавіку.

Начуем на хутары Холбні, прашоўшы кілёметры 1½ ад Дняпра (ад Фоміна). Хутар старога, „Сталыпінскага“ тыпу: чатырохкутны двор, абнесены будоўлямі ды высокім парканам, у вадным куце двара—хата, вокнамі на вуліцу.

Мова гаспадара і яго сына, рослага хлапца, досыць чыстая беларуская. Ёсць у хаце некаторыя беларускія кніжкі, па агронміі. Сын пытаўся ў нас, што гэта такое „насенне“: там ужываецца слова „семя“.

Мястэчка Ляды—бойкае, гандлёвае, з 2-2½ тысячамі насельнікаў. На рынку стаяць вырабы з мясцовае гліны,—місы, гарлачы, кубачкі і інш. Можна дастаць добрага мёду, напіцца гарбаты, малака, нават зэльтэрскай вады.

—Ёсць, што ў фунце знойдзеш дваццаць жыцін. Аддай рубель за пуд жыта, змелеш, дык адзім касцёр.—Чуем крамныя размовы.

Выходзячы з мястэчка, над возерам аглядаем абгаленыне суглінку, жаўтаватага пяску і гліны. Але гліну на выраб бяруць ня тут (тут морэнавая, з каменьчыкамі), а за мястэчкам у бок Дняпра.

Даходзім да в. Кісялі, дзе спыняемся ў хаце нашага падводчыка. Частуемся добрым халодным квасным малаком і йдзем у кампаніі мясцовых хлопцаў на рэчку Мярэю, граніцу з РСФСР. Хлопцы здаровыя на выгляд, політычна досыць разьвітыя, імкнуцца ў вышэйшую школу.

Запрагаюць нам парку коняй, і па пыльнай лёсавата-сугліністай дарозе, праз м. Леніна (б. Раманава), кіруемся на Горкі. Тлумачым фур-

ману, што нам трэба ў Інстытут заехаць; ён спачатку не разумеє, пасля ўцяміў, дадаўшы:—А, там, дзе *настраеніе*,—(пастройкі, будоўлі, трэба разумець).

17|VIII. А поўначы пад'ехалі да „настраенія“, г. ё. да інстытуцкага маёнтку. Брама замкнута. Сады і парк напоўнены галасамі сваёй і гарадзкой публікі. Электрычныя ліхтары; цэлы гарадок будынкаў; вуліцы, палі, парадныя дзверы і палісады. Начуем у студэнцкім інтэрнаце, дзе нас прымаюць гасцёўнікі.

18|III. Аглядаем інстыт. будынкi і парк. Ліпавыя прысады ўпіраюцца ў мury; вокны будынкаў глядзяцца ў зеляніну. Фізыка падміргвае ботаніцы. Стуку і грукату „дынамо“ адказваюць пародзістыя кароўкі з сваёй „фэрмы“.—Крыху бруднавата па прысадах,—дык ня дзіва: амаль увесь горад праводзіць тут цёплыя летнія ночы.

Інстытут¹⁾ пануе над невялічкім гарадком—Горкамі. Гарадок стаіць пры Інстытуце. На рынку, побач з крамачкамі, дзе знойдзеце цукеркі, абаранкі, папіросы, стаіць крама, дзе ў вітрыне выстаўлены цыркулі, лінейкі, ватманаўская папера і іншае. Спакывец—студэнт. Студэнтаў выбачыце і па невялічкіх сталаўках, і на пошце.

Яны не даюць гарадку заснуць, яны падбадзёрваюць жыццё па гэтых вулачках, па гэтых жаўцстых лёсавых узгорках.

19|VIII. Маршрутам едзем праз м. Шамава на Мсьціслаў. Дарога йдзе па вадападзеле, пакрытым лёсам і лёсаватым суглінкам. Пыл ня горай, як дзе-небудзь на поўдні ў стэпе. З жалем успамінаем зялёную, прывабную даліну Дняпра: лепш было там ісьці, як тут ехаць. Прыродных абгальненняў надта мала. Дзе-ні-дзе над стаўком абгаліцца пласт, другі; або дарога пралягае ў няглыбокім веснавым рэчышчы, „каньёне“, і дае тыя самыя жаўтаватыя зрывікі лёсу, пад якімі звычайна выступае морэнавая гліна.

Заяжджаем да свайго падводчыка ў Паляшчыцы. Вёска разьбіваецца на пасёлкі. На старым месцы, на „бацькаўшчыне“, засталася некалькі двароў; заместа большасці хат стаяць шкiлеты комінаў, і вёска робіцца сумнае ўражаньне пагарэлай і, ня гледзячы на гэта, большасць з ахвотай высяляецца. Наш гаспадар мае 11 дзесяцін зямлі: сям'я з дзесяці чалавек; жанаты сын, дзяцюк на поўгалавы вышэйшы за бацьку, жыве пры ім; самому 46 год, а апошняй дзяўчыцы 2 гады.

Спрытны, практычны мужчына, які ўмеє ў час і падводу прапанаваць, і „пакупіць“ выгодна гаспадарчую рэч, і ветрачок адбудаваць на загуменьні. Гаспадар наш узяўшы везьці нас да самага Мсьціслаўля.

Перад м. Шамавым спаткалі высокага сiвога дзёда, акуратна апранутага ў доўгаполюю сьвітку. Да рэчы сказаць, доўгаполая вопратка, рэдкая на Беларусі, досыць часта спатыкаецца ў Горацкім раёне. Дзёду стукнула сто год. Дзед яшчэ моцны, бадзёры, шоў з кіем да хаты пасля „абедні“. Гутарка сачыстая, беларуская. Ад папіросы адмовіўся:—Ніколі ня курю.

—Ну, а да выпіўкі як, дзядуля!

—Чарку глынуць іншы раз прыходзілася.

У Шамаве цэлае мора сьвяточна апранутага людю; асабліва жаночая палова старанна вынесла на „мир“ свае рознакалёрныя хустачкі, спадніцы, андаракі. „Дзеіства“ царкоўнае перашло ў дзеіства „сьведкае“: каля дзяўчат увіваюцца хлопцы; дзяўчаты трымаюцца дружнай грамадкai, так і да хаты пойдуць. У цяньку пасела кампанія сталых жанчын, пад-

¹⁾ Цяпер ужо акадэмія. М. Г.

правіць аборкі на лапцёх, падмацавацца перад дарогай, яны сьмяюцца з дзеда, які трапіў у іхную „кумпанію“.

Можна было-б занатаваць тут досыць этнографічнага і бытавога матар'ялу, але часу мала, трэба рушыць на Мсьціслаўль („Амсьціслаў“).

20/VIII. Вось і ён, гэны стары горад. Між фальваркам Лютня, за якім мы спыняемся, і горадам ляжаць так званыя „цялячыя равы“. Гэта глыбокія досыць сухадолы, з зрывістымі тыпова-лёсавымі сьценкамі. Пераплятаючыся, упадаючы адзін у вадзін, яны ўсе выходзяць на даліну рэчкі Віхры. Пахадзіць, палазіць па гэных зрывах з гадзінку другую,— усё роўна што пабываць ў праўдзівай „горнай“ мясцовасьці. Тоўшча лёсу абгалеюцца на 4-6 мэтраў і мае тыповую „слупчатую аддзельнасьць“. Пачынаецца лёс у верхніх паземах беспасрэдна пад глебай крыху чырванаватым (цгельнага колеру) пластом, пераходзячы глыбей у характэрны шэра-жаўтаваты колер. Лёс падсыцілаецца тоўшчай грубых пяскоў з уключэньнямі (лінзамі) жарствы, і затым морэнавай глінай (так званая верхняя морэна), з каменьчыкамі—накіднямі. Вялікіх каменьняў, да 1 мэтра, не сустракаецца.

Аколіцы Мсьціслаўля—тыповыя лёсавыя плято. У кірунку на Горкі лёс „мсьціслаўскага“ тыпу, выразны і значнай грубіні, зьмяняецца лёсам меней тыповым, больш сугліністым, які можна было-б назваць „шамайскім“ тыпам.

Глебы па ўсёй мясцовасьці досыць добрыя, урадлівыя, але патрабуюць, са слоў сялян, частых дажджоў.

22 VIII. Выходзім зноў з Горак; на гэты раз шукаем р. Проню і ідзем па яе берагох уніз.

Проня вышэй Горак (Слабада) цячэ па тарфяністай даліне і ўяўляе спачатку мала цікавую рачушку, але чым далей, тым прыгожасьць „маладой“ рэчкі выяўляецца ўсё выразней і выразней. Пад вёскай Сапрыкі Проня пашырае сваю даліну на $1\frac{1}{2}$ кілёметра. Карэнныя берагі адхонныя; беспасрэдныя берагі рэчкі часцей складаюцца з тарфяных пластоў, які часам хаваюцца пад грубым пескавым пластом. Рэчка ўвесь час робіць крутыя загібіны: на адлегласьці ў 100-150-200 мэтраў Проня дае павароты на 80-90°.

У канцы вёскі Кузовіны саматужныя цгельныя. Выступаюць па беразе бура-кафейныя гліны з каменьчыкамі і белымі вапненымі плямінкамі.

23/VIII. Вось і Дрыбін. Ну і блукаліся-ж мы на шосе, скіраваўшыся за цемрай ня ў той бок! Толькі а 10 гадзіне ўваходзім у мястэчка. Цёмна. Ні „прадсядацеля“ ў хаце, нікога! Дзе каго шукаць па цёмных даўгіх вуліцах? У вабыватэляў няма прытулку. Хоць ты начуй у каго на ганку. Нарэшце, допытамі і блуканьнем „па ачосы“ знаходзім хату студэнта Х, дзе ўжо даўно пахрапваў на сене наш „перадавік“ (што паехаў наперад з рэчамі). Усё добра, што добра канчаецца; сена і нам хопіць. Напалову местачковая, напалову вясковая хата і двор. Беднавата. Адчуваецца адсутнасьць жаночага вока і рукі: гаспадар (бацька студэнта Х) удовы. Сыны—то ў навуку пашлі, то служаць, а старому цяжка: скардзіцца, што ні адзін не ажаніўся яшчэ!

Раніцай заходзім па свае рэчы на б. фальварак, дзе зьмяшчаецца цяпер школа. Пустыя былыя панскія пакоі. Праз акно глядзіць прысада, сьмяюцца кветкі. Ветлівая жонка настаўніка частуе гарбатай, малаком. Падмацоўваемся, дзякуем і выходзім праз мястэчка зноў на Проню, якая штодня робіцца неяк радней і цікавей.

Яна капрысная, як дзяўчына; яна ня трымаецца карэнных берагоў; яна ня выпрацавала сабе яшчэ сталага рэчышча, а ўецца па даліне, як зьмяя. Не дарма амэрыканскія геолёгі завуць падобныя рэчкі „маладымі“.

24/VIII. Вёска Заложжа, 3 кілёметры ўбок ад Проні. Спалі на сене да 10 гадзіны раніцы (дождж усю ноч). Зьбіраемся зараз на Радамлю. Ну і вёсачка. Хлапцы спрытныя, вострыя, за слаўцом у кішэню не палезуць. Школы няма. Мы і так граматныя. Ха-ха-ха!—быў адказ сьмехам. Позна ноччу чуліся каля адрыны, дзе мы спалі, нейкія працяглыя сьвісты, гутарка хлапцоў, сьмех.

Пад дажджом дабраліся да Радамлі. Знашлі свае рэчы ў сакратара, пераапраунуліся ў сухое і п'ем гарбату за чыстым сталом. Хата падвойная; у першым, папярэднім пакоі—бацькі; у другім, чысьцейшым—сын—сакратар сельсавету.

Ложак. драўляная канапка, зэдлікі, крэслы, шафа,—вёска ўсё часьцей абзаводзіцца гарадзкім абсталяваньнем.

Дождж ідзе і ідзе. Сумна. Зноў сьпім на сене. Раніцай зноў дождж, як „восенскі“. Але трэба ехаць. Падвода рыхтуецца.—Сям'я зрусіфікаваная. Двое сыноў працуюць у Баку, адкуль падмацоўваюць грашмі бацькаву гаспадарку.—У нас язык зьмешаны.—І праўда, тут-жа загадаў бацька запрэгчы „аднаго лошадыя“: мусіць думаў пра каня, а сказаў пра лошады.

25/VIII. Чавусы. Мяцёвасьць пад горадам складаецца з досыць значных узгоркаў, морэнавых грудавін. Гарадок стаіць на сутоцы р. Басі і Проні; налічвае каля 4-х тысяч насельнікаў, і здалёку выдзяляюцца сярод шэрых драўляных дахаў тры царквы і чырвоны касцёл. Гарадок ціхі, закінуты.

Спыняемся ў школе. Вечар. Дождж. Студэнты пашлі да свайго та-варыша. Школьны служыцель, ціхі чалавек з барадой „апостала Пётры“, і цененьнім галаском невядома якога „апостала“, апавядае цэлы роман з свайго жыцьця.

Чавусаўскаму гуртку прыроднікаў можна было-б параіць акуратна дасьледваць белыя кварцавыя пяскі, што выступаюць у ровы, па дарозе Чавусы—Бардзінічы (кілёметраў пяць ад Чавус, у $1\frac{1}{4}$ кіл. ад дарогі, у левы бок), там-жа крэйда пад імi; таксама каля в. Скварск, сярод лесу—белыя, тлустыя глістыя пароды. Са слоў сялян, гліны гэнае вывозілася гадоў 30 назад па 500 вазоў.—Яе, сказаць вам, адна-дзьве дзесяціны.—Але, мусіць, што гэта ня зусім так. Трэба дасьледваць.

Уся мяцёвасьць Чавусы—Скварск грудавінная, цяжкая для земляроба.

Сялянства Чавусаўскага раёну выглядае бяднейшым за Горацкае.

27/VIII. Ляжым над Проняй. Хутары на правым карэнным беразе. Могільнік у хвойніку. З пронскіх лугавін дзьме вецярок. Па грудавіне выцягнуўся шлях на Прапойск. Чавусы яшчэ відаць. Двох хлапцоў пераходзяць па паромчыку на левы бераг, каб сабраць узоры пяскоў, што жаўцеюць на абгаленыні ў адлегласьці кілёметра ад нас. Засталося вярсты тры да начлегу. Чатыры гадзіны па палудні.

28/VIII. Вёска Красная (ня чырвоная) Слабада. Сядзім пад плотам. Па той бок Проні—сыяна дубняку. Каля нас—гусі, сьвіньні. Падмацоўваемся, ідзем далей.

Чым бліжэй да Прапойску, тым вышэй, цікавей берагі Проні. Вось зрыў мэтраў 25—30. Трымаючыся за бярозку, радасна і крыху жудасна глядзець у рэчку. Над ёй павісьлі цэлыя камлі дрэў, з зямлёй, з дэранам: гэта апоўзак. На шырыні в. Рабавічы па Проні ўжо выразна выступаюць бела-шэрыя моцныя выпуклыя крэйдавыя пароды—маргелю, пяскаватай крэйды і іншых. Шэра-бэлыя крэйдавыя пароды ідуць пад роў-

нем вады, якая абмывае белы сьлізкі фундамент. Цэлыя кавалкі берагу, з дрэвамі, кустамі, апаўзаюць у ваду. Цікава і жудасна поркацца па такіх мясцох над жартаўлівай Проняй.

29/VIII. Учора а 6 гадзіне ў вечары прышлі ў Прапойск. Проня прайдзена з пачатку да вусця. Гледзячы на сутоку яе з Сожам, хочацца думаць, што гэта Сож упадае ў Проню, а не наадварот. Мясцічка выглядае досыць добра: захаваліся добра дамы; вуліцы чыстыя, пескавыя. Ходзяць параходы на Гомель. З рэчкі (лепш кажучы з рэчак—Проні і Сажа) увесь час вадавозы развозяць па мясцічку ваду. Над зрывам стаіць драўляны „палац“ б. пана Мурамцава. У другім яго палацы прытулілася школа сямігодка.

З боку рэчкі мясцічка ў небяспецы: нясупынна апаўзаюць берагі ля самых дамоў: мясцічка на „надкрэйдавых“ пяскох, якія ўвесь час „плывуць“ па крэйдзе да вады.

На беразе вырабляюць цэглу з чорнай гліны. Раней выраблялі кахлю. Тут-жа, у Прапойску, спатыкаемся з другой геолёгічнай групай М. Ф. Блюдухо; з якой разьвіталіся аж у Воршы. Дзелімся ўражаньнямі, ізноў разыходзімся: яны „плывуць“ уніз па Сажу, мы кіруемся па шляху на Магілёў.

Праз Лясную, Доўгі-Мох, міма розных „гістарычных“ помнікаў (помнік бойкі Пятра са швэдамі ў Лясной), па вадападзельнай мясцовасьці „пакрывааем“ прастору. Амаль усе вёскі „пабіліся“ на хутары. Адхіляемся на рэчку Рэспу, дзе каля в. Грызівец, па левым беразе, сярод лугоў ёсьць выходы *крэйды*, якая тут, як відаць, пашла ўжо на значную глыбіню пад пласты іншых (ледавіковых) парод. Беспасрэдных выходаў крэйдавых парод у данай мясцовасьці ўжо не наглядаецца.

Начуем у в. Грызівец (збіраецца пабіцца на пасёлкі), і 31-га жніўня, аб 11 гадзіне ў ночы знаходзімся сярод цёмнаватых вуліц ніжняе часткі Магілёва. Аб ім—другім разам.

Програмы, анкеты і інструкцыі.

і. Гармізэ і Я. Ракаў.

К абследваньню нізовага коопэрацыйнага апарату.

Мэта.

Асоцыяцыя Навуковай Організацыі Працы пры Ёнбелкульце распачынае абсьледваньне сельскага спажывецкага коопэрацыйнага апарату з мэтай паляпшэньня асноў яго дзейнасьці.

У вагульнай коопэрацыйнай сыстэме роля нізовага вясковага коопэратыву, які мае дачыненне да сялянства ў сваёй штодзённай працы, вялізарная. Дзякуючы ўмеламу абслугоўваньню вясковым коопэратывам ня толькі сваіх членаў, але і ўсяго акалічнага сялянства зележыць ступень уцягненьня сялянства ў коопэрацыю.

Гэтае абсьледваньне павінна вызначыць цэлы рад практычных мерапрыемстваў, якія дапамогуць нашай нізавай коопэрацыі паставіць сваю працу на правільны шлях, што ў значнай меры ўзьніме аўтарытэт коопэратыву ў вачох сялянства.

Конкрэтна гэтыя мерапрыемствы выявляцца ў выданні практычнай кіраўнічай кніжкі для нізовага коопэратара, аб чым ёсьць адпаведная пастанова Ёнбелкульту.

Апошнім у значнай меры выяўляецца тое значэньне, якое даецца гэтаму абсьледваньню, а разам з тым вымагае ўважлівага і перадуманага падыходу з боку дасьледчыка ня толькі ў перыод зьбіраньня матэрыялаў, але і ў часе распрацоўкі іх.

Програма абсьледваньня.

Програма абсьледваньня, якая зьмешчана ніжэй, абхоплівае асноўныя організацыйныя бакі і важнейшыя функцыі, што выконваюцца коопэрацыяй.

І запраўды, калі мы зьвернемся да разьдзелаў праграмы ў парадку іх разьмеркаваньня, дык мы сустрэнемся з усімі процэсамі коопэрацыйнай працы ў іх паступовасьці.

Перш за ўсё, пытаньне аб месцы гандлю. Хоць гэты бок зьяўляецца як-бы чыста надворным, аднак, належны выбар месца часта вырашае пытаньне аб жыццяздольнасьці коопэратыву.

Разьдзел аб месцы гандлю аддае нямала ўвагі пытаньням пастапоўкі рэклямнай справы (апавяшчэньні) сярод сялянства. Гэта асабліва важна, калі прыняць пад увагу разрозьненасьць, а часам і аддаленасьць сяліб, якія абслугоўваюцца праз вясковую коопэрацыю.

Далей ідзе аддзел „памяшканьне і абсталяваньне“. Гэтая справа да апошняга часу застаецца незадавальняючай у большасьці коопэратываў, галоўным чынам, вясковых. Памяшканьні цесныя да таго, што ў рыначныя дні там няма дзе павярнуцца. Маюць яны і шмат іншых недахопаў, якія адбіваюць ад коопэратыву ня толькі звычайнага, але нават і актыўнага пайшчыка, чым і дапамагаюць прыватнаму гандляру.

Даволі падрабязна распрацаваны ў праграме пытаньні асабовага складу працаўнікоў. Усім добра вядома тая ўвага, якая надаецца гэтаму запраўды востраму і балючаму пытаньню коопэрацыі. Ад умелага падбору штату ў значнай меры залежыць правільная лінія ў працы, парадак усяе справы і г. д. У сельскай коопэрацыі яшчэ да гэтага часу ёсьць растраты, крадзежы і цэлы рад іншых недахопаў, якія часта зьяўляюцца вынікам ня столькі злосьнай волі сколькі проста нягоднасьці працаўніка. Апроч таго, уменьне абыходзіцца з селянінам-спажывцом, ведаць яго патрэбы і г. д. трэба аднесці да пытаньняў першай важнасьці.

Праграма грунтуецца на трох асноўных элемэнтах коопэрацыйнай практыкі, якія разам складаюць усю опэрацыйную працу: закупка тавараў, перахоўваньне і продаж іх. Ня трэба гаварыць аб тым, якое вялізарнае значэньне мае правільны таваразварот у коопэратыве. Выбараць тавары, патрэбныя сялянам, глядзячы па сэзону; умець купіць іх у пару і па найбольш сходнай цане; перахоўваць тавары так, каб яны не псаваліся; пільнаваць у краме чаргу; даваць больш увагі пайшчыкам і інш. Усё гэта дасяць перамогу коопэратыву над прыватнаю крамай і зможа пераканаць пайшчыка ў тым, што яму выгадней купляць тавары ў коопэратыве, чым у прыватнага гандляра.

Побач з чыста організацыйнымі пытаньнямі знадворнага парадку, абсьледаваньне абхоплівае і грамадзянска-арганізацыйныя справы нізавай коопэрацыі ў асноўных яе пэрыодах.

Мэтоды абсьледваньня.

Трэба адзначыць, што гэтая праца ў аснове сваёй носіць характар вывучэньня і павінна быць зроблена шляхам натуральнага назіраньня, але ні ў якім разе абсьледваньне не павінна пераходзіць у форму рэвізійна-праверачнай працы. Назіраньне павінна абмежавацца ня толькі даным коопэратывам, увага-ж мае быць зьвернута на ўсё тое, што яго абкружае і мае уплыў на працу апошняга. Напрыклад, калі мы цікавімся ўмовамі месца знаходжаньня коопэратыву, яго посьпехам у гандлі, дык варта прыгледзецца таксама, як стаяць справы ў бліжэйшых прыватных крамах, дзяржаўных магазинах і г. д., каб праз параўнаньне можна было выявіць перавагу коопэратыву або наадварот.

Як агульнае правіла, вывучэньне паасобных процэсаў дзеяльнасьці коопэрацыйнага апарату павінна рабіцца ў парадку паступовасьці.

Да працы трэба прыцягнуць актыў вёскі: ячэйкі, профорганізацыі і г. д., прыцягваючы іх асабліва да распрацоўкі мерапрыемстваў, якія вынікаюць з матэрыялаў абсьледваньня.

Табліцы, што прыкладаюцца да праграмы, запаўняюцца з коопэрацыйных рахунковых кніг, але гэта павінна рабіцца так, каб не адрываць працаўнікоў ад штодзеннай бягучай працы. Дасьледчыкі павінны сачыць за запаўненьнем табліц, дапамагаючы ім інструктаваньнем.

Для большай дакладнасьці цыфравых даных рэвізійная камісія павінна заверыць праўдзівасьць табліц.

Хто будзе рабіць абсьледваньне.

Для таго, каб цыфры былі на магчымасьці лаўней і аб'ектыўней, патрэбна мець матар'ял па меншай меры ад 40—50 спажывецкіх коопэратываў.

Абсьледваньне будуць рабіць: Інструктарскі апарат Белкоопсаюзу, студэнты Комун. Унівэрсытэту Беларусі, добраахвотнікі корэспондэнты з членаў краязнаўчых арганізацый БССР.

Хто жадае ўзяць на сябе абсьледваньне, павінен паведаміць аб гэтым Інбелкульт—Асоцыяцыю НОП.

Корэспондэнты-дасьледчыкі атрымліваюць пасьведчаньне на права рабіць дасьледваньне ад імя Інбелкульту і Белкоопсаюзу.

Програма абсьледваньня нізовага коопэратыву.

А. Месца гандлю.

1. Дзе знаходзяцца ўсе памяшканьні коопэратыву (кантора і крама).
2. Ці знаходзяцца крамы коопэратыву блізка рынку або дарог, па якіх едуць сяляне.
3. Ці клапаціцца праўленьне коопэратыву аб захаваньні ў чыстаце і спраўнасьці дарог, што вядуць да яго (тротуары, сходкі, сумежны пляц і інш.).
- Зрабіць параўнаньне месца знаходжэньня данага коопэратыву з крамамі дзяржаўнымі і прыватнымі, суседнімі з ім.
4. Ці ёсьць даволі месца і абсталяваньня для прыежджых сялян (канавязі, паведзі, стайні і г. д.).
5. Ці на бойкім месцы стаіць коопэратыву.
6. Пастаноўка рэкламаваньня коопэратыву, як у раёне, дзе знаходзіцца апошні, гэтак сама і ў тых мясцовасьцях, якія да яго прылягаюць.

Б. Памяшканьне і абсталяваньне.

7. Прасторнасьць памяшканьня (плошча).
8. Абсталяваньне (інвэнтар, стойкі, загародкі, вага і інш.). Ці ў поўнай меры здавальняе запатрабаваньні гандлю.
9. Як пабудаваны апарат крамы:
 - а) ці ёсьць паасобныя магазыны для продажы прамысловых тавараў і для прыёму сельска-гаспадарчых produkтаў;
 - б) ці магазыны згрупаваны ў адным месцы пры праўленьні, ці параскіданы па ўсім раёне абслугаваньня;
 - в) ці адбываецца ў рыначныя дні разносны гандаль са столікаў, ці ёсьць пункты для закупкі і г. д.
10. Ці ёсьць асьвятленьне ў патрэбнай меры (у дзень і ў ночы) і ці не засланяе вітрына дзённага сьвятла.
11. Ці ёсьць досыць паветра ў крамах (кубатура), чыстата і гігіенічныя ўмовы.
12. Ці ёсьць пры коопэратыве двор і як ён выкарыстаны (сыстэма павецяй для перахоўваньня некаторых тавараў, вынаходжаньне тары і як робіцца брудная праца).

В. Склад супрацоўнікаў.

13. Які штат данага праўленьня.
14. Якая сума продажнага звароту приходзілася на аднаго супрацоўніка ў 1922/23 і 1924/25 г. г.; які процант забірае ўтрыманьне супрацоўнікаў у вагульнай суме накладных выдаткаў (дадатак № 1).

15. Якая кваліфікацыя супрацоўнікаў коопэратыву, іх агульная падрыхтоўка да гандлёвай дзейльнасці, гандлёвы і коопэрацыйны стаж.

16. Падход персоналу да сялянства; ці не заўважваецца рэзкасць, нехацёныя гаварыць з сялянам, паказаць яму большы выбар тавараў, што адганяе сялянства да прыватнага гандляра.

17. Падзел працы, разьмежаваньне абавязкаў паміж асобнымі працаўнікамі; парадак падчынення.

18. Выпадкі сумешчваньня асноўных коопэрацыйных працаўнікоў (асабліва членаў праўленьня) і які іх уплыў на агульную працу коопэратыву.

Г. Закупка.

19. Ці ёсьць плян закупкі. Ці прымаецца пад увагу ходкасьць тавараў і неабходныя прапорцыі закупкі тых ці іншых тавараў.

20. Пэрыодычна ці эпизодычна адбываецца закупка тавараў.

21. Ці заўсёды мэтазгодна пасылка ў горад, ці на месца закупкі спэцыяльнага агента. Ці ня выклікае гэта вельмі многа накладных выдаткаў і ці не мэтазгодны ў шмат даных выпадках пісьмовыя зносіны з дастаўшчыкамі.

22. Як часта карыстаецца коопэратыў мэтодам заўсёднай дастаўкі тых ці іншых больш ходкіх тавараў (асабліва прадуктаў харчаваньня).

23. Які асортымэнт тавараў у коопэратыве. Ці адказвае ён запатрабаваньням насельніцтва, якое абслугоўвае коопэратыў (дадат. № 2).

24. Ці прыняты і ўстаноўлены максымальны і мінімальны запас тавараў. Ці ня бывае залежаных тавараў і выпадкаў недахопу ходкіх тавараў, якія ёсьць на рынку ў патрэбнай меры (дадатак № 3).

Д. Перахоўваньне тавараў.

25. Дзе перахоўваецца запас тавараў: у краме, складзе, прыбудовы, на дварэ, пад павеццю.

26. Ці няма ненормальнасьцяў у парадку перахоўваньня тавараў (вільготнае месца, лішняя цяпло, лішні холад, газа разам з прадуктамі харчаваньня і г. д.). Як стаіць барацьба са шкоднікамі (мышы, пацукі).

27. Ці ня цесны склад для перахоўваньня тавару. Ці ёсьць у патрэбным ліку ўваходы і выходы. Ці стаяць склады ў такім парадку, каб было блізка пераносіць тавары.

28. Які парадак у складзе; ці лёгка пералічыць тавары, якія там ёсьць; ці мае кожны род тавару раз назаўсёды прызначанае месца.

Е. Продаж.

29. Ці ня бывае часам чаргі; па якой прычыне, ці можна зрабіць каб яе ня было, асабліва ў дні рынку.

30. Ці можна ў самыя бойкія дні павялічыць лік прадаўцоў (якія дні лічацца самымі бойкімі), праверыць па цыфрах штодзенных збораў (дадатак № 4); таксама выявіць час гандлю—дні і гадзіны—і яго мэтазгоднасьць.

31. Ці не залежваюцца тавары, якіх няма надзеі прадаць, ці прымаецца гэта пад увагу, чаму яны залежваюцца, колькі часу ляжаць і як думаюць, нарэшце, іх рэалізаваць.

32. Якія цэны і якасьць тавараў у параўнаньні з прыватным рынкам (дадатак № 5).

33. Як даведваецца насельніцтва аб тым, што атрыманы ходкія тавары, якіх раней ня было (рэкламнае пытаньне).

34. Велічыня накладных выдаткаў у паасобных частках параўнальна з усім зваротам продажы (дадатак № 6).

35. Калі даюцца палёгкі (скідкі) пайшчыкам: у канцы году, пры куплі тавараў і г. д.

36. Які процант агульнага таваразвароту прыходзіцца на пайшчыкаў і няпайшчыкаў (дадатак № 7).

37. Ці вывешваецца на відным месцы цана на тавар.

38. Ці ўстаноўлены нормы нястачы тавараў (раструска, усушка і г. д.) у дарозе і ў складзе. Як сьпісваецца нястача.

39. Ці выдаецца тавар у крэдыт; ці прымаецца пры гэтым пад увагу крэдытаздольнасьць; ці ня вельмі шмат даўгоў на руках у пакупцоў (дадатак № 8).

Ж. Падлічэньне, плян і контроль.

40. Што робіць праўленьне па сваёй ініцыятыве дзеля рацыяналізацыі (паляпшэньня) справы.

41. Якія рацыяналізатарскія паказаньні даюць вышэйшыя коопэрацыйныя арганізацыі і ў якой меры яны выконваюцца.

42. Як робіцца падлічэньне патрэбнасьці рынку.

43. Ці ёсьць плянаваць у працы коопэратыву, ці ёсьць плян, ці працуюць па ім, калі ёсьць адхіленьні ад пляну, дык дзеля якіх прычын і ці прыняты яны пад увагу пры распрацоўцы новага пляну.

44. Як і што рэвізавала рэвізыйная камісія; ці запісваюцца яе заўвагі і ці кіруюцца імі ў працы. Тое-ж самае і ў адносінах да ўваг інструктарскага апарату вышэйшых органаў.

45. Ці члены праўленьня і рэв. камісіі правяраюць ход працы па сутнасьці (ня толькі ў грашовых справах). Ці няма захапленьня камэрцыйнай дзеяльнасьцю на шкоду непасрэдным задачам коопэрацыі, як напрыклад, набываньню для насельніцтва патрэбных тавараў.

46. Грашовы стан коопэратыву (дадатак № 9).

3. Рознае.

47. Ці мае коопэратыву падсобныя прадпрыемствы (млыны, смалакурні і г. д.). Ці апраўдваюць яны сябе.

48. Як ідзе культурна-асьветная праца коопэрацыі.

49. Якія ўзаемаадносіны коопэратыву з вышэйшымі коопэрацыйнымі аб'яднаньнямі, што стаяць над ім. Якая дапамога даецца коопэратыву зверху. Ці робіцца інструктаваньне і як часта.

50. Ці мае коопэратыву аддзяленьні. У якой пропорцыі і роўнамернасьці абслугоўваюць яны ў тэрыторыяльных адносінах свой раён. Палічыць звароты розных аддзяленьняў і выявіць ці апраўдваюць яны сябе. Ці запраўды прымацаваньня раёны маюць цягненьне да свайго коопэратыву.

Увага. 1. Кожны дасьледчык павінен выявіць сваю ініцыятыву ў справе ўсебаковага выяўленьня дзеяльнасьці коопэратыву, які ён дасьледуе, неабмяжоўваючыся рамкамі данай праграмы.

2. Адказы на пастаўленыя пытаньні не павінны мець агульны характар, павінна даваць канкрэтныя апісаньні на грунце фактаў, цыфравых падлічэньняў і г. д.

3. У канцы дакладу даць, па магчымасьці, прапановы аб мерапрыемствах, неабходных паводле разуменьня дасьледчыка, дзеля ліквідаваньня знойдзеных недахопаў.

Дадатак № 1.

	Сума зваро- тау на 1 су- працоўніка.	Агульная су- ма накладн. выдаткаў.	З іх на ўтрыманьне апарату.	Проц. гр. 3 і 4.
1	2	3	4	5
1923-24 г.				
1924-25 г.				

Дадатак № 2.

Продажны зварот паводле груп тавараў.

Назва груп тавараў.	С у м а.	
	1923-24 г.	1924-25 г.
Спажываньне (вопратка, абушце, ма- нуфактура, галянтарэя)		
Тытун, махорка		
Наркотыкі (віно, гарэлка). . . .		
Матар'ялы асьвятленьня		
Мыла і іншыя тавары		
Тавары с.-г. спажываньня. . . .		
У с я г о		

Дадатак № 3.

Назва ходкіх та- вараў.	Асталася на 1/1 1923 г.	Прадана за год.	Асталася на 1/X 1924 г.	Прадана за 1924-25 г.	Асталася на 1/X 1925 г.
Лёгк. мануфакт.					
Скура					
Соль					
Цукер					
Галянтарэя . .					
Жалеза					
Цьвякі					

Дадатак № 4.

Сезон	ЗВАРОТ ЗА ТЫДЗЕНЬ.						
	З яго прыходзіцца на:						
	Нядзелю.	Панядз.	Аўтор.	Сераду.	Чацьвер.	Пятніцу.	Суботу.
Вясна. .							
Лета . .							
Восень .							
Зіма . .							

Дадатак № 5.

Назва тавараў.	Да 1/I 1924 г.		Да 1/VI 1924 г.		Да 1/I 1925 г.		Да 1/VI 1925 г.		Да 1/I 1926 г.	
	Кооп.	Прыв.	Кооп.	Прыв.	Кооп.	Прыв.	Кооп.	Прыв.	Кооп.	Прыв.
Паркаль №										
Соль . . .										
Цукер . .										
Газа . . .										
Цьвякі № .										
Падэшвен. скура . .										

Дадатак № 6.

	Усяго на- кладных і гандлёвых выдаткаў	З і х:							
		Заробіт. платы з на- лічэннем.	Камандыр. разьезды.	Гаспадарч.	Прыстаўка і транспарт тавараў.	Операцыйн.	Культ.-ась- ветн.	Падатак.	Іншыя.
1923-24 г.									
1924-25 г.									

Дадатак № 7.

Каму прадаана.	1923-24 г.	1924-25 г.
Пайшчыкам		
Няпайшчыкам . . .		
Усяго		

Дадатак № 8.

На які тэрмін.	Астача задоўжнасьці коопэратыву.	З яе прыходзіцца:		
		Грамадз. ня членаў коопэрат.	Звычайн. член. коопэрат.	Членаў праўленьня і рэвізыйн. камісій.
Да 1/X 1923 г. .				
Да 1/X 1924 г. .				
Да 1/X 1925 г. .				

Дадатак № 9.

	Свае і прыцягнутыя сродкі.			Разьмяшчэньне сродкаў.				
	Павы капітал.	Уласныя сродкі.	Пазычныя.	Зваротныя сродкі.			Нярухома.	
				Усяго.	З іх:		Усяго.	З іх заможн.
					У тавары.	У дэбітор.		
На 1/X 1924 г.								
На 1/X 1925 г.								

ІНСТРУКЦЫЯ

для запаўнення анкеты аб вясковых промыслах і хатніх рамёствах Беларусі.

Анкета разьлічана на кожны паасобны сельсавет. Яна павінна ахапіць сваімі весткамі ўсе тыя паселішчы (вёскі, дробныя мястэчкі, пасёлкі, хутары і г. д.), у якіх ёсць той ці іншы промысел альбо рамяство. Гарады і буйныя мястэчкі, якія аднесены да тыпу гарадзкіх паселішчаў, гэтым досьледам не зачэпляюцца. Пры запаўненьні анкеты належыць перад усім адказаць на запытаньні, зьмешчаныя на 1 старонцы.

Адказы на пытаньні анкеты павінны быць кароткія і ясныя.

Гэта анкета разглядае толькі тыя промыслы альбо хатнія рамёствы, якія існуюць не дзеля свайго ўласнага ўжытку, а выраб якіх ідзе на рынак, на продаж.

Перад тым як запаўняць самую анкету трэба дасканала разгледзець пабудову яе. Перш на перш анкета падзелена на 14 паасобных граф, з якіх 1, 2 і 3 маюць шчыльную сувязь паміж сабою. Промыслы і хатнія рамёствы разглядаюцца анкетай у парадку тае сыравіны, з якой вырабляюцца тыя ці іншыя рэчы, альбо тавар. Гэта разьбівае промыслы і хатнія рамёствы на такія паасобныя групы:

№ групы	Назва апрацаванай сыравіны	Назва рэчаў або тавару пасья вырабу
1	2	3
1	Апрацоўка дрэва.	Абады. Палазы. Дуті.
2	"	Колы. Часткі іх: ступіцы (трубкі, калодкі), сьпіцы.
3	"	Драбінкі. Кары. Гарбы. Каламажкі. Сані. Вазкі. Часткі гэтых рэчаў: восі драўляныя, трайня, біла, ляскі, падушкі (вузгалоўя), аглоблі, капылы і г. д.
4	"	Клешчы хамутовыя. Сядзёлкі. Сядзельныя бірулькі (калодкі для сядзёлак).
5	"	Бочкі. Кадушкі. Балеі. Біклажкі. Даёнкі. Ражкі. Маслабойкі. Дзежы. Кублы і г. д. і часткі гэтых рэчаў: абручы, клёпкі, днішчы.
6	"	Дубы дзяўбаныя. Чаўны. Душагубкі (выгінанкі). Карыты. Калоды для пчол. Начаўкі. Ступы. Кадоубчыкі. Шуплі. Шуплікі. Лыжкі, жлукты і г. д.
7	"	Мяліцы (цёрнішчы). Грэбяві. Калаўроты (самапражкі). Ставы. Навоі. Бёрды. Чапёлкі. Панажы. Набілкі. Чаўнакі. Верацёны. Сукалы. Грабыні. Грабенкі (часалы) і г. д.
8	"	Сельска-гаспадарчыя прылады і іх часткі, плужныя ручкі, дышлы. Рамы для баров. Арфы (веялкі). Малатарні. Сячкары. Сохі і інш.

№ групи	Назва апрацаванай сыравіны	Назва рэчаў або тавару пасля вырабу
1	2	3
8а	Апрацоўка дрэва.	Беладраўляныя рэчы: рамы ваконныя. Дзьверы. Вульлі рамачныя (для пчол). Сталы. Лавы. Тапчаны. Зэдлі. Зэдлікі. Шафы. Скрыні (куфры). Школьныя лаўкі і дошкі. Варстаты сталажныя і такарныя.
9	"	Мэбля ўсялякая.
10	"	Такарныя рэчы. Разьба па дрэве.
11	"	Лодкі абшыванкі. Баркі (лайбы). Дубіцы. Вёслы.
12	"	Расьпілоўка дошчак. Загатоўка матар'ялаў для мэблі. Паркет.
13	"	Драніца. Лучына. Гонты. Драўляная стружка. Абічайкі. Кашолкі і кашы з лучыны.
14	"	Музычныя інструмэнты: скрыпкі, балалайкі, цымбалы, дуды, бандура, ражкі-трубы пастухоўскія.
15	"	Дзіцячая мэбля і цацкі з дрэва.
16	Апрацоўка пруюцыяў	Мэбля. Корабы розных сартоў. Кошыкі. Палукашкі. Падстаўкі і кошыкі для вазонаў і кветак. Палавікі. Кружкі. Дзіцячыя каляскі. Кашары.
17	Апрацоўка кары і лубу	Лыкі. Лапці. Кашалі. Вярэнькі. Каробкі. Пляцёнкі (аплятаная пасуда). Рапшоты (палатно). Лубкі. Сявалкі. Рагожы. Берасьцянікі і іншыя вырабы.
18	Сухая перагонка дрэва	Смала. Дзёгаць. Пік. Шкіпінар (шпіганар). Вугаль.
19	Плісьнік, сітнік, мячэўнік (балотная трава)	Кашы з плісьніку. Сядзеньні. Цыноўкі. Кузавы, кашолкі, хамушны.
20	Папяровая маса і кардон	Цацкі і школьныя моделі. Аправы кніжок (абкладка для кніжок).
21	Пянька	Вяроўка. Шпагат. Бічоўка. Лапці вяровачныя. Пасы. Канаты. Рыбаловныя прылады. Гунькі і г. д.
22	Лён	Ніткі. Палатно. Рушнікі. Абрusy. Хусткі. Кужаль. Зрэб'е. Радно. Крашаніны і набойкі. Вышываньні. Антуляжы (кружавы).
23	Салома і трава	Кружкі. Капалюшы. Каробкі. Лубкі. Маты. Кублы. Вульлі.
24	Апрацоўка воўны	Ніткі. Рукавіцы. Пальчаткі. Панчохі. Хусткі. Вязаныя каптаны. Сукны. Коудры. Лямцы. Войлакі (валёнкі). Паясы. Шапкі.
25	Шарсыціна, нільсьць і конскі волас	Шчоткі ўсялякія. Пэндзалі. Вырабы з воласу.
26	Апрацоўка скур	Выраб аўчын і іншых скурак. Юхта. Апойкі. Сырамяць. Падэшвы. Рэмні.
27	Абушцы	Боты. Гамашы. Чаравікі. Сандалі.
28	Рымарскі выраб	Збруа. Хамуты. Сядзёлкі. Падпінкі. (Чэрасьядзельнікі). Набераткі (поўшоры). Уздэчкі. Лейцы (вожкі). Атосы.
29	Пушніна	Апрацоўка скурак.
30	Апрацоўка касцей, рогу і капытоў	Вырабы з косяці і рогу. Клей. Грабянцы. Гузікі. Табакеркі.
31	Апрацоўка жыроў	Мыла. Мазь. Сьвечкі.
32	Воск	Вашчына. Сьвечкі.

№ групи	Назва апрацованай сыравіны	Назва рэчаў або тавару пасля вырабу
1	2	3
33	Гліна	Цэгла—сырэц і апалены. Жбаны. Гладышы. Міскі. Талеркі. Макотры. Спарышы. Дзіцячыя цацкі (свісьцюлькі і інш.). Чарапіца, трубы.
34	Крэйда. Гіпс. Пясок і інш.	Выпал вапны. Вырабка шкла. Здабываньне крэйды. Адліўкі з гіпсу і г. д.
35	Граніт. Вапняк. Інш. камень	Помнікі. Жорны.
36	Жалеза	Плугі. Лемяшы. Бароны. Матыкі і цёслы. Вілкі. Чапёлы і качэргі. Тапары. Далоты, сьвярдзёлкі. Нажы. Скабёлкі. Сярпы. Завесы. Климары. Ланцугі. Замкі. Путь. Падковы. Цьвякі і інш.
37	Бляха	Вёдры. Конаўкі. Лейкі. Цадзілкі. Таркі. Карыты. Даёнкі і г. д.
38	Дрот	Пасткі. Клеткі і г. д.
39	Медзь. Бронза	Рондлі. Конаўкі. Замкі. Гарнітуры для дзьвярэй і вакон. Рэчы хатняга ўжытку і інш.
40	Апрацоўка стужак	Чуні. Хусткі. Гунькі.
41	Апрацоўка малака	Сыраварэньне. Масларобства.
42	Апрацоўка мяса і рыбы	Кілбасы. Вяндліна. Рыба сушаная, вандзоная.
43	Агародніна і савовіна	Сушаная, марынаваная, салоная агародніна і савовіна. Варэньне (конфэктуры).
44	Апрац. льнян. семя і канап.	Выраб алею і макухі.
45	Крухмаль	Крухмаль. Патака.
46	Вырабы з мукі	Булкі. Баранкі. Пернікі. Сухары. Каржы і г. д.
47	Вада і квас	Квас і г. д.
48	Кравецтва	Шыцьцё адзежы, кажухі, сьвіткі і інш.
49	Шапачніцтва	Шапкі. Чапцы.
50	Малярства	Маляваньне абразоў, ахварбоўка тканін і інш.

Трэба разгледзець да якой групы належыць той ці іншы промысел або хатняе рамяство і, калі ў ім працуе адна або некалькі асоб у Вашым сельсавеце, тады адзначце адпаведны нумар групы па інструкцыі ў першай графе анкеты. У другой графе назавецце на мясцовай гаворцы сыравіну, з якой вырабляюцца адпаведныя рэчы або тавар, у трэцяй графе адзначаецца назва вырабляемых рэчаў або тавару ў мясцовай гаворцы. У графе 3 трэба пералічваць ня ўсе тыя рэчы, што напісаны ў інструкцыі ў паасобных групках, а толькі тыя, якія вырабляюцца ў Вашым сельсавеце.

Графа 4. Мясцовасьць—самая назва паасобных паселішчаў (вёска, хутар і г. д.). Калі па якой-небудзь групе займаюцца промыслам альбо хатнім рамяством ня толькі ў аднэй, а нават у некалькіх вёсках, то належыць памянуць кожную вёску асобна і асобна па ёй даць усе лічбы.

Графа 5—9 ставіць пытаньне—арцелі ці адзіночкі займаюцца гэтым рамяством і лік іх.

Пры кожным паказаным у графе 4 паселішчы належыць паказаць формы працы арцелі альбо адзіночкі і адзначаць колькасьць іх.

Пры гэтым належыць помніць, што пад адзіночкай разумеецца не „адна асоба“, а адна хата (уся сям’я).

Графа 6 павінна адказваць колькі асоб працуе ў арцелі па кожным промысле і па кожнай вёсцы.

Графа 7 і 8 павінны высветліць соцыяльны склад рамеснікаў і асоб занятых у промыслах. У графе 7 адзначаецца лік рамеснікаў неземляробаў (беспасеўных) у полі, а ў графе 8 толькі адзначаць, які пераважна склад земляробаў займаецца вызначаным рамяством (напрыклад, „большасць маламоцных і частка серадняцкіх“, „заможныя“, „серадняцкія“ і г. д.).

Графа 9. Назва на мясцовой гаворцы інструментаў і прылад, якія ўжываюцца пры вырабе.

Графа 10-11. Эканомічныя ўмовы; прычым у графе 10 адзначаць адкуль і якім чынам атрымоўваецца сыравіна (напрыклад—„за межная (з па-за межаў Беларусі), праз коопэрацыю“, „мясцовая, самастойная“, „мясцовая, праз скупшчыка вырабу“ і г. д.), а ў графе 11 адзначаць куды і як прадаюцца вырабы (напрыклад—„на мясцовым рынку, самастойная“, „на даму, самастойная“, „праз коопэрацыю на за-межны вываз“ і г. д.).

Графа 12 і 13 высвятляюць гістарычны бок рамяства, прычым у графе 11, калі магчыма, абавязкова адзначаць час пачатку рамяства ў той ці іншай мясцовасці, альбо адказаць: „з старыны“, „у дарэволюцыйны час“, „пасля рэвалюцыі“ і гэтак далей.

У графе 13—адкуль завялося гэта рамяство, ці занесена яно сюды з стараны (напрыклад—з Ніжагародзкай губэрні, з Сібіры і г. д. ці распачалося тут здаўна па пачыну насельніцтва гэтага ці суседняга паселішча.

Графа 14—азначаюцца розныя дадаткі, якія маюць магчымасць высветліць становішча промыслу альбо хатняга рамяства той ці іншай групы, і ўсялякія паметкі, якія папоўняць адказы папярэдніх граф.

У графах 14 і 15 азначаць лік вырабленых за апошні год (1925) прадуктаў усімі рамеснікамі кожнае вёскі. У левай графе напісаць якая ўжываецца мера прадукту (штукі, пуды, аршыны і г. д.), а ў правай—колькасць прадукту ў гэтых адзінках. Для промыслаў азначаць лік дзён работы.

Парадак разбору матар'ялу экскурсій.

(Першыя крокі энтомолёга).

Галоўнае правіла: ні ў якім выпадку нельга адкладваць на доўгі час разборку сабранага падчас экскурсіі матар'ялу — шмат якія дэталі збору лёгка збытваюцца ў памяці; даволі часта заўважваецца, што нават запісы, зробленыя падчас экскурсіі, трацяць сваё значэнне.

Парадак разбору сабранага матар'ялу:

А. Жывыя вусені.

Б. Капшучкі.

В. Слоік з матылькамі.

Г. „ „ „ іншымі шасьціножкамі.

Д. Спробаўка з чарвой (личинка).

Е. Матар'ял у мяшэчках.

Ж. Вусені для калекцыі.

А. Вусені пасаджім у скрынку з сухім мохам і паставім на холадзе, каб захаваць іх да паяўленьня адпаведнага корму.

Б. Капшучкі трэба палажыць таксама на сухі мох, а пасля паставіць у цёплым ня зусім сухім месцы. Зразумела, увесь сабраны матар'ял павінен мець уважна зробленыя этыкеткі.

В. Матылькі прышпільваем і прыводзім у належны выгляд; этыкетку прышпільваем збоку.

Г. Іншыя шасьціножкі трэба высыпаць на ліст чыстай паперы і дакладна разабраць іх па „відах“, г. зн. падбіраць аднародныя па знадворным выглядзе формы.

Гэта робіцца, зразумела, на вока і прытым у шмат чым больш-менш глыбака абмыляем, але гэта ня так важна.

Разабраўшыся, выясняем, што некаторых форм у нас шмат, другіх мала, а некаторыя будуць толькі ў адзінкавым паасобніку.

Практыка лёгка пераконвае, што ўвесь сабраны матар'ял нашпіліць, прывесці ў належны выгляд і г. д. проста немагчыма, хоць-бы ўжо і дзеля таго, што ня хопіць часу.

Дзеля гэтага ўвесь наш збор разаб'ем на калекцыйны матар'ял: першых мы нашпілім і ўставім у скрынкі, а другіх пакладзем на вату.

З прычыны выразнай нашай беднасьці шпількамі, і скрынкамі, мы прапанавалі-б толькі па два паасобнікі кожнага „віду“ прэпараваль, а рэшта пакласьці на вату. Трэба адзначыць, што пажадана было-б паасобнікі, злоўленыя ў розных варунках аднаго і таго-ж „віду“, нашпіліць. У будучыні, навучыўшыся разьбірацца ў відах, вы заўсёды будзеце мець магчымасьць скарыстаць з матар'ялу блізкія, падобныя адзін да аднаго віды; гэты матар'ял дасьць у будучыні, пры апрацоўцы фаўны данага раёну, каштоўныя даныя адносна лікавага распаўсюджаньня таго ці іншага віду.

Д. Вусені лепш укладаць у пласты дробнай солі з этыкеткай, напісанай тушам: гэта дае вам магчымасьць сабраць вялікі матар'ял, без вялікіх клопатаў з слоікамі, спробаўкамі, сьпірутасам і іншым.

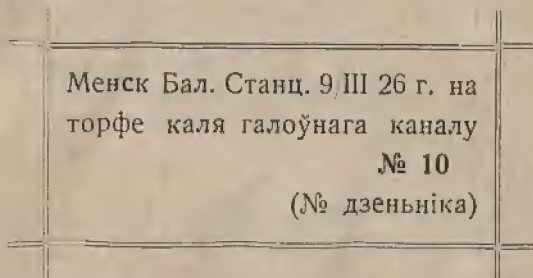
Е. Разьбярэм уважна на белым аркушы паперы наш збор у мяшэчках.

Усё, што там знаходзіцца найлепш выбіраць пры дапамозе пэндзэлька, зьлёгка абмочанага ў вадзе.

Пасьля абязжыцьцяўленьня можна разабраць згодна ніжэйпаказанаму.

Ж. Калі вельмі шмат матар'ялу з вусеняў, дык трэба частку іх добра прэпараваць для колекцый.

Узор этыкеткі:

Кожны нумар павінен быць запісаны ў дзеньнік, дзе можна, зразумела, даваць больш шырокае апісаньне.

Толькі пасьля паказанай работы можна распачаць азначэньне любога матар'ялу. Як на першы падручнік, можна паказаць на працу— Н. Н. Багданава-Кацькава: „Практическая энтомология. Вып. I. Ленинград. 1925 г.“

Пасьля некаторай практыкі зьявіцца жаданьне ўнікнуць у вывучэньне тэй ці іншай групы шашыіножак і вы самі спэцыялізуецеся (трэба адкінуць шырака распаўсюджаны погляд, што можна быць спэцыялістым па ўсіх галінах энтомолёгіі: яна занадта шырока для аднаго чалавека), зьявіцца магчымасьць пры дапамозе іншых спэцыялістых азначыць рэшту матар'ялу; гэтым шляхам колекцыя таго раёну, які вы вывучаеце, будзе пастаўлена на належную вышыню.

Усе труднасьці, якія сустракаюцца пры рабоце, можна лёгка перамагчы, калі зьвярнуцца ў Сэкцыю Прыродазнаўства Інстытуту Беларускае Культуры.

Do ludności polskiej na Białorusi.

Po latach zwycięskich walk na rozmaitych frontach nadszedł czas, czas aby skupić siły społeczne na froncie naukowym.

Nauka, wiedza—to podstawa, na której winno opierać się budownictwo nowego ustroju.

Musimy znać przeszłość i rozumieć teraźniejszość, aby budować przyszłość. To daje nauka. W tym celu Władza Sowiecka Białorusi powołała do życia Instytut Białoruskiej Kultury, by stał się on ośrodkiem życia umysłowego kraju. Ma to być Białoruska Akademia Nauk.

Każdy, kto rozumie potrzebę nauki i wiedzy,—rozumie znaczenie dla Białorusi Instytutu Kultury Białoruskiej.

Powyższy Instytut posiada, prócz licznych sekcji i komisji, dwa wydziały: polski i żydowski. Przy Instytucie istnieje Białoruskie Towarzystwo Krajoznawcze.

Towarzystwo Krajoznawcze jest spójnią, wiążącą Instytut z szerokimi masami ludności Białorusi, przy pomocy przeszło 100 filji, rozrzuconych po całym kraju.

Wydział Polski Instytutu Kultury (skrótowa nazwa Instytutu Białoruskiej Kultury) przez swego stałego przedstawiciela w Centralnym Zarządzie Towarzystwa (Centralne Biuro Krajoznawcze) znajduje się w związku z pracą krajoznawczą Towarzystwa i jego filji.

Prace Wydziału Polskiego Instytutu Białoruskiej Kultury wymagają bliższego kontaktu z ludnością polską. Sekcje Towarzystwa Krajoznawczego mają w tym mu dopomóc.

Wydział Polski Instytutu Kultury niniejszym odwołuje się do wszystkich obywateli-polaków, zamieszkałych na terytorjum Białorusi, z gorącą zachętą wstępowania do filji miejscowych Towarzystwa Krajoznawczego i do czynnego udziału w ich pracach.

W polskich radach wioskowych, przy klubach i szkołach polskich należy organizować polskie sekcje krajoznawcze, wchodzące w skład okręgowej organizacji krajoznawczej.

Należy kierować się zwyczajną ustawą, przyjętą przez Towarzystwo Krajoznawcze, zatwierdzone zaś, jak wszystkie sekcje T. K., przez miejscowe Komitety Wykonawcze (Ispółkomy), sekcje polskie prócz tego winny być w stałym kontakcie z Wydziałem Polskim IBK.

Do pierwszych prac sekcji polskiej należy zbieranie folkloru czyli twórczości ludowej, zbieranie według wskazówek Wydziału materiałów historycznych, pamiątek polskich, danych o ludności polskiej, o cechach i różnicach etnograficznych i t. d.

Pożądanym jest, aby nauczycielstwo polskie i bardziej uświadomione warstwy społeczeństwa polskiego, wzięły na siebie iniejętę i bliższe kierownictwo tą sprawą—w porozumieniu, jak z miejscowymi filjami T. K., tak też z Wydziałem Polskim.

Tym sposobem powstanie jeszcze jedna placówka naukowa, na której każdy polak-obywatel Republiki Sowieckiej Białorusi, zależnie od swych sił i możliwości, będzie mógł złożyć dowody swej pracy dla dobra mas pracujących.

Prezydjum Wydziału Polskiego I. B. K.

Х Р О Н І К А

У Цэнтральным Бюро Краязнаўства.

Пэрспектыўны плян працы Цэнтральнага Бюро Краязнаўства.

Шпаркі тэмп росту краязнаўчых арганізацый Беларусі дазваляе спадзявацца, што ў працягу бліжэйшых гадоў краязнаўчая справа пусьціць глыбокае карэнне на беларускай вёсцы, а краязнаўчыя гурткі павырастаюць на тэрыторыі кожнага сельсавету. Выходзячы з дапушчэння, што краязнаўчыя арганізацыі ў БССР ў бліжэйшыя гады будуць расьці прыблізна такім самым тэмпам, як і цяпер, Цэнтральнае Бюро Краязнаўства намячае адпаведна пашыраць ды паглыбляць свае заданьні і разгортаць сваю працу.

На бягучы 1926 год, на пэрыод май—кастрычнік, у зьвязку з перапынкам у школьных занятках, ЦБК мае на ўвазе галоўным чынам вывучэньне жывой прыроды і летніх сезонных зьяў, як у прыродзе, гэтак і ў распадарцы. ЦБК рыхтуецца выдаць шэраг спецыяльных сезонных інструкцый па зьбіраньні колекцый жывёл ды расьлін і прапануе краязнаўчым таварыствам і гурткам звярнуць увагу на наступнае: а) зьбіраньне зоолёгічных колекцый паводле інструкцый проф. А. Фядзюшына, асабліва зьбіраньне шкоднікаў саду, поля, лесу і гароду; б) зьбіраньне мясцовых гэрбарыяў, асабліва лекавых і тэхнічных дрэў расьлін, паводле ўказаньняў проф. Васількова (гл. „Наш Край“ № 1 за 1925 год, ст. 34—36); в) запаўненьне анкет па абсьледваньні бюджэту часу бела-

рускага селяніна (гл. „Наш Край“ № 2—3 за 1926 г., ст. 70—76 і дадатак), і анкетны проф. Скандракова аб тэхніцы сялянскага ральніцтва; г) запаўненьне анкет проф. Тарлецкага аб карысных выкапнях (Гл. „Наш Край“ № 2—3 за 1925 г., ст. 31—40); д) зьбіраньне сезонных песень і слоўніка—тэрмінолёгічнага матар’ялу. Апроч таго ЦБК распачынае працу па арганізацыі ўсебаковага краязнаўчага абсьледваньня аднаго тыповага раёну БССР (Асіпавіцкага). Затым, з мэтай вывучэньня сучаснага стану краязнаўчай справы на Беларусі, ЦБК разаслала па акруговых таварыствах краязнаўства адпаведныя анкетны з просьбай запоўніць іх да 1-га ліпеня г. г. Нарэшце, ЦБК мае намер зрабіць захады да правядзеньня акруговых краязнаўчых канфэрэнцый у тых акругах, дзе яны дагэтуль не адбыліся.

Прымаючы пад увагу, што за 1925-26 опэрацыйны год лік краязнаўчых арганізацый па Беларусі вырас з некалькіх дзесяткаў да 121 дзейнай арганізацыі, ЦБК спадзяецца, што за 1926-27 опэрацыйны год лік гэтых арганізацый дойдзе да 300—400, так што ў кожным раёне будзе дзейнае раённае таварыства і 2—3 гурткі. ЦБК лічыць сваім заданьнем у 1926-27 годзе дапамагчы ўзмацненьню і пашырэнню краязнаўчай сеткі БССР, асабліва акруговым таварыствам, пры кожным з якіх маюць існаваць сталыя слоўніковая камісія і сакцыі яўрэйская ды польская, а таксама музэй мясцовага краю. (Музэяў можа ня быць пры Менскім, Віцебскім і Магілёўскім таварыствах, якія могуць абслугоўвацца

19 маіўным Музэем і яго аддзя-
 лам (ЦРМі). Далей ЦБК мае дапамагчы
 ўсё раённым таварыствам у справе
 утварэння пры кожным з іх края-
 знаўчых бібліятэчак з важнейшымі
 сучаснымі выданнямі па краязнаў-
 ству. ЦБК, апроч гэтага, бярэ на
 сябе абавязак: 1) паклапаціцца аб
 правядзенні цыклаю краязнаўчых
 лекцый на курсах па падрыхтоўцы
 культасветных, політасветных і
 іншых працаўнікоў; 2) склікаць і пра-
 весці Другі Ёсебеларускі Краязнаў-
 чы Зьезд; 3) паклапаціцца аб правя-
 дзенні краязнаўчых канферэнцый па
 адной у кожнай акрузе і ў кожным
 раёне; 4) склікаць два пашыраныя
 пленумы ЦБК з удзелам прадстаў-
 нікоў ад акруговых таварыстваў;
 5) практыкаваць выкліканні прад-
 стаўнікоў мясцовых арганізацый на
 пасяджэнні прэзідыуму ЦБК; 6) з
 мэтай інструктавання і абследаван-
 ня працы камандыраваць інструктар-
 скі персонал і членаў ЦБК ува ўсе
 акруговыя і ў 40 раённых таварыстваў;
 7) камандыраваць на краязнаўчыя
 зьезды і канферэнцыі саюзных рэс-
 публік прадстаўнікоў Беларусі; 8) ко-
 мандыраваць аднаго прадстаўніка за
 межы Саюзу ССР з мэтай вывучэн-
 ня краязнаўчага руху ў суседніх
 дзяржавах; 9) пачаць усебаковае
 краязнаўчае абследаванне трох ты-
 павых раёнаў БССР; 10) выдаваць рэ-
 гулярна часопіс „Наш Край“, пашы-
 рыўшы яго разьмер да 6 друкава-
 ных аркушоў у нумары, а таксама
 выдаваць інструкцыю па розных пы-
 таньнях краязнаўства, справачнікі,
 узорнае апісаньне тыповага раёну,
 вынікі краязнаўчых абследаваньняў
 і г. д.

Чакаючы ў 1927-28 операцыйным
 годзе далейшага разьвіцьця краязнаў-
 чай справы, ЦБК спадзяецца, што ў
 канцы гэтага году дзейны краязнаў-
 чы гурток будзе існаваць на тэры-
 торыі кожнага сельсавету, а ў кра-
 знаўчую працу будуць удзягнуты шы-
 рокія колы работнікаў і сялян. ЦБК
 мае на мэце ў 1927-28 годзе зьвяр-
 нуць асаблівую ўвагу на дапамогу

раённым таварыствам краязнаўства,
 пры кожным з якіх павінен быць
 сталы тэхнічны сакратар. ЦБК лі-
 чыць патрэбным, каб пры кожным
 раённым таварыстве ў 1927-28 годзе
 быў краязнаўчы музэй і бібліятэка з
 новай краязнаўчай літаратурай. У
 перспэктыўны плян на гэты год ЦБК
 далей унесла наступныя заданьні:
 1) склікаць ды правесці Трэці Ёсе-
 беларускі Краязнаўчы Зьезд і дапа-
 магчы правядзеньню краязнаўчых
 канферэнцый па адной у кожнай ак-
 рузе і па дзьве ў кожным раёне;
 2) правесці два пашыраныя плену-
 мы ЦБК з удзелам прадстаўнікоў ад
 акруговых і 10 найболей дзейных
 раённых таварыстваў; 3) практыка-
 ваць вызавы прадстаўнікоў мясцовых
 арганізацый на пасяджэнні прэзы-
 дыуму ЦБК; 4) камандыраваць ін-
 структарскі персонал ува ўсе акру-
 говыя і раённыя арганізацыі, давеў-
 шы лік агульных інструктароў да
 трох асоб; 5) наладзіць каротка-
 тэрміновыя курсы для працаўнікоў
 краязнаўства ў буйных гарадох БССР,
 а таксама дабіцца ўвядзеньня края-
 знаўства, як дысцыпліны, у тэхніку-
 мах і вышэйшых школах; 6) коман-
 дыраваць прадстаўнікоў Беларусі на
 краязнаўчыя зьезды і канферэнцыі
 саюзных рэспублік; 7) камандыра-
 ваць двух асоб за межы Саюзу для
 вывучэння краязнаўчай справы ў
 Заходняй Эўропе; 8) пачаць усебако-
 вае краязнаўчае абследаванне ад-
 нэй тыповай акругі БССР; 9) рэгу-
 лярна выдаваць часопіс „Наш Край“,
 давеўшы разьмер нумара да 10 дру-
 каваных аркушоў, а таксама выда-
 ваць друкаваныя інструкцыі, адозвы,
 праграмы, справачнікі, узорныя апі-
 саны абследаваных раёнаў і іншых
 прац па краязнаўству.

Спробнае краязнаўчае абследа- ваньне тыповага раёну БССР.

Уступ.

Цэнтральнае Бюро Краязнаўства
 ўнесла ў плян працы на 1926 год
 спробнае краязнаўчае абследаваньне
 тыповага раёну БССР.

Мэты.

Мэтай такога абсьледваньня зьяўляецца: узорнае краязнаўчае апісаньне раёну, якое пры гэтым будзе замяняць сабой падручнік па краязнаўству для культасветных устаноў. Гэтым будзе распачата грунтоўнае ўсебаковае апісаньне Беларусі, якое, згодна з пастановамі Ўсебеларускага Краязнаўчага Зьезду, зьяўляецца галоўным заданьнем краязнаўчай сеткі рэспублікі.

Выбар раёну.

Вырашана, што раён, узяты для спробнага абсьледваньня, павінен мець моцную краязнаўчую організацыю, якая магла-б наладзіць стацыянарныя працы на месцы. З другога боку, гэты раён павінен быць тыповым для Беларусі і, значыць, мусіць быць лясістым, балатністым з перавагай лёгкай грунтаў, сярэднім паводле прасторы і па колькасці насельнікаў. Прымаючы пад увагу неадкладную патрэбу ў узорным апісаньні тыповага раёну, ЦБК прызнала пажаданым, каб раён быў забяспечаны палепшанымі дарогамі, бо інакш яго нельга будзе хутка аб'язджаць, а, значыць, ня можна будзе абсьледваць у кароткі час. Па згодзе ЦБК з географічнай падсэкцыяй Ўнбелкульту, найболей адпаведным раёнам для спробнага абсьледваньня прызнаны Асіпавіцкі раён Бабруйскае акругі.

Як будзе праводзіцца праца.

З мэтай найхутчэйшага здзяйсненьня гэтага projektu ЦБК прызнала патрэбным прывягнуць да яго ўвагу ўсіх навуковых сіл Ўнбелкульту, краязнаўчых, партыйных, профсаюзных працаўнікоў Бабрускае акругі і Асіпавіцкага раёну.

Далей ЦБК мае на ўвазе:

1) тэрмінова выслать прадстаўніка ў Бабруйск і ў Асіпавічы, каб распачаць працу і разьмеркаваць паміж членамі Асіпавіцкага Раённага Таварыства Краязнаўства і гуртка пры

Асіпавіцкай гарадзкой сямігоднязкі па выкананьні асобных таньняў, звязаных з вывучэньнем раёну;

2) наладзіць 2-3 экспэдыцыі спецыялістых па асобных галінах прыродазнаўства і грамадазнаўства ў Асіпавіцкі раён з мэтай навуковай разьведкі;

3) прасіць аддзелы, камісіі і сэкцыі Ўнбелкульту праводзіць намечаныя на гэты год экспэдыцыі і экскурсіі па магчымасьці ў Асіпавіцкім раёне;

4) у кожным сельсавеце раёну залажыць аддзелы раённага т-ва або краязнаўчыя станцыі для правядзеньня стацыянарных нагляданьняў над прыродай бліжэйшых аколів, бытам і гаспадаркай;

5) скарыстаць усе друкаваньня і архіўныя матар'ялы, а таксама матар'ялы адпаведных устаноў аб Асіпавіцкім раёне (матар'ялы былых валасных архіваў, прыёмачных камісій, раённага і акруговага фінаддзелаў, акрстатбюро і ЦСУ, асабліва перапісныя матар'ялы 1916, 1917 і 1926 г. і г. д.

6) адказнасьць за стацыянарную працу ўскласьці асабіста на т. А. Нямцова, як старшыню Асіпавіцкага Раённага Таварыства Краязнаўства;

7) агульнае кіраваньне працы пачынаць за ЦБК;

8) сабраныя матар'ялы апрацоўваць у адпаведных сэкцыях і камісіях Ўнбелкульту або перадаваць на апрацоўку асобным спецыялістам;

9) вынікі працы друкаваць асобным зборнікам з далучэньнем сырых матар'ялаў.

У аснову праграмы апісаньня краязнаўчага раёну, зьмешчаная ў часопісе „Наш Край“ № 1 за 1925 г. пад назвай: „Што рабіць раённым краязнаўчым таварыствам“.

Інструктаваньне мясцовых прадстаўнікоў па кожным разьдзеле праграмы і падбор матар'ялу па пытаньнях, звязаных з кожным разьдзелам, даручаецца асобным спецыялістам.

19 мая г. г. гэты проект прэзыды-
уму ЦБК разглядаўся на асаблівай
нарадзе пленуму ЦБК з удзелам
спэцыялістых па розных галінах края-
знаўства, прычым была прынята
наступная рэзолюцыя:

Заслухаўшы даклад т. Азбукіна
аб пляне ўсебаковага краязнаўчага
абсьледваньня тыповага раёну, на-
рада ўхваляе думку прэзыдыуму ЦБК,
прызнае плян сваечасовым і вельмі
карысным ды патрэбным і пастанаў-
ляе:

а) усімі спосабамі падтрымаць гэ-
тае пачынаньне;

б) выбар Асіпавіцкага раёну пры-
знаць удалым;

с) у васнову абсьледваньня пала-
жыць праграму па вывучэньні раёну,
зьмешчаную ў часопісе „Наш Край“
№ 1;

д) для дасканалай апрацоўкі пляну
і праграмы працы абраць камісію ў
складзе прэзыдыуму ЦБК і т. т. Доў-
нар-Запольскага, Фядзюшына, Кір-
кевіча, Макарэўскага, Бірылы, Папя-
ленка, Сербавы і Зьбіткоўскага;

е) па магчымасьці накіроўваць экс-
пэдыцыі і экскурсіі, якія маюць на
мэце сяголета правесць сэкцыі і ка-
місіі ЦБК, у Асіпавіцкі раён;

г) усю працу праводзіць пры не-
пасрэдным удзеле мясцовых краязнаў-
чых арганізацый і працаўнікоў, па-
чынаючы працу зараз-жа, каб скары-
стаць летні сезон;

г) зьвярнуцца да Бабруйскага АВК
аб прыцягненьні ўсіх мясцовых сіл
да гэтай працы і да ўсіх дзяржаў-
ных устаноў аб выкарыстоўваньні
матэрыялаў, якія ў іх ёсць па гэтым
раёне;

20-га мая гэтае пытаньне разгля-
далася ў прэзыдыуме Ёнбелкульту,
які пастанаўіў згадзіцца з гэтым
плянам і адшукаць неабходныя срод-
кі дзеля яго выкананьня.

ЦБК прыступіла да практычнага
ажыццяўленьня гэтай справы.

Праца сэкцыі і камісіі Ёнбелкульту.

Аб упарадкаваньні беларускага правапісу.

На сходзе Навуковай Рады Ён-
белкульту ад 8 траўня 1926 г., па пы-
таньні аб упарадкаваньні беларуска-
га правапісу пастаноўлена: прыняць
належаьныя крокі да таго, каб да па-
станаўленьня Ураду ніводная шко-
ла, ні асоба ня ўжывалі іншага пра-
вапісу, апроч таго, які устаноўлены
Б. Тарашкевічам і апрацаваны Я. Лё-
сікам.

Даручыць правапісна-тэрмінодэгіч-
най камісіі разам з т. Чаржынскім
і т. Байковым апрацаваць сьпіс аль-
бо слоўнічак пашыраных чужаземных
слоў, якія ўвашлі ў народную мову
і якія трэба пісаць праз „а“. Гэтую
працу камісія павінна ўнесці на аб-
гаварэньне пашыранага сходу сэкцыі
беларускае мовы і літаратуры і на
зацьверджаньне Навуковае Рады. Гэ-
тай-жа камісіі ў вышэйазначаным
складзе даручыць зрабіць рэвізію
беларускага правапісу, і тэксты пры-
нятых правілаў унесці праз сэкцыю
ў Навуковую Раду.

Праца Асоцыяцыі НОП (наву- ковая арганізацыя працы) пры Ёнбелкульце.

Псыхотэхнічная лябораторыя.

У вапошні час псыхотэхнічная ля-
бораторыя прыгатавала неабходную
апаратуру для псыхотэхнічнага да-
сьледваньня шофэраў, друкароў; рас-
працоўвала плян дасьледваньня стом-
ленасьці студэнтаў Менскага Комву-
зу. Псыхотэхнічнае дасьледваньне
шофэраў была разьбіта на дзьве
галіны:

1. Дасьледваньне разумовай надар-
онасьці шофэраў і

2. Дасьледваньне профэсыянальнай
надаронасьці шофэраў.

Першая частка дасьледваньня (ра-
зумовая надаронасьці) закончана ля-
бораторыяй мясяцы 2 таму назад.

Цяпер, у вапошнія дні, праз лябораторыю праходзяць шофёры Беларўтопрамторгу, у якіх дасьледуецца іх профэсіянальная надаронасьць. Вынік гэтай працы будзе выяўлены 15 чэрвеня, гэта значыць, у той час, калі скончыцца гэтае дасьледваньне і апрацоўка матар'ялу. Тады толькі і можна будзе параўнаць вынікі дасьледваньня разумовай надаронасьці з профэсіянальнай і зрабіць агульны вывад.

Псыхотэхнічнае дасьледваньне друкароў ставіць сабе мэту высветліць профпсыхаграму гэтай профэсіі праз дасьледваньне як разумовай надаронасьці друкара, так і профэсіянальнай. Гэта праца таксама павінна быць скончана да 15 чэрвеня.

Дзеля дасьледваньня стомленасьці студэнтаў Менскага Комвузу псыхотэхнічная лябораторыя распрацоўвае шэраг тэкстаў. Гэтае дасьледваньне будзе насіць падгатоўчы характар да больш дэталёвага паглыбленага дасьледваньня, якое будзе пастаўлена ў восень 1926 году.

У гэты-ж пэрыод лябораторыя мае рабіць наступныя дасьледваньні: дасьледваньне разумовай надаронасьці 300 курсантаў палкавой школы кав. дывізіі, профадбор 70 курсантаў прызначаных для кавалерыйскага аддзяленьня Паграншкілы і дасьледваньне кругу рачавістага ўяўленьня ў чырвонаармейцаў кавдывізіі ў ліку 300 чалавек.

Псыхотэхнічную лябораторыю, якая зьяўляецца першай у Беларусі (наагул такіх лябораторый па СССР ёсьць толькі каля 10), наведваюць розныя экскурсіі, якім даецца падрабязнае тлумачэньне як аб мэце, так і аб працы псыхотэхнічнай лябораторыі Ўнбелкульту.

Сэкцыя адміністрацыйнай тэхнікі.

У сьнежні 1925 году на пасяджэньні прэзыдыуму Асоцыяцыі НОП была зроблена пастанова арганізаваць сэкцыю Адміністрацыйнай тэхнікі. У плян працы гэтай сэкцыі ўвашло як азнаямленьне з дасягненьнямі

НОП'у ў галіне адміністрацыйнай тэхнікі па літаратуры, так і азнаямленьне з практычнымі дасягненьнямі па рацыяналізацыі ў галіне адміністрацыйнай тэхнікі БССР.

Апроч гэтага, сэкцыя ўключыла ў плян сваёй працы арганізацыю консультацыі па пытаньнях адміністрацыйнай тэхнікі, таксама распрацоўвае праекты ў справе адміністраваньня, з мэтай рэкамандаваць гэтыя праекты дзеля ўжываньня ў Савецкіх установах БССР.

Практыкум па НОП і псыхотэхніцы.

У чэрвені скончыць сваю працу практыкум па НОП і псыхотэхніцы, арганізаваны Асоцыяцыяй НОП ішчэ ў лістападзе 1925 году. Некаторыя таварышы, якія канчаюць практыкум у цяперашні час, працуюць з інспэктарамі НКРСІ па вывучэньні работы Мінцэрабкопайскіх хлебапякарань. Мэта гэтай работы з аднаго боку—высветліць недахопы хлебапякарань і палепшыць іх працу, з другога боку—даць магчымасьць нашым практыкантам вывучыць ступень мажлівасьці практычнага дапаўненьня НОП'у арганізацыі Саветкай гаспадаркі.

Бягучая праца Асоцыяцыі НОП.

У вапошні час Асоцыяцыя НОП распрацоўвае наступнае: 1) пастаноўка дысконту бюджэту часу беларускага селяніна і студэнтаў БДУ, 2) выданьне зборніку „Праца Асоцыяцыі НОП пры Ўнбелкульце“ і 3) папраўка навукова-дасьледчай працы фізіолёгіі працы.

Апроч гэтага, Асоцыяцыя НОП вызначыла камісію па правядзеньні НОП'у ў вышэйшай школе БССР.

С. Вержбаловіч.

Праца Сэкцыі Рэвруху Ё. Б. К.

Сэкцыя па вывучэньні рэволюцыйнага руху ў Беларусі здолела дасягнуць значных рэзультатаў у ажыццяўленьні намечанага пляну сваёй

працы. За першую палавіну акадэмічнага году ў Сэкцыі былі зачытаны публічныя даклады: З. Жылуновіч — „Рабочы рух у Беларусі ў 1905 г. і яго разьвіцьцё з 90-х гадоў“ (Надр.: Полымя № 8, 1925), М. Мялешка — „З гісторыі барацьбы прыгонных сялян Беларусі ў XIX в.“ (Полымя № 4, 1926 г.), В. Зеязей — „Утварэньне і праца БСГ“, В. Віткоўскі — „Вучнёўскі рух у 1905 г. ў Менску“, Ён-жа — „Крытычныя заўвагі да проклямацый 1905 г. соцыялістычных партый і організацый у Беларусі“.

Спэцыяльна ўтворанай пры сэкцыі біяграфічнай камісіяй (Віткоўскі, Мялешка, Ільлючонак) праводзіцца зьбіраньне матар'ялаў да гісторыка-біяграфічнага слоўніка рэволюцыйных барацьбітоў у Беларусі. З гэтай мэтай Сэкцыя распрацавала адозву: „Да ўсяго грамадзянства БССР“, (якая будзе друкавацца ў чарговым нумары „Н. К.“).

На пасяджэньні 28 IV г.г. Прэзыдыуму Сэкцыі было вырашана ўтварыць пры Сэкцыі камісію па ўмеркаваньні да выданьняў матар'ялаў і прац па рэзруху ў Беларусі. У першую чаргу намечана распрацоўваць да выданьня матар'ялы III аддзяленьня б. царскай канцэлярыі.

Вядзецца праца па складаньні зборніку, пад рэдакцыяй Жылуновіча ў памяць А. Бурбіса. У зборніку ўойдуць наступныя артыкулы: З. Жылуновіч — Успаміны аб А. Бурбісу; Я. Дыла — Біяграфія А. Бурбіса; С. Гэльтман — Дзейнасьць А. Бурбіса ў Савецкім будаўніцтве БССР; З. Бядуля — Значнасьць Бурбіса ў разьвіцьці беларускага тэатру; М. Мялешка, — Спадчына А. Бурбіса; П. Б. — Памяці А. Бурбіса і інш.

У бліжэйшы час з друку выйдзе зборнік Сэкцыі: „Проклямацый 1905 г. соцыялістычных партый і організацый у Беларусі“.

Сакратар Сэкцыі **Мялешка.**

Biuletyn Nr. 2 wydziału Polskiego Instytutu Białoruskiej Kultury na dz. 1-go maja 1926 roku.

1. Od ostatniego biuletynu aż dotąd, jak i od samego początku istnienia, Wydział Polski prawie nie miał możności oddawać się studjom i referatom akademickim, programowym, gdyż cały czas — na zasadzie art. 8 statutu IBK — winien był dawać nankowe odpowiedzi na najbardziej palące pytania, skierowywane do Wydziału przez różne organizacje i instytucje polskie nie tylko BSSR, lecz i całego SSSR.

2. Spokojna i planowa praca będzie możliwa tylko po wyczerpaniu najbardziej pilnych kwestji, wysuniętych przez nowe warunki bytu.

3. W związku z tym druk Nr. 1 roczników prac Wydziału znowu odłożono do jesieni r. b.

W tym czasie, t. j. od biuletynu Nr 1:

4. Posiedzeń Wydziału odbyło się 8.

5. Rozpoczęto prace kartkowe w związku z wydaniem słownika polsko-białoruskiego i białorusko-polskiego (w każdej części po 60.000 słów) z tym, by wszystkie prace zakończyć do 1-go kwietnia roku przyszłego.

6. Dokonano kilku przekładów technicznych z języka rosyjskiego i białoruskiego na polski dla różnych instytucji sowieckich.

7. Wzięto na ewidencję materiały historyczne do bieżących prac w archiwach Moskwy i rozpoczęto systematyczny odpis tychże.

8. Wzięto na ewidencję i rozpoczęto systematyczny odpis materiałów historycznych w archiwach Leningrodu, naukowe opracowanie których i wydanie — przy obecnym stanie sił i funduszków — zajmie co najmniej około 10 lat.

9. Wzięto na ewidencję literaturę do sprowadzenia z zagranicy.

10. Wygłoszono 24 popularno-naukowe referaty w BSSR, Leningrodzie i Moskwie.

11. Przeprowadzono kampanję przygotowawczą w związku z organizacją

Sekcji Polskich Towarzystwa Krajoznawczego w okręgach Stuckim i Borysowskim i rozpoczęto organizację tychże w innych okręgach (Poleck, Bobrujsk e t. c.).

12. Nabyto dla Wydziału jużto za gotówkę, jużto gratis całą szafę naukowej literatury (około 600 tomów).

13. Wzięto do polowy na ewidencję ludność polską i szkolnictwo polskie na Białorusi.

14. Stały czynny udział w Prezydium IBK, sekcji ruchu rewolucyjnego i innych, z dostarczeniem cennych materiałów archiwalnych sekcji ruchu rewolucyjnego.

15. Przepuszczono przez maszynkę Wydziału kilkadziesiąt arkuszy druku w języku polskim i kilkanaście—w języku łacińskim, niemieckim, angielskim i żydowsko-niemieckim z dziedziny botaniki, bibliografii, językoznawstwa etc., oraz bieżącej korespondencji w językach obcych różnych sekcji i komisji IBK.

Кампанія па барацьбе з малярыяй і з шкоднікамі саду.

У канцы зімы г.г. ЦБК правяло кампанію па вывучэнні малярыяных камароў. Апроч агульнай інструкцыі проф. Салаўёва аб зьбіранні камароў, ЦБК разаслала па краязнаўчых арганізацыях Беларусі друкаваныя на школьніце інструкцыі проф. Яцанкоўскага спецыяльна аб зьбіранні камароў у канцы зімы.

Адначасна была выпушчана інструкцыя проф. Яцанкоўскага аб зьбіранні гнёзд матылёў *Aporia stactaei* і *Euproctes chrysorrhea*.

На гэтыя інструкцыі адгукніліся многія краязнаўчыя арганізацыі БССР. Каштоўныя матэрыялы былі прысланы ў ЦБК з Слуцкага акр. т-ва, з Прапойскага, Асіпаўіцкага і Лельчыцкага раённых таварыстваў, а таксама з гурткоў Лаўжанскага (Віцебск. акр.) і Цімкавіцкага (Слуцк. акр.).

Сабраныя колекцыі камароў былі накіраваны Цэнтральным Бюро Краязнаўства проф. Салаўёву, які спецыяльна вывучае малярыянага камара.

Што датыча колекцыі шкоднікаў саду, дык яны перададзены на вывучэнне Менскай Даследчай Станцыі па барацьбе з шкоднікамі. Усе гэтыя колекцыі пойдучь на папаўненне цэнтральнага зоолёгічнага музея пры Інбелкульце.

Акругі і раёны.

Краязнаўчая прада на Віцебшчыне.

Віцебскае Таварыства Краязнаўства складаецца з віцебскай гарадской арганізацыі, 9-ёх раённых Таварыстваў Краязнаўства і 6-ёх Краязнаўчых гурткоў. Віцебская арганізацыя ў сваю чаргу складаецца з секцый: Эканомічнай, Природазнаўчай, Мастацкай, Культурна-гістарычнай, Яўрэйскай, а таксама Сьветазнаўчай пры Акруговым Праўленні Таварыства.

Эканомічная секцыя знаходзіцца ў стане арганізацыі.

Культурна-гістарычная секцыя заслухала даклады: аб беларускіх прозьвішчах—Тараноўскага, да гісторыі будынкаў Марыявіцкага кляштару—Мельнікавай і інш., а таксама асвятляла краязнаўчыя пытанні ў мясцовай газэце „Заря Запада“, паколькі гэта было магчыма.

Мастацкая секцыя апрацавала даклады: 1) Беларуская набойка—Шлюбскага, прачытаны Касьпяровічам. 2) Віцебск у гравюрах Юдовіна—Юурманам. 3) Археалёгічныя знаходкі Віцебшчыны з гістарычна-мастацкага пункту гледжання—Касьпяровіча. 4) Заданні і метады прац секцый—Яго-ж, і іншыя, а таксама арганізавала дыспут на тэму: „Шляхі новага беларускага мастацтва“ з уводным дакладам „Марксызм і Мастацтва“ і распрацавала бягучыя арганізацыйна-методычныя пытанні. Арганізавала выстаўку дрэварытаў С. Б. Юдовіна.

Природазнаўчая секцыя арганізавалася нядаўна, адбыліся тры агульныя сходы з дакладамі: 1) Аб гео-

лёгічнай экспедыцыі па Заходняй Дзевіне—Ціханаву; 2) арганізацыя і мэта сэкцыі і іншыя. Цяпер сэкцыя перададзена энтомолёгічнае бюро на чале з Плюшчыкам-Плюшчэўскім, што працавала раней на правах сэкцыі і вывучала мясцовых шкоднікаў сельскае гаспадаркі.

Яўрэйская сэкцыя заснавалася раней, але асабліва сябе ня выявіла. Яна мае мэтай вывучэнне быту, гісторыі яўрэяў на Віцебшчыне.

Сьветазнаўчая сэкцыя працавала інтэнсывней за іншыя, бо складалася пераважна з моладзі. Штотыднёва адбываліся агульныя сходы, на якіх распрацоўваліся адзін-два рэфераты, а часам і даклады. Сэкцыя рабіла фэнолёгічныя, астраномічныя і мэтэаролёгічныя назіраньні, асьвятляла сваю працу ў газ. „Заря Запада“ і праз лекцыі на розных сходах. Друкавалася ў Ленінградзкіх выданьнях. Цяпер яна вырасла і стала сэкцыяй акруговага значэньня.

Сельніцкае Раённае Таварыства Краязнаўства арганізавалася 7-га красавіка 1925 г. Праўленьне складаецца з трох настаўнікаў, заг. раёну і райагранома; членаў 45, пераважна настаўнікаў. Адбылося пяць агульных сходаў, на якіх вырашаліся мэтадычна-арганізацыйныя пытаньні. Арганізуецца мэтэаролёгічная станцыя 2-га разраду і Радзімазнаўчы Музей. Нядаўна таварыства падзялілася на сэкцыі: культурна-гістарычную, прыродазнаўчую і эканамічную. Кожны член вядзе тры ці іншыя назіраньні і зьбірае матар'ялы. Сабраны гісторыі школ раёну; запаўняецца анкета аб помніках прыроды і мастацтва. У мясцовых сямігодках арганізаваны краязнаўчыя гурткі. Сабраны матар'ял на тэму: „Мінулае горада Сянно“, устаноўлены сьнегамер, укладзены гэрбары палявых расьлін, паступаюць сьпывы, казкі і іншыя віды фольклёру.

Вясчанскае Раённае Таварыства Краязнаўства арганізавалася ў кастрычніку 1924 г., але праца пачалася толькі з студзеня 1925 г. Агульныя

сходы заслухалі даклады: вывучэньне помнікаў прыроды і старажытнасьці—Сяргеенкі, фэнолёгічныя назіраньні і іх арганізацыя—Баранаву і інш. Зроблены падлік царкоўных архіваў. На раённай канфэрэнцыі працавалі даклад: „Краязнаўства і Працоўная школа“—Барановіцкага. Вялася папулярызацыя ідэй краязнаўства сярод комсамольцаў.

Гарадоцкае Раённае Таварыства Краязнаўства заснавана ў ліпні 1925 г. заслуханы даклад: „Былое места Гарадка“ і „Краязнаўства ў школе“. Праведзена сьвяткаваньне 400-годзьдзя беларускага друку. Зьбіраецца матар'ял па рэвалюцыі 1905 г. у Гарадку, вядзецца вывучэньне эканомікі раёну, арганізуецца краязнаўчы музей.

Чащиніцкае Раённае Таварыства Краязнаўства працуе з красавіка 1925 г., членаў—53. Вядзецца апісаньне раёну, зьбіраецца анкетны матар'ял па будаўніцтве. Пры сямігодцы працуе гурток краязнаўства. Адбылася першая раённая краязнаўчая канфэрэнцыя з дакладамі: „Чырвонаязорская папярэвая фабрыка і яе праца“—Арла, „Фатынская гаспадарка і яе значэньне“—Квяткоўскага, „400-годзьдзе беларускага друку і Васіль Цяпінскі—ураджэнец нашага раёну“—Іванова і „Праца Акруговага Праўленьня Таварыства Краязнаўства“—Касьпяровіча. Прымала ўдзел у канфэрэнцыі 73 дэлегаты з месц.

Сурацкае Раённае Таварыства Краязнаўства на мяжы з РСФСР пачало сваю дзейнасьць са студзеня 1926 г. Раней тутакі працавалі паасобныя працаўнікі, справу якіх і мае працягваць новая арганізацыя.

Бешанкавіцкае Раённае Таварыства Краязнаўства актыўна працуе з 22 сакавіка 1925 г., мае 60 членаў, з якіх 50 настаўнікаў. Агульных сходаў было два, праўленьня—10. Популярызавалася краязнаўства сярод членаў профсаюзаў (1 даклад), вучняў (5), комсамольцаў (1) і старшынь сельсаветаў (2). Зроблены справаздачны даклад прэзыдыуму райвыканкому.

Сабраны музейны матар'ял, часткова адасланы ў Віцебскае аддзяленне Бел. Дзярж. Музею, а часткова захоўваецца на месцы. Сабраны колекцыі ляс, мясцовых птушак, лекавых траў, каменных, мясцовай жалезнай руды, і збожжавых расьлін, а таксама шмат матар'ялаў па фольклёры. Пры сямігоддзі арганізаваўся гурток радзімазнаўства. Таварыства цесна звязана з райвыканкомам, райкомам КПБ, мясцкомам асветы і інш.

Віцебскае Райнае Таварыства Краязнаўства, якое зарганізавалася ў снежні 1925 г.; апроч папулярызаванай краязнаўства, яшчэ не паспела сябе выявіць.

Лезьненскае Райнае Таварыства Краязнаўства пачало сваю дзейнасць у снежні 1924 г. Даследвана Буюскае возера і рэчкі Машна і Чарніца. Сабрана шмат фольклёру. Адбылася экскурсія ў мясцовую царкву для абследавання старасьвецкіх ікон. Вядуцца мэтаролёгічны назіраньні. Укладзена колекцыя мясцовых скамянеласьцяў, зьбіраецца колекцыя мясцовых дрэў. У вапашні час праца таварыства прыціхла, але ўпарта падтрымліваецца маладым краяведам—Варапаевым.

Езьрычанскае Райнае Таварыства Краязнаўства пачало сваю працу ў траўні 1925 г.; усяго членаў—40, з якіх партыйных—9, мужчын—24. На раённай канфэрэнцыі асьветнікаў пастаўлены даклад „Аб працы асьветніка па краязнаўству“. Вядзецца апісаньне адзежы насяленьня, збор матар'ялаў для слоўніка, фольклёру і малёды, а таксама фэнолёгічны назіраньні. Устаноўлены сьнегамер.

Янавіцкі Гурток Краязнаўства Сураскага раёну аформіўся ў канцы 1925 г., хоць краязнаўчая праца пачалася там з 1923 г. Вывучаны архіў Тадулінскага кляштару, запісана 60 народных песень, знойдзены архіўныя дакуманты XVII-XVIII веку. Гурток кіруе краязнаўчай працаю мясцовай сямігодкі.

Старасельскі Гурток Краязнаўства Кузьняцоўскага раёну, што арганіза-

ваўся ў кастрычніку 1925 г. ў колькасці 48 асоб, меў два сходы. Распрацавана падрабязная карта сельсаветаў, заслуханы даклад: „Аб п'янстве на тэрыторыі сельсавету“, „Аб народных звычаях“ і іншыя. Вядуцца мэтаролёгічны назіраньні, зьбіраецца фольклёр.

Луцканскі Гурток Краязнаўства Сіроцінскага раёну мае ў сваім складзе 69 членаў па 3 сэкцыях: прыродазнаўчай, этнографічна-эканамічнай і гістарычнай. Вядуцца мэтаролёгічны назіраньні. Укладзены сьпіс дрэў нашай мясцовасьці з адзначэньнем іх гаспадарча-эканамічнага значэньня, укладаецца сьпіс птушак, сабрана шмат песень і казак, укладзена колекцыя—модэляў рэчаў мясцовага быту, дыяграма насяленьня па нацыянальнасьці, полу і г. д.

Пустьынскі Гурток Краязнаўства Сенненскага раёну ўжо паспеў сабраць гісторыі ўсіх школ у сельсаветах, запоўніў анкету: „Культ і народная гаспадарка“, „Помнікі архітэктуры“ і „Помнікі прыроды і гісторыі“. Сабрана колекцыя мясцовых тканін, пачалося падворнае абследаваньне сельсавету і збор колекцыі мясцовых дрэў, а таксама фольклёру.

Астравенскі Гурток Краязнаўства Віцебскага раёну заснаваны 2 студзеня 1926 году ў колькасці 15 асоб. Сабрана колекцыя грошай, якія мелі зварот у раёне. Пачаты запіс фольклёру і арганізацыя радзімазнаўчага музею. Зроблены зарысоўкі мясцовага арыяменту і быту.

Добрамысьленскі Гурток Краязнаўства Лезьненскага раёну вядзе пакуль што папулярызаваную ідэй краязнаўства сярод насяленьня, а таксама зьбірае фольклёр і колекцыі мясцовых расьлін.

Азруговае Праўленьне Таварыства аб'яднала працу краязнаўчай сеткі Віцебшчыны, кіравала ёю і працавала над пашырэньнем сеткі. За ўвесь час склікана дзьве акруговыя сьветазнаўчыя нарады і дзьве акруговыя краязнаўчыя канфэрэнцыі. Апроч гэтай бягучай працы Праўленьне

выдрукавала выданні ў колькасці 12.230 прымернікаў разьмерам ад аднога да 20 друкаваных аркушоў, арганізавала экспедыцыі і лекцыі на акрузе і ў Віцебску, арганізавала экскурсіі па Віцебску, дэве выстаўкі і г. д. Колькасьць членаў краязнаўчай сеткі дасягае 300 чалавек; грашовы зварот—каля 3.000 руб.

Організацыйныя кругабег краязнаўчай працы на Віцебшчыне скончыўся. Пачынаецца кругабег сталага азнаямленьня з мэтадамі і заданьнямі працы. Трэцім кругабегам будзе сталае дасьледваньне і вывучэньне Віцебшчыны.

М. К.—ч.

2-ая Аршанская Акруговая Краязнаўчая Конфэрэнцыя.

25-га красавіка ў будынку Дома Асьветы адбылася 2-ая Акруговая Конфэрэнцыя Краязнаўчых арганізацый. На зьезд прыбыла 30 дэлегатаў раённых таварыстваў і гуртоў, абраных па модусу 1 на 50. Цэнтральнае Бюро Краязнаўства пры Акадэміі Навук СССР, Віцебскае Акруговае Таварыства прysłалі сваіх прадстаўнікоў. Былі таксама прадстаўнікі і навуковага таварыства па вывучэньні Беларусі, якое існуе пры Беларускай Сельска-Гаспадарчай Акадэміі на правах сэкцыі Інбелкульту.

На павестцы дня стаялі даклады Аршанскага Акруговага і Горацкага Раённага Таварыстваў Краязнаўства.

Конфэрэнцыя праходзіла пры актыўнай дапамозе Акруговага Выканаўчага Камітэту і партыйных арганізацый. Старшыня Акругаваному т. Амбразунас прымаў самы шчыры ўдзел у працы Конфэрэнцыі.

Конфэрэнцыю адчыніў старшыня Акруговага Таварыства т. Саўліч.

Прэзыдыум быў выбраны ў складзе 5 таварышоў: Амбразунас, Саўліч, проф. Салаўёў, Хведасюк, Васілейскі.

Аб дзейнасьці навуковага таварыства па вывучэньні Беларусі выступіў профэсар Горацкай Сельска-Гаспадарчай Акадэміі Лунгерзгаўзена.

Навуковае Таварыства па вывучэньні Беларусі было заснавана 1-га сакавіка 1925 г. у сьцёнах Горацкага Сельска-Гаспадарчага Інстытуту. Навуковае Таварыства дзеліцца на сэкцыі: аграномічную, прыродазнаўчую, сэкцыю яўрэйскай гаспадаркі і г. д. Сэкцыі дзеліцца на падсэкцыі і камісіі. Праца так шырока і разгарнулася, што ўзьнікае патрэба арганізоўваць усё новыя і новыя падсэкцыі. Навуковае дзейнасьць Таварыства агарнула ня толькі абшар Савецкай Беларусі, але перакінулася на Гомельшчыну і іншыя краіны. У сэкцыях чытаюцца даклады на спецыяльныя тэмы: як вынік самастойнай дасьледчай працы таго ці іншага працаўніка. Зараз друкуецца зборнік прац Навуковага Таварыства. Частка прац, якія друкуюцца ў гэтым зборніку, асьвятляюць розныя бакі быту сучаснае Аршаншчыны, але большасьць работ маюць агульна-дзяржаўнае значэньне. З дакладаў, якія спыняліся галоўным чынам на вывучэньні сучаснай Аршаншчыны, можна зазначыць працу профэсара *Скандракова* па вывучэньні тэхнікі сельскай гаспадаркі, гаспадаркі на вёсцы, профэсара *Губштэйна* аб вясковых садох Дрыбінскага і Горацкага раёнаў, профэсара *Афанасьева* аб глебах Аршаншчыны і г. д. Частка прац членаў Навуковага Таварыства друкуецца за межаў БССР. Дасьледчая праца выдзецца плянава, але навуковае таварыства не абмяжоўваецца толькі навуковай дзейнасьцю, а праводзіць шырокую папулярызатыўную працу сярод насельніцтва Горацкага і Дрыбінскага раёну. Насельніцтва ня толькі Аршаншчыны, але і суседніх акруг зьвяртаецца ў Акадэмію за дапамогай па тых ці іншых пытаньнях свайго практычнага жыцьця, і кожны раз Навуковае Таварыства дае пэўны адказ, тую ці іншую раду селяніну. Таварыства значную дапамогу аказвае і працоўнай школе. Пасьля дакладу профэсара Лунгерзгаўзена зьезд пераходзіць да дакладу профэ-

сара Салаўёва аб дзейнасці Горацкага Раённага Таварыства Краязнаўства. Трэцім заслухваецца даклад прафесара *Серады* аб працы тэрмінолёгічнай камісіі. Да гэтага часу тэрмінолёгічная камісія запісала расійскіх тэрмінаў па земляробству да 3.000, па глебазнаўству 1.000 тэрмінаў, па садоўніцтву больш тысячы і г. д. Зараз распрацавана анкета да збірання сельска-гаспадарчых тэрмінаў. Яна разаслана ўва ўсе раённыя таварыствы з просьбай запісаць іх адпаведнымі тэрмінамі і прыслаць тэрмінолёгічнай камісіі ў Сельска-Гаспадарчую Акадэмію.

Аб дзейнасці Акруговага Таварыства Краязнаўства зрабіў даклад тав. *Васілеўскі*. Краязнаўчыя арганізацыі на Аршаншчыне мінулі арганізацыйны кругабег свайго жыцця. Краязнаўчыя арганізацыі агарнулі ўвесь абшар акругі. Краязнаўчыя гурткі ёсць ня толькі пры ўсіх сямігодках але і пры хатах-чытальнях. Агульна па акрузе налічваецца 768 членаў краязнаўчых арганізацый. Праца да гэтага часу вялася галоўным чынам па вывучэнні мінулага. Ужо надрукавана 1-ая частка непэрыодычнага зборніку „Аршаншчына“. Наладжана добрая сувязь з раённымі таварыствамі акругі. Краязнаўчыя арганізацыі карыстаюцца матэрыяльнай дапамогай і моральным падтрыманнем Акруговага Выканаўчага Камітэту і належным кіраўніцтвам з боку Акруговага Камітэту КПБ. Зорганізаваны і пашыраны музэі. Праводзіцца рэгістрацыя, учот і ахова ўсіх помнікаў старасветчыны, быту і мастацтва. Шмат знойдзена новых помнікаў, асабліва часта знаходзяцца скарбы на Аршаншчыне. Цяпер патрэбна перавесці краязнаўчую працу на вывучэнне сучаснасці. Шчыльней звязана з акруговай і раённымі плянавымі камісіямі. Краязнаўчыя арганізацыі ў сваёй працы павінны стаць першымі дапаможнікамі савецкага сацыялістычнага будаўніцтва гаспадаркі і культуры.

Пасля дакладу т. *Васілеўскага* канфэрэнцыя зрабіла экскурсію ў Аршанскі сельска-гаспадарчы музэй, які за адзін год свайго існавання сабраў шмат матэрыялаў па эканоміцы і быту сучаснай Аршаншчыны.

Пасля спрэчак па дакладах, была прынята наступная рэзалюцыя;

2-ая Аршанская Акруговая Канфэрэнцыя Краязнаўчых Таварыстваў адзначае:

1. Узрост і сталую працу Горацкага Раённага Таварыства Краязнаўства, шырокую даследчую працу аддзяленняў Інбелкульту пры Сельска-Гаспадарчай Акадэміі і Навуковага Таварыства па даследванні Беларусі.

2. Узмацненне сувязі Краязнаўчых арганізацый паміж сабой і насельніцтва.

3. Пляновасць працы і ўцягнутасць лепшых навуковых сіл у краязнаўчую працу.

4. Добрыя адносіны і падтрыманне краязнаўства з боку акруговых і партыйных і савецкіх ўстановаў.

5. Для знішчэння недахопаў у далейшай працы патрэбна: пашырыць сувязь з краязнаўчымі таварыствамі суседніх акруг.

6. Паступова ўцягваць шырокія колы рабочых у горадзе і працоўнага сялянства ў вёсках у краязнаўства. Больш шырока паставіць папулярна-зацую краязнаўчай працы, шляхам пастаноўкі дакладаў на сялянскіх і профсаюзных сходах і зьездах, пашырэння допісаў у мясцовыя газеты і часопісы.

7. Пашырыць сувязь раённых таварыстваў акругі з „Навуковым Таварыствам“ па даследванні Беларусі пры Беларускай Сельска-Гаспадарчай Акадэміі.

8. Новаму праўленню Акруговага Таварыства перагледзець плян працы і выканаць тое, што не закончана ў мінулым годзе; у далейшым узмацніць мэтадычнае кіраўніцтва краязнаўчай працы раёнаў і аформіць арганізацыйна раёныя таварыствы.

9. Дабіцца ўнясення ў мясцовы бюджэт сродкаў на краязнаўчаю справу, організацыю адзінага музея і платных працаўнікоў у ім.

10. Дабіцца належнага будынку пад памяшканьне Акруговага Архіву.

11. Ня менш 4-х раз у год склікаць пашыраныя пленумы Праўленьня Акруговага Таварыства і акруговыя канфэрэнцыі.

12. Шырака папулярызаваць задачы і дасягненьні краязнаўства сярод насельніцтва.

У склад новага праўленьня абраны наступныя таварышы: Акулік, Васілеўскі, Градзюшка, Кіпрыянец, профэсар Лунгерзгаўзен, Пазьняк, профэсар Салаўёў, Саўліч, Чудовіч.

Кандыдаты ў члены праўленьня абраны Хведасюк, Паскрабка, Ухналёў, Рэмеэ, Грудзінскі, Чэрская.

Праўленьнем вылучаны прэзыдыум у складзе т. т. Саўліч—старшыня, намесьнік яго Васілеўскі, скарбнік—Акулік.

Д. Васілеўскі.

Знаходкі ў Аршанскім раёне.

На беразе Дняпра, каля вёскі Кабылякі, Аршанскага раёну знашлі зуб маманта і скарб ангельскіх талераў 1699 году ў вёсцы Межавы, Межаўскага сельсавету; а ў г. Воршы ў час паводкі на беразе ракі знашлі скарб медных польскіх грошай 1534 г.

Праца Горадкага Раённага Т-ва Краязнаўства.

Працу т-ва можна дзяліць на два пэрыоды: 1) з 7-га сьнежня 1924 г. па 1-е лістапада 1925 г. і 2) з 1-га лістапада 1925 г. да апошніх часоў.

У першым пэрыядзе вялася, галоўным чынам, організацыйная праца па ўцягваньні ў т-ва студэнцтва і настаўніцтва, пасля чаго пачала вясьціся навукова-дасьледчая краязнаўчая праца.

Горацкае т-ва вызначаецца тым, што вялікая частка яго членаў складаецца з профэсараў і студэнтаў, якія за ўвесь працяг часу прачыталі на агульных сходах т-ва шмат ціка-

вых дакладаў у розных галінах краязнаўства. Вось няпоўны пералік дакладаў і лекцый, якія былі заслуханы на сходах т-ва:

1) *Проф. Кайнародаў*—Аб мэтэаролёгічных назіраньнях, якія магчыма правесці ў абставінах пачатковай школы.

2) *Ламака*—Народная творчасць і зьбіраньне народных твораў.

3) *Проф. Салаўёў*—Аб фэнолёгічных назіраньнях.

4) *Проф. Васількоў*—Вывучэньне флёры нашай мясцовасьці.

5) *Ламака*—Запіс вясенніх песень.

6) *Кулік* (супрацоўнік Акадэм. Навук)—Аб мэтэорытах.

7) *Проф. Салаўёў*—Аб шкодных шашыножках у 1925 г.

8) *Асыст. Навіцкая*—Аб сьвірнёвых шкодніках.

9) *Студ. Фірсай*—Аб шкодніках саду.

10) *Студ. Фірсай*—Аб мацярыніскім інстынце ў павукоў.

11) *Проф. Салаўёў*—Аб чатырохногім качуры.

12) *Супрац. Іваноў*—Аб відах матылькоў, знойдзеных у Горках улетку 1925 г.

13) *Наст. Дзянісенка*—Аб краязнаўчай працы сярод настаўніцтва.

14) *Проф. Салаўёў*—Аб фэнолёгічных назіраньнях у Горках у 1925 г.

15) *Проф. Скандракоў*—Пытаньне аб вывучэньні тэхнікі сялянскага палыводзтва.

16) *Студ. Навікаў*—Аб пчоначным двуроце.

17) *Проф. Салаўёў*—Аб шкоднасьці павукоў.

18) *Проф. Васількоў*—Аб ліставой галаўні маньніка, як мажлівай прычыне атручваньня рагатае жывёлы на сырых пасьбішчах.

19) *Асыст. Дзянісай*—Назіраньні над засьмечанасьцю розных севазватораў Стэбутаўскага дасьледчага поля.

20) *Проф. Салаўёў*—Аб зьбіраньні народных песень.

21) *Проф. Лунгерзгаўзен*—Аб гідролёгічных назіраньнях у Горацкім і

Дрыбінскім раёнах і аб болідзе 18 сакавіка гэтага году.

22) С. Г. Цытовіч—Польскія паўстанцы ў Горы-Горках 24 красавіка 1863 г.

Апроч пералічаных дакладаў, чыталася яшчэ шмат дакладаў па краязнаўству на розных канферэнцыях і настаўніцкіх з'ездах.

У розных выданнях друкуюцца артыкулы краязнаўчага характару членаў Горацкага Т-ва. Збіраюцца народныя песні, розныя рэчы старасветчыны і інш.

Вось у вагальных рысах праца Горацкага Раённага Т-ва.

Паводле апошняй перарэгістрацыі на 1-е сакавіка бягучага году аказалася членаў т-ва, якія ўнеслі за гэты год членскія ўзносы: настаўнікаў—78, навуковых працаўнікоў—23, студэнтаў—9 і 1 сялянін, а ўсяго—101 чал.

На сходы таварыства, апроч членаў, запрашаюцца працаўнікі навуковых і культурна-грамадзкіх устаноў.

Мазырскае Акр. Т-ва Краязнаўства.

Ня гледзячы на тое, што арганізацыя т-ва пачалася ўжо гадоў два таму назад, т-ва да гэтага часу не аформілася. Завербавана больш 40 членаў, а статут яшчэ ня прыняты. Няма сталага праўлення т-ва, а толькі часовае бюро.

Праца сякай-такая ўжо пачалася. Вядзецца збіранне слоўнікавага матар'ялу і народнае творчасці. Заложана маленькая краязнаўчая бібліятэчка. Куплены фотоапарат. Знойдзены плян гор. Мозыра 1769 г.

З раённых арганізацый т-ва звязалася з Азарыцкім, Лельчыцкім, Пятрыкоўскім і Ельскім т-вамі. Разасланы анкетныя па выяўленьні аховы помнікаў, па фэналогічных назіраннях, інструкцыі па збіранні слоўнікавага матар'ялу і народнай творчасці.

Недахопам зьяўляецца тое, што пры т-ве няма музэю. Утварэнню яго перашкаджае адсутнасць памяшкання.

Праца Жлобінскага Раённага Т-ва Краязнаўства.

Раённае т-ва ўтварылася 25 кастрычніка 25 году. Працай кіруе часовае бюро з 5 чалавек. Старшыня—настаўнік сямігодкі Багатаў, сакратар—Чуліцкі. Таварыства падзелена на 2 секцыі—прыродазнаўчую і этнографічную. Статут яшчэ не зацверджаны. Сходаў секцый было 2. Пасяджэнняў бюро—2. Плян пляцы выпрацаваны па кожнай секцыі асобна, агульнага няма. Сабрана ўжо трохі фольклёрнага матар'ялу. Распачата праца па збіранні слоўнікавага матар'ялу. Плян працы і секцый разасланы ў падраёныя гурткі настаўнікаў.

У т-ве налічваецца 40 чалавек. Зроблена прапанова Саюзу Рабземлес і ЛКСМ аб уцягненні членаў у краязнаўчую працу.

Ініцыятыўная група краязнаўства ў Каленкавічах.

Ініцыятыўная група ўтварылася ў студзені месяцы г. г. ў складзе 3-х чалавек. На чале—загадчык аўрэйскае школы і сакратар раймясцкому працасветы т. Разанкоў. Працы ніякай не вялося. Некалькі разоў на павестку дня раённых настаўніцкіх канферэнцый ставіліся даклады аб заданнях краязнаўства і ўсякі раз знімаліся дзеля абмяжовасці часу. На апошняй нарадзе ініцыятыўнай групы паставілі на бліжэйшай настаўніцкай канферэнцыі зрабіць даклад аб мэтах і заданнях краязнаўства і дабіцца ўтварэння т-ва.

Праца Асіпавіцкага Раённага Т-ва Краязнаўства.

У Асіпавіцкае Раён. Т-ва ўваходзіць звыш 50 чалавек, у тым ліку 2 агрономы. Бюро абрана 23 студз. г. г., складаецца з 5 асоб. Па праграме, якая складзена яшчэ раней да ўтварэння бюро, з мэтай абхапіць па ўсіх галінах краязнаўства ўвесь раён, апошні падзелены на маленькія падраёны, прымаючы пад увагу школы,

якія знаходзяцца ў падраёнах. Гэтакіх падраён. наліч. 29. У васьмову праграмы паложана праграма, надрукаваная ў № 1 час. „Наш Край“. Падрабязна распрацоўваць пытанні ўзяліся члены бюро. Дзеля таго, каб уцягнуць у працу ўсіх членаў т-ва, кожнаму з іх даецца спецыяльная праца—заданьне на вызначаны тэрмін. Агроному даецца таксама асабістае заданьне; у сучасны момант ён падрыхтоўвае глебавую карту раёну. Т-ва мае намер шырока карыстацца данымі статыстыкі.

Заданні ў падраёны пасылаюцца праз Р. Адз. Нар. Ас. (па школах); яны друкуюцца на гэктографе.

У вапашні час уведзена членская плата—у м-ц 5 кап. Ёсць і маленькая яўрэйская сэкцыя—адзін з сяброў бюро ўзяў на сябе працу сярод яўрэяў. Значна адчуваецца адсутнасьць краязнаўчай бібліятэкі.

Пры Асіпавіцкай гарадз. сямігодцы ёсць вучнёўскі краязнаўчы гурток; ён налічвае 30 членаў (вучні з вышэйшых клас), мае сваё праўленьне. Праца яго вельмі добрая. Ён падзелены на 2 часткі: 1) местачковыя—вывучаюць сваё мястэчка з боку прыроды, прамысловасьці, вядуць назіраньні на мэтэаролёгічнай станцыі; збіраюць словы жывой мовы. Цяпер вясной мае рабіцца зьёмка мясцовасьці навакол Асіпавіч радыусам у 3 вярсты. Калі будзе магчымасьць,—сабраўшы матар'ял, у нас намячана зрабіць выстаўку „Асіпавічы ў мінулым і сучасным“.

2) Вясковыя вучні вывучаюць свае вёскі, хутары, бліжэйшыя да Асіпавіч, збіраюць словы, узоры на тканінах, робяць пляны сваіх паселішчаў. Ёсць некаторы матар'ял для музэю, але пакуль што няма для яго памяшканьня.

А. Немцаў.

Чарэйская Раённая Краязнаўчая Конфэрэнцыя.

6 сакавіка г. г. ў мястэчку Чарэі адбылася 1-ая Чарэйская Раённая Краязнаўчая конфэрэнцыя. Усяго зьявілася 65 членаў Чарэйскага Раённага

Таварыства. На павестцы дня сталі наступныя пытаньні:

1. Інфармацыя аб працы 1-га Ўсебеларускага Краязнаўчага Зьезду.

2. Справаздача аб працы Чарэйскага Краязнаўчага Т-ва.

3. Даклад „Задачы вывучэньня мясцовага краю“.

4. Даклад „Краязнаўства і школа“.

5. Даклад аб складаньні гэрбарыю.

6. Перавыбары праўленьня.

Заслухаўшы даклад т. Бельскага аб працы 1-га Ўсебеларускага Краязнаўчага Зьезду, Конфэрэнцыя паставіла прыняць даклад да ведама, далучыцца да рэзолюцыі Зьезду па дакладу т. Чарвякова і выразіць гарачы пратэст супроць Лістападаўшчыны.

У дакладзе аб працы Чарэйскага Раённага Таварыства старшыня праўленьня т. Бельскі зазначыў, што таварыства ўтварылася 10 лістапада 1925 году і ў сучасны момант налічвае 80 членаў. Першы час праца насіла пераважна арганізацыйны характар. Праўленьне распрацавала плян працы, які быў накіраваны кожнаму члену т-ва для выкананьня. У зімовы перыяд праца членаў таварыства выяўлялася, галоўным чынам, у назіраньні над прыродай, зьбіраньні слоўнікавага матар'ялу і народнай творчасьці. Дакладчык адзначыў, што работа таварыства наагул вялася слаба дзеля таго, што яшчэ ня ўсе члены т-ва ўявілі сабе значэньне краязнаўчае працы.

Конфэрэнцыя паставіла лічыць кірунак працы праўленьня правільным; прымаючы пад увагу арганізацыйны перыяд, працу лічыць здавальняючай; члены краязнаўчага т-ва павінны прыняць самы актыўны ўдзел у гэтай працы.

Выступіўшы з дакладам аб задачах вывучэньня мясцовага краю т. Дагурэвіч адзначыў, што працу гэту трэба вясьці ў некалькіх кірунках, звярнуўшы галоўную ўвагу на вывучэньне гаспадаркі і прыроды краю.

Конфэрэнцыя паставіла вясьці працу па вывучэньні краю плянава, да-

пасоўваючыся да пор году і звяртаючы ўвагу больш на якасьць працы, а не на колькасьць.

Выступіўшы з дакладам „Краязнаўства і школа“ т. Гісторы падкрэсліў, што краязнаўства ў школе мае вялікае выхаваўчае значэньне, падругое—праз вучняў лягчэй прывіць ідэю вывучэньня краю і насельніцтву, а гэта дапаможа апошняму падняць свой дабрабыт. Пасьля гэтага дакладчык даў практычныя ўказаньні, як наладзіць краязнаўчую працу ў школе.

Заслухаўшы даклад, конфэрэнцыя паставіла лічыць удзел школы ў краязнаўчай працы неабходным; у працы патрэбна наладзіць сувязь з мясцовымі арганізацыямі: партыйнымі, савецкімі і профэсійнальнымі, прыступіць да арганізацыі раённага музэю; папулярываць справу краязнаўства сярод працоўных рабоча-сялянскіх мас.

Т. Робін, робячы даклад аб зьбіраньні гэрбарыя, даў каштоўныя ўказаньні, як практычна прыступіць да гэтай працы і ілюстраваў свой даклад гэрбарыем, які сабраў ён сам.

Т. Кегеліс, як садакладчык, даў указаньні, як практычна зьбіраць гэрбары разам з вучнямі, каб ён меў выхаваўчае значэньне.

У склад новага праўленьня выбраны: Бельскі, Кутман, Сколіна, Рубін, Пэўзьнер, Маркоўнік і Дагурэвіч.

Першая Калінінская Акруговая Нарада старшынь краязнаўчых т-ваў.

28-го студзеня г. г. у Клімавічах адбылася 1-я Калінінская Акруговая Нарада старшынь краязнаўчых т-ваў, на якой прысутнічалі старшыні раённых т-ваў акругі. У павестцы дня былі пастаўлены такія пытаньні: 1) справаздача Акр. Праўленьня, 2) чарговыя задачы краязнаўчых т-ваў, 3) даклады з месц і 4) бягучыя справы.

З дакладамі выступілі т. т. Юшкевіч (нам. старш. Акруг. Праўленьня Кр. Т-ва), Гірканд, Запольскі (Рась-

нянскага раёну), Мікалаеў (Касьцюковіцкага раёну), Ісакаў (Крычаўскага раёну), Піскун (Бялынкавіцкага раёну).

З дакладаў выявілася, што яшчэ ня зусім добра наладжана сувязь акругі з раёнамі. Па ўсіх дакладах з месц нарада ўхваліла вось якую рэзолюцыю:

Адзначаючы дасягненьні ў працы краязнаўчых т-ваў, як напрыклад: збор архэалёгічных рэчаў, высьвятленьне гістарычных мясцовасьцяў, курганоў і інш., Акруговая Нарада старшынь раённых краязнаўчых т-ваў Калінінскае акругі на далейшы час працы ставіць сваёй мэтай наступнае:

1) Сьстэматызаваць сабраныя матар'ялы аб асаблівасьцях сваіх раёнаў і накіраваць у Акруговае Праўленьне.

2) Пашырыць і ўзмацніць працу, дзеля чаго распрацаваць сталыя пляны па сэкцыях.

3) Заняцца зьбіраньнем матар'ялаў дзеля выданьня часопісу „Калініншчына“.

4) Кожнаму раённаму краязнаўчаму т-ву мець сталыя карты з нанясеннем на яе курганоў, лесу, глебы і іншых цікавых мясцовасьцяў (адзін паасобнік карты прыслаць акруговаму т-ву).

5) Дэталёна вывучыць этнографічны стан раёну.

6) Мець сталую сувязь з Акруговым Праўленьнем, ні ў якім разе не накіроўваць матар'ял у Інбелкульт без згоды Акруговага Праўленьня.

7) Заняцца зьбіраньнем казак, сьпеваў і народных мэлёды.

8) Заняцца зьбіраньнем рознага роду мясцовай тканіны, узоры якіх прыслаць Акруговаму Праўленьню.

9) Перагледзець і скласьці сталае праўленьне краязнаўчых т-ваў, уцягнуўшы ў гэту працу актыўных працаўнікоў.

10) Уцягнуць у працу краязнаўчых арганізацый членаў КПБ, Комсамолу і вясковага актыву.

У Р. С. Ф. С. Р.

Смоленское Общество Краеведения.

У Смаленску ўтварылася і прыступіла да працы „Общество Краеведения“, якое зьвярнулася ў ЦБК Беларусі з пропозыцыяй завязаць цесную сувязь і мяняцца выданьнямі.

Гурток па дасьледваньні Беларусі пры Ленінградзкім Унівэрсытэце.

У лютым месяцы гэтага году пры этнографічным адзеле Геофаку Ленінградзкага Дзяржаўнага Унівэрсытэту ўтварыўся гурток па дасьледваньні Беларусі, які складаецца з 22 членаў.

За кароткі час свайго існаваньня гурток пасьпеў шырока разгарнуць сваю працу, да якой прыцягнуты студэнты ня толькі розных факультэтаў Ленінградзкага Дзяржаўнага Унівэрсытэту, але і іншых ВУЗ'аў. Дагэтуль былі заслуханы і абгавораны гэтакія даклады:

1. Эканомічнае становішча БССР.

2. Гісторыя этнографічнага вывучэньня Беларусі.

3. Новая беларуская літаратура.

4. Аб зьбіраньні беларускага дыялекталёгічнага матар'ялу.

5. Беларускае вясельле.

6. Этнографічныя межы Беларусі.

7. Гісторыя беларускага тэатру.

Гурток прыступіў да адказнай працы па складаньні поўнай бібліяграфіі аб Беларусі.

Краязнаўчая справа ў Польшчы.

Польскае Т-ва Краязнаўства мае да 30 аддзелаў у розных мясцох польскай дзяржавы. Членаў краязнаўства, паводле часопісу „Ziemia“, 3.000. Т-ва мае свой статут, організоўвае свае краязнаўчыя зьезды. Часопісы т-ва „Ziemia“ і „Ogłi Lot“.

Часопіс „Ziemia“ выдаецца адзін раз ў месяц, багата ілюстраваны. Паводле зместу ён ахоплівае архэалёгію, гісторыю, мастацтва, этнографію, гаспадарку, прыродазнаўства і іншыя.

Бібліографія.*)

Працы па архэалёгіі Магілёўшчыны.

Антонович, В. Б.

1897. — Погребальный тип могил Радимичей.

Труды IX археологического съезда в Вильне 1893. Москва, 1897 г., т. II. Протоколы, стр. 48-49.

Аникіевич, К. Т.

1907. — Сенненский уезд Могилевской губернии. Опыт описания... с картою уезда, схемою двух озер и рисунками в тексте.

Могилев губ., 8°. Стр. (6)+148+(2). (На стар. 60-65 аб архэалёгічных досьледах).

[...]

1857. — Археологическая находка (стальной рубашки) в г. Орше, Могилевской губ.

Журнал Министерства Народного Просвещения. 1857 г. март, отд. VII, стр. 163-4.

[...]

1892. — Археологическая находка в Александровке Рогачевского уезда (колец и бус).

Могилевская Губ. Ведомости 1892 г. № 31.

[...]

1899. — Борисов камень. (В с. Высоком-Городце, Сеннен. у.).

Археологическія Известія и Заметки Моск. Арх. Об-ва. Москва, 1899, т. VII, стр. 362-364.

Бранденбург, Н. Е.

1908. — Журнал раскопок 1888-1902. Работы в губ.: Киевской, Полтавской, Харьковской, Каменец-Подольской, Екатеринославской, Таврической, Черниговской, Могилевской, Смоленской, и в области Войска Донского. С одним портретом и картой.

СПБ. 8°, стр. VII+220.

Wankel, dr.

1878. — Ein erratischer Sranitblock mit phönischer Inschrift bei Smolensk in Russland gefunden.

Wien.

[д. Горацкі павет, Магілёўскай губ.].

Головацкий, Яков.

1880. — Археологическія раскопки курганов, произведенныя графом А. С. Уваровым в имении Вотне, Могилевской губ.

Виленский Вестник, 1880, № 228. Могилевская Губ. Ведомости, 1880, № 95.

[...]

1893. — [Гривны кievскія, найденныя возле д. Задрутье, близ г. Рогачова].

В архиве Археологической Комиссии дело 1893 г. № 151.

Данилевич, В. Е.

1895. — Стоянка и мастерская каменного века в Могилевской губ., исследованная летом 1893 года.

Кievская Старина. 1895, том XIX апрель, отд. II, стр. 12-19.

[д. Залозье Рогачёўскага пав.]

[...]

1898. — Два клада, найденные в Сенненском у., Могилевской губ.

Археологическія Известія и Заметки Моск. Арх. Об-ва. Москва, 1898 г., т. VI, стр. 241-243.

[...]

1905. — Два монетные клада 1903 г. [в Сенненском у.]

Известія Археологической Комиссии. вып. 17. 1905, стр. 133-137.

Доброславский, В.

1905. — Несколько мыслей и соображений по поводу существующаго у нас в Могилеве церковно-археологического музея.

Могилевская Губ. Ведомости, 1905, № 53.

*) З картотэкі Бібліографічнае Камісіі Інстытуту Беларускае Культуры апрацавана С. А. Дубінскім.

Транскрыпцыя вытрымана старая за выключэннем т і ф, якіх у друкарні няма.

[...
1866.—Древняя плащаница в Могилевском братском монастыре.

Могилевскія Губернскія Ведомости, 1866 г., № 12.

[...
1902.—Из Могилевской старины. Могилевскія Губ. Ведомости, 1902, № 49.

[...
1893.—Из Могилевскаго Историко-Этнографическаго Музея.

Каталог предметов, доставленных на археологическую выставку при IX археологическом с'езде в Вильне в 1893 году. Вильна. Стр. 29—50.

[...
1910. — Историко-археологическіе музеи С.-З. Края. [Витебскій, Могилевскій, Гродненскій, Виленскій, Минскій].

Записки Сев.-Зап. Отд. Импер. Русскаго Географическаго Общества. Вильна. 1910. Кн. I. Хроника. Стр. 222—236.

Красницкій, Н.

1909.—Старый Быхов и его окрестности.

Могилевскій Вестник, 1909, № 147 (3 июля).

[Паміж іншым аб раскопках бліз вёскі Лучыцы].

[...
1893.—[Курганныя раскопки в 5-ти уездах Могилевской губ. М. В. Фурсова и С. Ю. Чоловскаго]. (С картой и 2 таблицами).

Памятная книжка Могилевской губ. на 1893 год.

Доначевскій, А.

1885.—Археологическія находки в Гомельском уезде, Могилевской губ. Киевская Старина. 1885, т. XI. Март. стр. 573—577.

Митрофан, архим.

1905.—О значении Могилевскаго церковно-археологическаго музея.

Могилевскія Губ. Ведомости, 1905, № 50.

[...
1906.—Могилевская губ.

Известія Археологической Комиссии. Прибавление к вып. 18. СПб. 1906, стр. 24.

Из Могилев. Губ. Ведомостей за 1905 г., № 114.

[Аб раскопках Раманава ў Новым Быхаве, Лучыне, Салоним, Праскурнях, Каменцы, Кардоне, Гразіўцы].

[...
1908.—Могилевской губернии, Оршанскаго у., местечко Голошевка. Рогволодов камень 1171 г. [С рис. камня и иконостаса].

Известія Археологической Комиссии, вып. 28, 1908 г. стр. 1—2; вып. 31, 1909 г., стр. 23—24.

[...
1911.—Могилевская губернія. Археологическая хроника.

Известія Археологической Комиссии. Прибавление к вып. 39, 1911, стр. 106—108.

Перепеч. из Могилевскаго Вестника, 1910, № 204, 208, 277, 278 и 178 [?].

[Аб Самусёвай гары; знаходках ў Гомельскім, Чаускім і Аршанскім пав.].

[...
1912.—Могилевская губернія. Раскопки в им. Мужичке, Климовичскаго у.

Известія Археологической Комиссии. Прибавление к вып. 44. СПб. 1912, стр. 110.

Перепечатка из Могилевскаго Вестника за 1911 г., № 207.

[...
1900—2.—„Могилевская Старина“. Сборник статей „Могилевских Губернских Ведомостей“.

Могилев.—4°.

вып. 1—статьи 1898—1899 г.

вып. 2—1900—1901.

вып. 3—1902—1903.

[...
1911.—Могилевскій церковно-археологическій музей в 1910 г.

Записки Сев.-Зап. Отд. Русскаго Географическаго Общества. Вильна. 1911, Кн. 2. Хроника, стр. 361—365.

[...
1910. — Могилевскій епархіальный музей.

Известія Археологической Комиссии. Прибавление к вып. 37. СПб. 1910, стр. 116—117.

- [...]
1891.—Могилевскій музей. [Каталог].
Могилев, Губ. Тип. 8^о. 82 стр.
Муромцев.
1871.—[Заявленіе о Могилевских курганах и находках монет].
Труды I Археологическаго с'езда. Т. I. Москва, 1871, стр. LXVI., стр. 119—123.
[...]
1887.—Находки археологическія в пределах Россіи за 1886 г.
Записки Русскаго Археологическаго Общества. Том II, вып. 3. Новая серия. СПб. 1887, стр. CLVI—CLIX.
[Находка монэт ў д. Маріеўскай, Віцебскай і Горадзенскай г. г.].
[...]
1900.—[Об обряде погребенія у кривичей].
Рус. Архив, 1900, № 12, стр. 578.
[...]
1896.—Обозреніе некоторых губерній и областей Россіи в археологическом отношеніи: I и II. Могилевская и Черниговская губ.
Записки Русскаго Археологическаго Общества, т. VIII, в. I и 2. СПб, 1896, стр. 115—132.
[...]
1893.—Обозреніе раскопок и находок.
Археологическія Известія и Заметки Моск. Арх. Об-ва. Москва, 1893 т. I, стр. 112 и стр. 191.
[Раскопки Фурсава і Чалоўскага ў 1892 г. у Маг. губ.].
[...]
1893.—Обозреніе раскопок и находок.
Археологическія Известія и Заметки Моск. Арх. Об-ва. Москва, 1893. т. I, стр. 446—450.
[Аб раскопках Чалоўскага ў 1893 г. у Маг. губ.].
[...]
1909.—Опись коллекцій Московскаго Археологическаго Об-ва, пожертвованных Историческому Музею. Древности. Труды Моск. Арх. Об-ва т. XXII, 1909, в. 1. Протоколы, стр. 313 и далее.
[На стар. 330—339 і 342 аб рэчах з д. Маріеўскай губ.].
[...]
1898.—Открытіе Могилевск. музея. Могилев. Губ. Ведом., 1898, № 86.
Покровский, Ф.
1892.—Оршанская кольчуга Виленскаго музея.
Виленскій Вестник. 1892, № 88.
Прахов, В.
1847.—Остатки древних укреплений Мстиславля.
Могилевскія Губ. Ведомости. 1847, № 8, стр. 165—167.
[...]
1905.—Преобразование Могилевского „древлехранилища“ в церковно-археологическій музей.
Известія Археологической Комиссіи. Прибавленіе к вып. 14. 1905, стр. 25—26.
Из „Могилевских Епархіальных Ведомостей“. 1904, № 30.
[...]
1888.—[Раскопки Голынского в Кричеве в 1888 г.].
Архив Археологической Комиссіи, дело 1888 года № 38.
[...]
1889.—[Раскопки, произведенные близ города Орши Бранденбургом в 1889 г.].
В архиве Археологич. Комиссіи дело 1889 г. № 32.
[Раскопки 5 курганов ў в. Гразіўцы].
[...]
1890.—[Раскопки 1890—92 г. г. в Могилевской губ. в верховьях реки Сожа].
В архиве Археологич. Комиссіи дело 1890 г. № 33.
Указатель Историческаго музея, стр. 590.
[...]
1892.—Раскопки в Могилевской г. в 1892 г. [в Рогачевском, Быховском, Чериковском, Климовичском и Мстиславском уездах].
Могилевскія Губернскія Ведомости, 1892, № 91—92.

[...
1910.—Раскопки в 1910 г. близ г. Климович, Могилевской губ.

Записки Сев.-Зап. Отд. Русского Географического О-ва. Вильна. 1910, кн. I. Хроника, стр. 239—243.

Романов, Е.

1886.—Борисов камень в с. Высоком Городце Сенненского уезда.

Могилевскія Губернскія Ведомости. 1886, № 42.

Романов, Е. Р.

1886.—Раскопки у фольварка Спиц Сенненского у., Могилевской губ.

Труды Антропологического отдела Общества Любителей Естествознания, вып. III, 1886, стр. 597—606 и т. XII, стр. 422 (карта).

[...
1888.—[О раскопках Романова в 1886 г. в Чигиринках Быховского у. и Озеранах Рогачевского у., Могилевской губ].

Древности. Труды Моск. Археол. О-ва. 1888, т. XII. Протоколы, стр. 54—56.

Романов, Е. Р.

1889.—Раскопки в Могилевской губ. в 1888 году.

Древности. Труды Моск. Археол. О-ва, т. XIII, 1889, в. 1, стр. 129—153.

Романов, Е. Р.—

1889.—Борисов камень в селе Высоком Городце, Сенненского уезда, Могилевской губ.

Древности. Труды Москов. Археол. О-ва, т. XIII, 1889 г., стр. 191—195.

Романов, Е. Р.

1893.—Заметка о дополнительных археологических местонахождениях [по Витебской и Могилевской г. г.].

Труды Виленского Отделения Москов. Предварительного Комитета по устройству в Вильне IX Археологич. съезда, стр. 43—45.

[...
1895.—[Раскопки Е. Р. Романова в 1893 году в с. Вядец, Сенненского у. Могилевской губ.]

Отчет Археологической Комиссии за 1893 год. СПб., стр. 11.

Архив Археологической Комиссии, дело 1893 года, № 7.

Романов, Е.

1897.—Могилевская старина.

Могилевскія Губернскія Ведомости, 1897, №№ 93, 99, 102, 105.

Романов, Е. Р.

1897.—Могилевское епархиальное древлехранилище.

Витебскія Губ. Ведомости, 1897, № 64.

Романов, Е. Р.

1898.—Каменный крест 1598 года. Могилевскія Губ. Ведомости, 1898, № 76 [У с. Вендарож близ Магілева].

Романов, Е. Р.

1898.—(О Лукомле и раскопках возле него).

Могилевскія Губ. Ведомости, 1898, № 38.

Романов, Е. Р.

1898.—Археологическія находки. Могилевскія Губ. Ведомости, 1898, № 38.

[У в. Горах і в. Стражэвічах д. Сенненскага пав. Знаходкі монэт і курганных рэчаў].

Романов, Е. Р.

1899.—Две надписи в церквах Гомельского уезда.

Могилевскія Губ. Ведомости, 1899, № 47.

Романов, Е. Р.

1899.—Раскопка в им. Чирчине. Могилевскія Губ. Ведомости, 1899, № 37.

Могилевская Старина, выпуск 1. 1898-1899 г., Могилев губ. 1900, стр. 1.

Романов, Е. Р.

1899.—Монетные клады. Могилевскія Губ. Ведомости, 1899, №№ 56, 57, 69, 82; 1900, № 46.

Романов, Е. Р.

1900.—1.—Археологическая заметка. Могилевскія Губ. Ведомости, 1900, № 85; 1901, № 6.

Романов, Е. Р.

1900.—Пробная раскопка в Брусневичах Могилевского уезда 15-16 июля 1900 г.

Могилевскія Губ. Ведомости. 1900, №№ 59, 60.

Романов, Е. Р.

1900.—Оригинальный памятник старины. Кресло 1769 г.

Могилевскія Губ. Ведомости, 1900, № 13.

[У Дабрускай царкве, д. Гомельскага павету].

Романов, Е. Р.

1901.—Плещаница 1566 года.

Мог. Губ. Вед. 1901, № 45.

Исторический Вестник 1901, февраль, стр. 240—246.

Романов, Е. Р.

1901.—Археологическая заметка.

Могилевская Старина. Вып. 2, стр. 76—77.

[Знаходка каменных приладаў у д. Сенненским павеце].

Романов, Е. Р.

1903.—Могилевская губерния. Еще два клада близ древнего Лукомля.

Известия Археологической Комиссии. Прибавление к вып. VI. 1903, стр. 73-74.

Из Могилевских Губ. Вед. 1903, № 44.

Романов, Е. Р.

1904—Две археологические разведки.

Известия Археологической Комиссии. Прибавление к вып. 9. СПб. 1904, стр. 46—47

Перепечатка из Могилевских Губ. Ведомостей за 1903 год, № 76.

[Раскопки ў д. Магілеўскай губ. на р. Проні].

Романов, Е. Р.

1908.—Старина доисторическая Северо-Западного Края. Популярный очерк с 70 рис.

Вильна, тип. „Русский Почин“, 8°, 46 стр.

[Э „Виленского Календаря“ за 1908 г.].

Романов, Е. Р.

1910.—К археологии Северо-Западного края России.

Археологический очерк Гомельского уезда.

Записки Сев.-Зап. Отд. Русского Географического О-ва. Вильна, 1910. Кн. 1, стр. 97—128.

Романов, Е. Р.

[1912].—Археологические разведки в Могилевской губернии.

Вильно, тип. I. Завадзкого. 8°, 32 стр.

[Отдельный оттиск из кн. 3-ей Записок Сев.-Западного Отдела Русского Географического Общества. 1912 г., кн. 3, стр. 33—63.

Романов, Е. Р.

1912.—Древние лядиарные памятники Западно-Русского края.

Борисов камень в с. Высоком-Городце Сенненского уезда, Могилевской губ.

Записки Сев.-Зап. Отд. Русского Географического О-ва. Вильна, 1911, кн. 3, стр. 64—72.

Романов, Е. Р.

1912.—Древние лядиарные памятники Западно-Русского края. Борисов камень в с. Высоком-Городце, Сенненского уезда, Могил. губ.

Вильна. 8°. 10 стр. С тремя снимками.

Рыков, П.

1915.—Кольчуга Виленского музея [найденная в Орше]. С рис.

Москва, 4°.

Самоквасов, Д. Я.

1878.—Северянские курганы и их значение для истории.

Труды III - го Археологического съезда в Киеве, т. I. Киев, 1878, стр. 185—194.

[...]

1903.—Сведения 1873 года о городищах и курганах. Могилевская губерния.

Известия Археологической Комиссии, вып. V, 1903, стр. 29—64.

Сигов, А.

1915.—Замок князя Паскевича в Гомеле (С рис.).

Исторический Вестник, 1915, кн. I. [...]

1902.—М. Смольяны (замок).

Могилевскія Губ. Ведомости, 1902, № 34.

Соколов.

1851.—Дорога из Могилева до Гомеля.

Чернигов. Губ. Ведомости, 1851, №№ 5, 6, 9, 10.

[Аб курганох д. Быхаўскага і Рагачоўскага паветаў].

Спицын, А. А.

1899.—Разселение древне-русских племен по археологическим данным. Журн. Мин. Нар. Просв., 1899, № 8. [...]

1893. [Три подвески из серебра и одно витое из проволоки кольцо... из Могилевского Историко-Этнографического Музея].

Каталог предметов, доставленных на археологическую выставку при IX археологическом съезде в Вильне в 1893 году. Вильна. Табл. 23, стр. 41.

Турбин.

1880.—Вещи из курганов, раскопанных в Быховском у., Могилевской губ.

Древности. Труды Моск. Арх. Об-ва. Т. VIII. Стр. 33 и 37.

Турчинович, О.

1857.—Обозрение истории Белоруссии с древнейших времен. СПб. 120, стр. XII+304.

[Паміж іншым аб рэчах каменнага веку з Быхаўскага павета].

Тышкевич, К. П., граф.

1867.—О древних камнях—памятниках Западной Руси и Подляхия. С примечаниями А. К.

Древности. Археологический Вестник. 1867 г. № 4 [Июль—Август], стр. 154-160.

[Аб камені Рагвалодавым каля Воршы].

Тышкевич, К.

1865.—О курганах в Литве и Западной Руси.

Вильна.

(Отд. оттиск из Вилен. Вестн. за 1864 г., №№ 112—117).

[На стар. 23—25 аб раскопках Нарбута каля Рагачева ў 1810 г.].

Уваров, А. С., граф.

1873.—Исследования. О существенных и второстепенных признаках народности могильных насыпей.

Древности. Труды Моск. Арх. Об-ва, т. III, 1873 г., вып. 3, стр. 265—289.

[Аб палачанах, крывічах, дрыгавічах, радзімічах].

Уваров, А. С.

1881.—Археология России. Каменный период. Том II.

Москва 8°, стр. 152.

[На стар. 139 д. Магілеўская губэрнія. Знаходкі каменных прылад]. [...]

1902.—Урочище Залозье, Рогачевского уезда, Могилевской губ.

Каталог выставки XII археологического съезда в г. Харькове. Харьков. Стр. 195—196.

[Стаянка кам. веку; пералік знаходак].

[Фурсов и Чоловский].

1892.—Дневник курганных раскопок, произведенных Фурсовым и Чоловским в Рогачевском, Быховском, Климовичском, Чериковском и Мстиславском уездах.

Могилев. 4°, стр. 38+IV.

Фурсов, М. В.

1898.—Описание Могилевского музея. 2-ое издание.

Могилев на Днепре, 8°, стр. [10]+ +106.

Фурсов, М. В.

1895.—Курганные раскопки в пяти уездах Могилевской губернии в 1892 г.

Труды девятого археологического съезда в Вильне 1893 г.

Москва. т. I, стр. 236—245.

Фурсов, М.

1895.—Поселения Смоленских кривичей в пределах Могилевской губ. Могилевская Губ. Ведомости, 1895, № 70.

[...]

1911.—Церковный музей г. Могилева в 1910 г.

Могилевский Вестник. 1911, № 53. Cercha, Stanislaw.

1895.—Poszukiwania archeologiczne w gub. Mohylowskiej, dokonane w latach 1892—1894.

Odbitka ze „Zbiór wiadomości do antropologii krajowej“.

Kraków, 8°, стр. 15.

Cercha, St.

1896.—Poszukiwania archeologiczne w gubernii Mohylewskiej, w pow. Rogaczewskim, Buczowskim i Mohylewskim.

Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne wydawane staraniem komisji antropologicznej Akademii umiejętności w Krakowie. 1896, t. I.

Черепанов, В.

1901.—Раскопки кургана в им. Хизово, Рогачевского у., Могилевской губ.

Записки Русского Археологического Общества, т. XII, в. 1 и 2. Новая Серия, СПб. 1901, стр. 299—301. С 3 рис.

Чоловскій, С.

1904.—Археологическія раскопки 5 и 6 октября 1903 года (при дер. Василевке, Чериковского уезда).

Известія Археологической Комиссии. Прибавление к вып. 9. СПб. 1904, стр. 47—48.

Перепечатка из Могилев. Губерн. Введом. за 1903 г. № 90.

Чоловскій, С. Ю.

1902.—Курганныя раскопки около дер. Гибалы, Чериковского уезда.

Могилевскія Губ. Ведомости. 1902.

[...]

1851.—Чортова гора близ Чечерска, Черниговскія Губ. Ведомости, 1851. № 6.

Шкадышек, М. Ф.

1913.—Славянскій могильник в Могилевской губ.

Записки Одесскаго Общества Истории и Древностей, 1913, т. XXXI. Протоколы, стр. 12—20.

[Магільнік у Клімавіцкім павеце Забелішынскай воласьці, каля рэчкі Трасьцінкі].

З Ы М Е С Т.

	Стар.
Нашы чарговыя заданні	3
Проф. В. Пераход.—Да характарыстыкі сасновых дрэвастанаў Бабруйшчыны	5
Я. Тараноўскі.—Да пытання аб паходжанні назваў вёсак, мястэчак, гарадоў Беларусі	8
І. Сосіс.—Соцыяльны і культурны стан яўрэяў у Літве і Беларусі	14
М. Зьбіткоўскі.—Аб зборы лекавых траў	20
О. Полянская.—Беларускія жоўтазелі (Genista)	26
Бюлетэнь надвор'я па БССР за лістапад 1925 г.	31

Матар'ялы з месц:

К. Арол.—Чырвона-Зорская паперня і яе праца	36
Гр. Варапаеў.—Буюўскае возера	44
Абследаванне мікольскага кірмашу ў г. Сянно Віцебскай акругі	46
Б. Федарака —Археалёгі павінны звярнуць увагу	51
А. Крукоўскі.—Каменныя валы	53
М. Грамыка.—Па ўсходніх раёнах БССР	55

Програмы, анкеты і інструкцыі:

І. Гармізэ і Я. Ракаў.—К абследаванню нізовага коопэрацыйнага апарату	64
Інструкцыя для запаўнення анкеты аб хатніх рамёствах	73
Парадак разбору матар'ялу экскурсій	77
Do ludności polskiej na Białorusi	79
Хроніка	80
Бібліяграфія	96

ПРЫМАЕЦЦА

≡ ПАДПІСКА ≡

НА

КРАЯЗНАЎЧЫ ЧАСОПІС

НАШ КРАЙ

— ШТОМЕСЯЧНІК —

ЦЭНТРАЛЬНАГА БЮРО КРАЯЗНАЎСТВА
ПРЫ ІНСТЫТУЦЕ БЕЛАРУСКАЕ КУЛЬТУРЫ.

УМОВЫ ПАДПІСКІ:

☞ 4 РУБ. У ГОД. ☞

АДРЭС РЭДАКЦЫІ:

Менск, Рэволюцыйная 21, тэлефон 7-71.

УСІХ НАОТАЎНІКАЎ РЭДАКЦЫЯ ПРОСІЦЬ ПРЫСЫ-
ЛАЦЬ У ЧАСОПІС МАТАР'ЯЛЫ АБ КРАЯЗНАЎЧАЙ
ДЗЕЙНАСЬЦІ ШКОЛ.

УСЕ АКРУГОВЫЯ І РАЁННЫЯ ТАВАРЫСТВЫ,
ШКОЛЬНЫЯ І ІНШЫЯ ГУРТКІ КРАЯЗНАЎСТВА
ПАВІННЫ НА СТАРОНКАХ ЧАСОПІСУ „НАШ
КРАЙ“ АСЬВЯТЛЯЦЬ СТАН КРАЯЗНАЎЧАЙ
— СПРАВЫ НА МЯСЦОХ. —

ЦАНА 70 кап.

